

ВІСНИК

Центральної виборчої комісії

№ 1 (18) • Березень • 2010

Загальнодержавне офіційне,
нормативно-правове, інформаційне видання

Засновник і видавець: Центральна виборча комісія

Виходить щокварталу. Мова видання – українська. Видається відповідно до Закону України «Про Центральну виборчу комісію»

Зареєстрований Державним комітетом телебачення і радіомовлення України 20 вересня 2005 року
Свідоцтво про державну реєстрацію серії КВ № 10423

Відповідно до постанови Президії ВАК України від 14 червня 2007 року № 3-05/6 наукові статті, опубліковані в журналі «Вісник Центральної виборчої комісії», зараховуються як фахові в галузі юридичних наук

Редакційна колегія:

МАГЕРА А.Й.
(ГОЛОВА)

АСТАХОВА Т.В.
ДАВИДОВИЧ Я.В.
ДАНИЛЕВСЬКИЙ Ю.М.
ДОНЧЕНКО Ю.Г.
ЖИДЕНКО І.Г.
КІВАЛОВ С. В.
КЛЮЧКОВСЬКИЙ Ю.Б.
ЛУКАШ Т.Л.
МАРЦЕЛЯК О.В.
ОСАДЧУК О.К.
ОХЕНДОВСЬКИЙ М.В.
ПАЦУРКІВСЬКИЙ П.С.
РАЙКОВСЬКИЙ Б.С.
РЯБЕЦЬ М.М.
СУЯРКО С.М.
УСЕНКО-ЧОРНА Ж.І.
ЧУПАХІН О.М.
ШАПОВАЛ В.М.
ШВЕЦЬ Ю.В.
ШЕЛЕСТОВ О.М.
ШЕЛУДЬКО В.Є.
ШЕМШУЧЕНКО Ю.С.
ЯКИМЧУК М.К.

Головний редактор СЕРЕДА В.Я.

Адреса редакції:

01196, м. Київ, пл. Лесі Українки, 1, кімн. 303.
Тел.: 286-86-15; 256-81-77; 256-81-29

WEB-сторінка: www.cvk.gov.ua

Над номером працювали:
Белікова О.В., Дондик М.І.,
Корж І.В., Король В.Г.,
Луконіна В.О., Ляшко Л.П.,
Макарчук Є.А., Онищенко Н.В.,
Хівренко К.О.

Передрук опублікованих у «Віснику Центральної виборчої комісії» матеріалів чи використання зазначених у виданні відомостей дозволяється за умови обов'язкового посилання на джерело інформації. Факт подання автором матеріалів означає його згоду на їхнє опублікування після редактування.

Журнал може публікувати матеріали, не поділяючи точки зору автора.
Редакція не несе відповідальності за недостовірну інформацію, подану автором.

Надруковано ТОВ «Видавництво «ПоліПРЕС» ЛТД
Україна, Автономна Республіка Крим
9500, м. Сімферополь, вул. К. Маркса, 35/5
тел./факс: +38 0652 25-31-12.

Тираж 1700 прим.

ЗМІСТ

ОФІЦІЙНО

- 3 *Інавгурація Президента України Віктора Януковича*
4 *Оголошення результатів виборів
Президента України 17 січня 2010 року*

ПІДСУМКИ ГОЛОСУВАННЯ

- 7 *ПРОТОКОЛ
Центральної виборчої комісії про результати
голосування у день виборів Президента України
17 січня 2010 року (витяг)*
10 *ПРОТОКОЛ
Центральної виборчої комісії про результати
повторного голосування у день виборів Президента
України 7 лютого 2010 року (витяг)*
12 *Основні статистичні відомості виборчого процесу
2010 року з чергових виборів Президента України*

ВИБОРЧА СТАТИСТИКА

- 14 *Активність виборців у день голосування
на виборах Президента України 17 січня 2010 року*
14 *Результати голосування на виборах
Президента України 17 січня 2010 року*
15 *Активність виборців у день повторного
голосування на виборах Президента України
7 лютого 2010 року*
15 *Активність виборців на виборах України
за період з 1991 по 2010 роки*
16 *Відомості про склад окружних виборчих комісій
на виборах Президента України 17 січня 2010 року*

СУСПІЛЬСТВО І ДЕМОКРАТІЯ

Володимир ШАПОВАЛ

- 18 *ВИБОРИ-2010: усі були однаково чесними*

ВСТАНОВЛЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ВИБОРІВ

Андрій МАГЕРА, Юрій МАЗУР

- 26 Правове регулювання та основні аспекти організації і проведення виборів Президента України 17 січня 2010 року

МІЖНАРОДНЕ СПОСТЕРЕЖЕННЯ

- 40 За організацією проведення виборів спостерігала Міжпарламентська Асамблея держав-учасниць СНД
- 41 Місія зі спостереження за виборами БДПЛ/ОБСЄ подякувала Центральній виборчій комісії
- 42 Заява про попередні результати та висновки спостереження Місії зі спостереження за виборами БДПЛ/ОБСЄ на виборах Президента України 17 січня 2010 року
- 55 Заява про попередні результати та висновки спостереження Місії зі спостереження за виборами БДПЛ/ОБСЄ під час повторного голосування 7 лютого 2010 року
- 64 Висновки Міжнародної місії спостереження ЕНЕМО щодо виборів Президента України 17 січня 2010 року

ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Юрій КЛЮЧКОВСЬКИЙ

- 70 Виборчий кодекс як засіб оздоровлення політичної системи та оновлення країни

ХРОНОЛОГІЯ ВИБОРІВ

- 74 Виборчі новини з-за кордону

Виступ

***Голови Центральної виборчої комісії
Володимира ШАПОВАЛА***

***на урочистому засіданні Верховної Ради України
25 лютого 2010 року***

Згідно з положенням пункту 7 частини першої статті 85 і частини п'ятої статті 103 Конституції України Верховна Рада України призначила вибори Президента України на 17 січня 2010 року. За результатами відповідного голосування Центральною виборчою комісією на підставі статті 85 Закону України «Про вибори Президента України» було призначено повторне голосування з виборів Президента України на 7 лютого 2010 року.

Центральна виборча комісія, керуючись вимогами статей 85, 86 Закону України «Про вибори Президента України», на своєму засіданні 14 лютого 2010 року на підставі протоколів окружних виборчих комісій про підсумки повторного голосування в межах усіх територіальних виборчих округів та протоколу Центральної виборчої комісії про підсумки повторного голосування в межах закордонного виборчого округу склала протокол про результати повторного голосування з виборів Президента України та офіційно оголосила результати виборів Президента України.

Відповідно до Закону України «Про вибори Президента України» за підсумками повторного голосування з виборів Президента України 7 лютого 2010 року обраним Президентом України оголошено **ЯНУКОВИЧА ВІКТОРА ФЕДОРОВИЧА.**

Інавгурація Президента України **ВІКТОРА ЯНУКОВИЧА** 25 лютого 2010 року

Оголошення результатів на засіданні Центральної виборчої комісії

На підставі протоколу Центральної виборчої комісії про результати повторного голосування з виборів Президента України 7 лютого 2010 року, складеного ___ лютого 2010 року, відповідно до частини сімнадцятої статті 85, частин першої, другої статті 86 Закону України «Про вибори Президента України» Центральна виборча комісія оголошує результати виборів Президента України.

До списків виборців на виборчих дільницях було внесено 37 051 449 (тридцять сім мільйонів п'ятдесят одна тисяча чотириста сорок дев'ять) виборців.

У голосуванні взяли участь 25 493 529 (**двадцять п'ять мільйонів чотириста дев'яносто три тисячі п'ятсот двадцять дев'ять**) виборців, що становить 68,8 (**шістдесят вісім цілих і вісім десятих**) відсотка від кількості виборців, внесених до списків виборців на виборчих дільницях.

За кандидатів на пост Президента України, включених до виборчого бюлетеня для повторного голосування з виборів Президента України 7 лютого 2010 року, подано таку кількість голосів виборців:

за ТИМОШЕНКО ЮЛІЮ ВОЛОДИМИРІВНУ – 11 593 357 (**одинадцять мільйонів п'ятсот дев'яносто**

виборів Президента України 14 лютого 2010 року

три тисячі триста п'ятдесят сім), що у відношенні до кількості виборців, які взяли участь у повторному голосуванні, становить 45,47 (**сорок п'ять цілих сорок сім сотих**) відсотка;

за ЯНУКОВИЧА ВІКТОРА ФЕДОРОВИЧА – 12 481 266 (дванадцять мільйонів чотириста вісімдесят одна тисяча двісті шістьдесят шість), що у відношенні до кількості виборців, які взяли участь у повторному голосуванні, становить 48,95 (сорок вісім цілих дев'яносто п'ять сотих) відсотка.

Не підтримали жодного кандидата на пост Президента України 1 113 055 (один мільйон сто тринадцять тисяч п'ятдесят п'ять) виборців, що у відношенні до кількості виборців, які взяли участь у повторному голосуванні, становить 4,36 (чотири цілих тридцять шість сотих) відсотка.

Отже, за підсумками повторного голосування з виборів Президента України 7 лютого 2010 року більшу кількість голосів виборців одержав кандидат на пост Президента України ЯНУКОВИЧ ВІКТОР ФЕДОРОВИЧ.

Центральна виборча комісія оголошує обраним Президентом України ЯНУКОВИЧА ВІКТОРА ФЕДОРОВИЧА, 1950 року народження, народного депутата України, який проживає в місті Києві, члена Партії регіонів, висунутого Партією регіонів.

ВИБОРИ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

17 січня 2010 року

ПРОТОКОЛ

Центральної виборчої комісії

про результати голосування у день виборів Президента України

(витяг)

Відповідно до частин першої – третьої, п'ятої статті 84 Закону України «Про вибори Президента України», на підставі протоколів окружних виборчих комісій про підсумки голосування в межах відповідних територіальних виборчих округів та протоколу Центральної виборчої комісії про підсумки голосування в межах закордонного виборчого округу Центральна виборча комісія в с т а н о в и л а:

1) кількість виготовлених виборчих бюлетенів –		
<i>тридцять сім мільйонів двадцять п'ять тисяч сто вісімдесят чотири</i>		37025184
(прописом)		(цифрами)
2) кількість виборчих бюлетенів, одержаних окружними виборчими комісіями, –		
<i>тридцять сім мільйонів двадцять чотири тисячі сімсот сімдесят шість</i>		37024776
(прописом)		(цифрами)
3) кількість виборчих бюлетенів:		
3.1) одержаних дільничними виборчими комісіями, –		
<i>тридцять сім мільйонів десять тисяч дев'ятсот двадцять сім</i>		37010927
(прописом)		(цифрами)
3.2) виготовлених, як виняток, з дозволу Центральної виборчої комісії безпосередньо дільничними виборчими комісіями, –		
<i>одна тисяча сто п'ятдесят дев'ять</i>		1159
(прописом)		(цифрами)
4) кількість виборців, внесених до списків виборців на виборчих дільницях, –		
<i>тридцять шість мільйонів дев'ятсот шістдесят вісім тисяч сорок один</i>		36968041
(прописом)		(цифрами)
5) кількість невикористаних виборчих бюлетенів –		
<i>дванадцять мільйонів чотириста двадцять тисяч триста п'ятдесят</i>		12420350
(прописом)		(цифрами)
6) кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені, –		
<i>двадцять чотири мільйони п'ятсот дев'яносто одна тисяча шістсот вісімдесят сім</i>		24591687
(прописом)		(цифрами)
7) кількість виборців, які взяли участь у голосуванні, –		
<i>двадцять чотири мільйони п'ятсот вісімдесят вісім тисяч двісті шістдесят вісім</i>		24588268
(прописом)		(цифрами)
8) кількість виборчих бюлетенів, визнаних недійсними, –		
<i>чотириста п'ять тисяч сімсот шістдесят п'ять</i>		405765
(прописом)		(цифрами)

Підсумки голосування

9) кількість голосів виборців, поданих за кожного кандидата на пост Президента України:

№ з/п	Прізвище, ім'я, по батькові кандидата на пост Президента України	Кількість голосів виборців, поданих за кожного кандидата на пост Президента України	
		прописом	цифрами
1	БОГОСЛОВСЬКА Інна Германівна	сто дві тисячі чотириста тридцять п'ять	102435
2	БРОДСЬКИЙ Михайло Юрійович	чотирнадцять тисяч дев'ятсот дев'яносто один	14991
3	ГРИЦЕНКО Анатолій Степанович	двісті дев'яносто шість тисяч чотириста дванадцять	296412
4	КОСТЕНКО Юрій Іванович	п'ятдесят чотири тисячі триста сімдесят шість	54376
5	ЛИТВИН Володимир Михайлович	п'ятсот сімдесят вісім тисяч вісімсот вісімдесят три	578883
6	МОРОЗ Олександр Олександрович	дев'яносто п'ять тисяч сто шістдесят дев'ять	95169
7	ПАБАТ Олександр Вікторович	тридцять п'ять тисяч чотириста сімдесят чотири	35474
8	ПРОТИВСІХ Василь Васильович	сорок тисяч триста п'ятдесят два	40352
9	РАТУШНЯК Сергій Миколайович	двадцять дев'ять тисяч сімсот дев'яносто п'ять	29795
10	РЯБОКОНЬ Олег Васильович	вісім тисяч триста тридцять чотири	8334
11	СИМОНЕНКО Петро Миколайович	вісімсот сімдесят дві тисячі вісімсот сімдесят сім	872877
12	СУПРУН Людмила Павлівна	сорок сім тисяч триста сорок дев'ять	47349
13	ТИМОШЕНКО Юлія Володимирівна	шість мільйонів сто п'ятдесят дев'ять тисяч вісімсот десять	6159810
14	ТІГПКО Сергій Леонідович	три мільйони двісті одинадцять тисяч сто дев'яносто вісім	3211198
15	ТЯГНИБОК Олег Ярославович	триста п'ятдесят дві тисячі двісті вісімдесят два	352282
16	ЮЩЕНКО Віктор Андрійович	один мільйон триста сорок одна тисяча п'ятсот тридцять чотири	1341534
17	ЯНУКОВИЧ Віктор Федорович	вісім мільйонів шістсот вісімдесят шість тисяч шістсот сорок два	8686642
18	ЯЦЕНЮК Арсеній Петрович	один мільйон сімсот одинадцять тисяч сімсот тридцять сім	1711737

10) відсоток голосів виборців, поданих за кожного кандидата на пост Президента України, у відношенні до кількості виборців, які взяли участь у голосуванні:

№ з/п	Прізвище, ім'я, по батькові кандидата на пост Президента України	Відсоток голосів виборців, поданих за кожного кандидата на пост Президента України, у відношенні до кількості виборців, які взяли участь у голосуванні	
		прописом	цифрами
1	БОГОСЛОВСЬКА Інна Германівна	нуль цілих сорок одна сота	0.41
2	БРОДСЬКИЙ Михайло Юрійович	нуль цілих шість сотих	0.06
3	ГРИЦЕНКО Анатолій Степанович	одна ціла двадцять сотих	1.20
4	КОСТЕНКО Юрій Іванович	нуль цілих двадцять дві сотих	0.22
5	ЛИТВИН Володимир Михайлович	дві цілих тридцять п'ять сотих	2.35
6	МОРОЗ Олександр Олександрович	нуль цілих тридцять вісім сотих	0.38
7	ПАБАТ Олександр Вікторович	нуль цілих чотирнадцять сотих	0.14
8	ПРОТИВСІХ Василь Васильович	нуль цілих шістнадцять сотих	0.16
9	РАТУШНЯК Сергій Миколайович	нуль цілих дванадцять сотих	0.12
10	РЯБОКОНЬ Олег Васильович	нуль цілих три сотих	0.03
11	СИМОНЕНКО Петро Миколайович	три цілих п'ятдесят чотири сотих	3.54
12	СУПРУН Людмила Павлівна	нуль цілих дев'ятнадцять сотих	0.19
13	ТИМОШЕНКО Юлія Володимирівна	двадцять п'ять цілих п'ять сотих	25.05
14	ТІГНІКО Сергій Леонідович	тринадцять цілих п'ять сотих	13.05
15	ТЯГНИБОК Олег Ярославович	одна ціла сорок три сотих	1.43
16	ЮЩЕНКО Віктор Андрійович	п'ять цілих сорок п'ять сотих	5.45
17	ЯНУКОВИЧ Віктор Федорович	тридцять п'ять цілих тридцять дві сотих	35.32
18	ЯЦЕНЮК Арсеній Петрович	шість цілих дев'яносто шість сотих	6.96

11) кількість виборців, які не підтримали жодного кандидата на пост Президента України, –		
п'ятсот сорок дві тисячі вісімсот дев'ятнадцять		542819
(прописом)		(цифрами)
12) відсоток голосів виборців, які не підтримали жодного кандидата на пост Президента України, у відношенні до кількості виборців, які взяли участь у голосуванні, –		
дві цілих двадцять сотих		2.20
(прописом)		(цифрами)

До виборчого бюлетеня для голосування у день виборів Президента України 17 січня 2010 року було включено більше двох кандидатів на пост Президента України і за результатами голосування у день виборів Президента України жоден кандидат на пост Президента України не одержав більше половини голосів виборців, які взяли участь у голосуванні, а отже, жоден кандидат на пост Президента України не обраний Президентом України, що є підставою для прийняття Центральною виборчою комісією рішення про проведення повторного голосування.

ВИБОРИ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ
Повторне голосування
7 лютого 2010 року

ПРОТОКОЛ
Центральної виборчої комісії
про результати повторного голосування
з виборів Президента України
(витяг)

Згідно з частинами першою, другою статті 84, частинами шістнадцятою, сімнадцятою статті 85, частиною першою статті 86 Закону України «Про вибори Президента України», на підставі протоколів окружних виборчих комісій про підсумки повторного голосування в межах відповідних територіальних виборчих округів та протоколу Центральної виборчої комісії про підсумки повторного голосування в межах закордонного виборчого округу Центральна виборча комісія в с т а н о в и л а:

1) кількість виготовлених виборчих бюлетенів –		
тридцять сім мільйонів триста п'ятдесят три тисячі сто шістдесят		37353160
(прописом)		(цифрами)
2) кількість виборчих бюлетенів, одержаних окружними виборчими комісіями, –		
тридцять сім мільйонів триста п'ятдесят три тисячі сто шістдесят		37353160
(прописом)		(цифрами)
3) кількість виборчих бюлетенів:		
3.1) одержаних дільничними виборчими комісіями, –		
тридцять сім мільйонів триста сорок дев'ять тисяч сто сорок два		37349142
(прописом)		(цифрами)
3.2) виготовлених, як виняток, з дозволу Центральної виборчої комісії безпосередньо дільничними виборчими комісіями, –		
одна тисяча сто		1100
(прописом)		(цифрами)
4) кількість виборців, внесених до списків виборців на виборчих дільницях, –		
тридцять сім мільйонів п'ятдесят одна тисяча чотириста сорок дев'ять		37051449
(прописом)		(цифрами)
5) кількість невикористаних виборчих бюлетенів –		
одинадцять мільйонів вісімсот п'ятдесят чотири тисячі сто сімдесят п'ять		11854175
(прописом)		(цифрами)
6) кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені, –		
двадцять п'ять мільйонів чотириста дев'яносто шість тисяч вісім		25496008
(прописом)		(цифрами)
7) кількість виборців, які взяли участь у голосуванні, –		
двадцять п'ять мільйонів чотириста дев'яносто три тисячі п'ятсот двадцять дев'ять		25493529
(прописом)		(цифрами)

8) кількість виборчих бюлетенів, визнаних недійсними, –		
триста п'ять тисяч вісімсот тридцять сім		305837
(прописом)		(цифрами)

9) кількість голосів виборців, поданих за кожного кандидата на пост Президента України:

Прізвище, ім'я, по батькові кандидата на пост Президента України	Кількість голосів виборців, поданих за кожного кандидата на пост Президента України	
	прописом	цифрами
ТИМОШЕНКО Юлія Володимирівна	одинадцять мільйонів п'ятсот дев'яносто три тисячі триста п'ятдесят сім	11593357
ЯНУКОВИЧ Віктор Федорович	дванадцять мільйонів чотириста вісімдесят одна тисяча двісті шістдесят шість	12481266

10) відсоток голосів виборців, поданих за кожного кандидата на пост Президента України, у відношенні до кількості виборців, які взяли участь у голосуванні:

Прізвище, ім'я, по батькові кандидата на пост Президента України	Відсоток голосів виборців, поданих за кожного кандидата на пост Президента України, у відношенні до кількості виборців, які взяли участь у голосуванні	
	прописом	цифрами
ТИМОШЕНКО Юлія Володимирівна	сорок п'ять цілих сорок сім сотих	45.47
ЯНУКОВИЧ Віктор Федорович	сорок вісім цілих дев'яносто п'ять сотих	48.95

11) кількість виборців, які не підтримали жодного кандидата на пост Президента України, –		
один мільйон сто тринадцять тисяч п'ятдесят п'ять		1113055
(прописом)		(цифрами)
12) відсоток голосів виборців, які не підтримали жодного кандидата на пост Президента України, у відношенні до кількості виборців, які взяли участь у голосуванні, –		
чотири цілих тридцять шість сотих		4.36
(прописом)		(цифрами)

До виборчого бюлетеня для повторного голосування з виборів Президента України 7 лютого 2010 року було внесено дві кандидатури: ТИМОШЕНКО ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА та ЯНУКОВИЧ ВІКТОР ФЕДОРОВИЧ.

За підсумками повторного голосування обраним Президентом України є кандидат на пост Президента України ЯНУКОВИЧ ВІКТОР ФЕДОРОВИЧ, 1950 року народження, народний депутат України, проживає в місті Києві, член Партії регіонів, висунутий Партією регіонів, який одержав більшу, ніж кандидат на пост Президента України ТИМОШЕНКО ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА, кількість голосів виборців, які взяли участь у голосуванні.

Основні статистичні відомості виборчого процесу 2010 року з чергових виборів Президента України

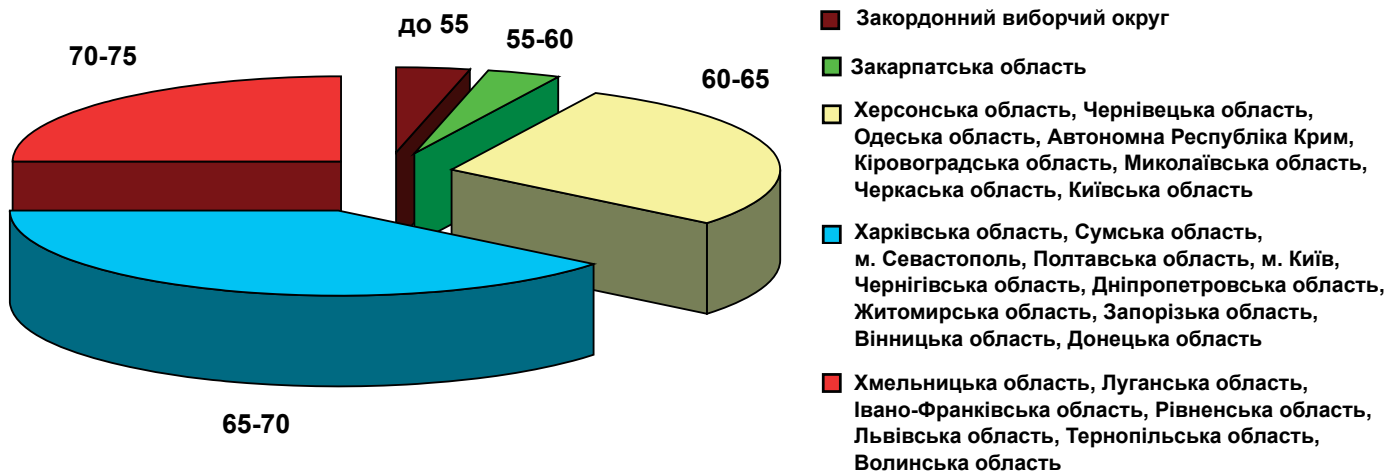
	Голосування	
	17 січня 2010 р.	7 лютого 2010 р.
Кількість осіб, зареєстрованих кандидатами на пост Президента України	18	
у тому числі висунутих:		
політичними партіями «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», Всеукраїнське об'єднання «Свобода», Народна Партія, Народно-демократична партія, Партія регіонів, Соціалістична партія України, Українська Народна Партія	7	
виборчим блоком політичних партій «Блок лівих та лівоцентристських сил – виборчий блок політичних партій: Комуністична партія України, Партія «Справедливість», політична партія «Союз Лівих Сил», Соціал-демократична партія (об'єднана)»	1	
шляхом самовисування	10	
Загальна кількість осіб, яким відмовлено в реєстрації кандидатами на пост Президента України	50	
у тому числі висунутих:		
політичними партіями Слов'янська партія, Прогресивна соціалістична партія України, Патріотична партія України, Ліберальна партія України, Селянська партія України	5	
шляхом самовисування	45	
Кількість уповноважених представників кандидатів на пост Президента України у Центральній виборчій комісії з правом дорадчого голосу	18	2
Кількість довірених осіб	3 729	460
в єдиному загальнодержавному виборчому окрузі	86	10
в територіальних виборчих округах	3 643	450
Кількість територіальних виборчих округів	225	
Загальна кількість виборчих дільниць	33 672	33 667
у тому числі:		
звичайних виборчих дільниць	32 079	32 079
закордонних виборчих дільниць	113	113
спеціальних виборчих дільниць	1 480	1 475
Спеціальні виборчі дільниці, утворені:	1 480	1 475
у стаціонарних лікувальних закладах	1 200	1 198
в установах кримінально-виконавчої системи	213	213
на судах, що перебувають у день голосування у плаванні під Державним прапором України	65	62

на території військової частини	1	1
на полярній станції України	1	1
Кількість членів окружних виборчих комісій		
станом на день утворення ОВК (27 листопада 2009 року / 27 січня 2010 року)	7 414	3 150
станом на день голосування	7 320	3 149
Кількість членів окружних виборчих комісій, повноваження яких припинено	659	243
у тому числі:		
голів окружних виборчих комісій	48	15
заступників голів окружних виборчих комісій	24	–
секретарів окружних виборчих комісій	43	20
членів окружних виборчих комісій	544	208
Кількість членів дільничних виборчих комісій	понад 800 тис.	понад 535 тис.
у тому числі:		
закордонних виборчих дільниць	1 579	1 531
Загальна кількість офіційних спостерігачів від іноземних держав та міжнародних організацій, зареєстрованих Центральною виборчою комісією для участі у спостереженні за виборами Президента України	3 149	3 779
у тому числі від:		
міжнародних організацій	2 873	3 449
іноземних держав	276	330
Кількість офіційних спостерігачів від кандидатів на пост Президента України, партій (блоків), які висунули кандидатів, зареєстрованих в територіальних виборчих округах та закордонному виборчому окрузі	437 675	161 089
Загальна кількість акредитованих представників вітчизняних та зарубіжних засобів масової інформації при Центральній виборчій комісії	938	1 022
у тому числі від:		
вітчизняних ЗМІ	517	536
зарубіжних ЗМІ	421	486
Кількість виборчих бюлетенів, виготовлених на замовлення ЦВК	37 025 180	37 353 160
Кількість виборців, включених до списків виборців на виборчих дільницях	36 968 041	37 051 449
у тому числі:		
на звичайних виборчих дільницях	36 239 300	36 300 471
на спеціальних виборчих дільницях	300 393	310 240
на закордонних виборчих дільницях	428 348	440 738
Кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені (активність виборців)	24 591 687 (66,52%)	25 496 008 (68,81%)

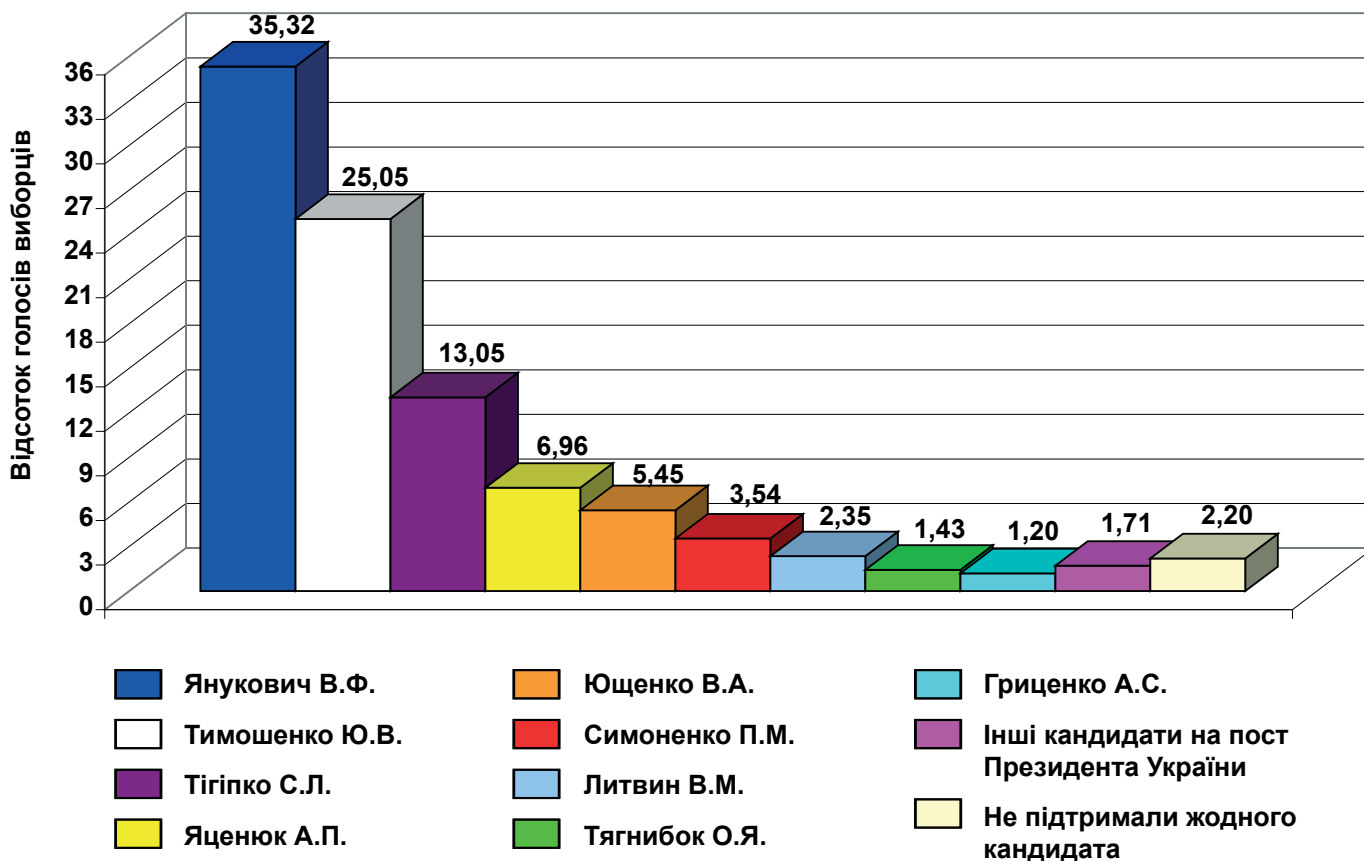
Активність виборців у день голосування на виборах Президента України

17 січня 2010 року в межах регіонів (у відсотках)

Результати голосування на виборах Президента України

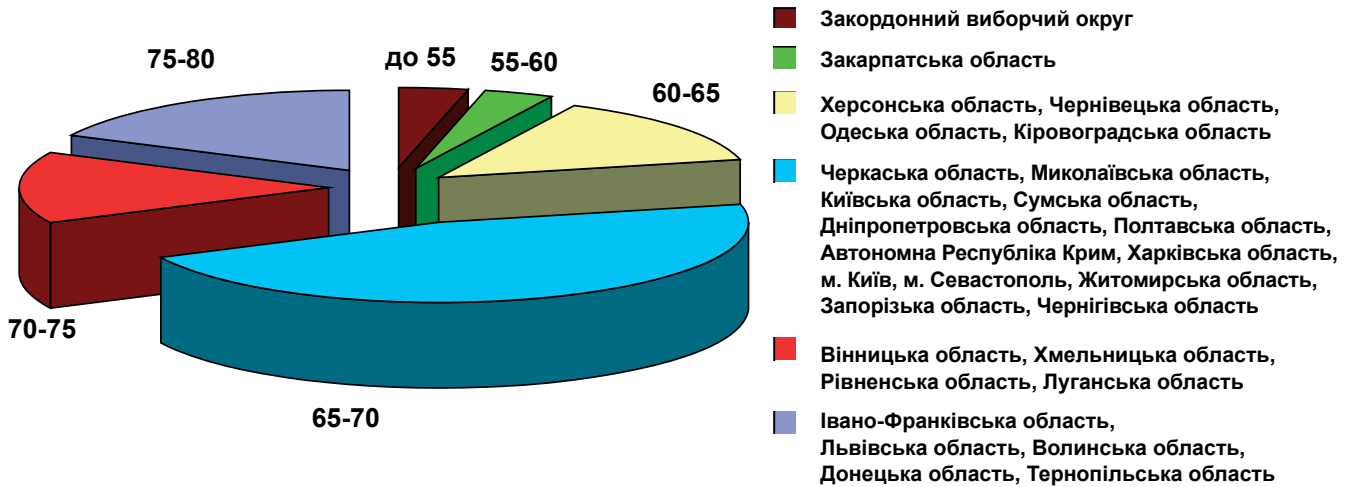
17 січня 2010 року

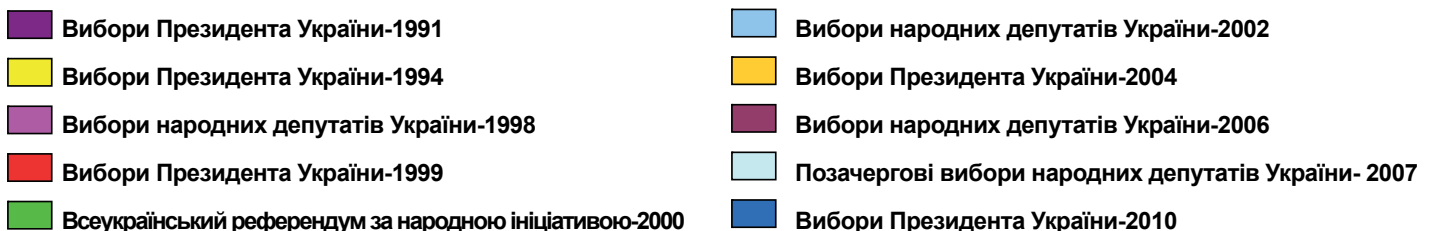
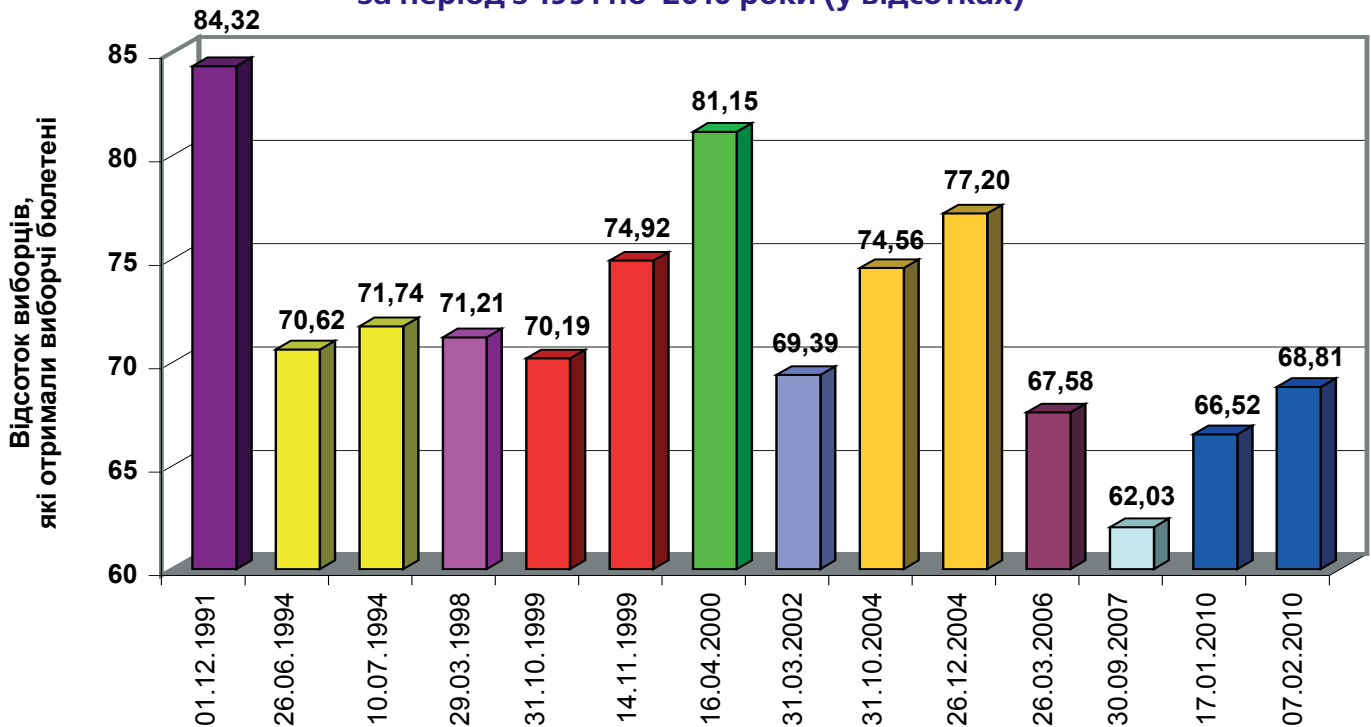
Активність виборців у день повторного голосування на виборах Президента України

7 лютого 2010 року в межах регіонів (у відсотках)

Активність виборців на виборах України

за період з 1991 по 2010 роки (у відсотках)

Відомості про склад окружних виборчих комісій на виборах Президента України 17 січня 2010 року

	Голосування 17 січня 2010 р.		Повторне голосування 7 лютого 2010 р.	
	Кількість	Відсоток	Кількість	Відсоток
Кількість членів окружних виборчих комісій	7320	100	3149	100

СТАТЬ, ВІК

Разом	7320	100.00	3149	100.00
Усього жінок	3804	51.97	1639	52.05
Усього чоловіків	3516	48.03	1510	47.95
Віком від 51 до 60	1962	26.80	855	27.15
Віком від 41 до 50	1713	23.40	835	26.52
Віком від 31 до 40	1288	17.60	625	19.85
Віком від 21 до 30	1124	15.36	405	12.86
Віком від 61 до 70	1016	13.88	388	12.32
Віком від 71 до 80	152	2.08	34	1.08
Віком до 20	62	0.85	7	0.22
Віком від 81 до 90	3	0.04	–	–

ПОСАДА, ЗАНЯТТЯ

Пенсіонери	1804	24.64	676	21.47
Тимчасово непрацюючі та безробітні	1306	17.84	494	15.69
Працівники закладів освіти та виробничого навчання	890	12.16	449	14.26
Керівники та працівники ТОВ, ЗАТ, ВАТ, ПП, СП	798	10.90	404	12.83
Суб'єкти підприємницької діяльності	539	7.36	253	8.03
Бухгалтери, економісти, фінансисти	229	3.13	79	2.51
Працівники сфери охорони здоров'я	220	3.01	104	3.30
Інженери	212	2.90	68	2.16
Юрисконсульти, юристи	158	2.16	99	3.14
Працівники закладів культури	144	1.97	61	1.94
Працівники промисловості	94	1.28	75	2.38
Студенти	82	1.12	11	0.35
Працівники комунальних підприємств	79	1.08	42	1.33
Керівники та працівники державних підприємств	53	0.72	46	1.46
Службовці	47	0.64	18	0.57
Працівники торгівлі	46	0.63	9	0.29
Адвокати	45	0.61	28	0.89
Працівники охоронних та рятувальних служб	44	0.60	7	0.22
Працівники житлово-комунального господарства	42	0.57	19	0.60

	Голосування 17 січня 2010 р.		Повторне голосування 7 лютого 2010 р.	
	Кількість	Відсоток	Кількість	Відсоток
Працівники установ соціального забезпечення	42	0.57	21	0.67
Керівники громадських об'єднань та організацій	39	0.53	27	0.86
Працівники страхових установ	32	0.44	12	0.38
Працівники банківських установ	32	0.44	17	0.54
Працівники побутового обслуговування	31	0.42	4	0.13
Працівники ЗМІ	28	0.38	11	0.35
Спортсмени, працівники закладів фізичної культури та спорту	27	0.37	20	0.64
Працівники агропромислового комплексу	26	0.36	13	0.41
Працівники профспілок	26	0.36	15	0.48
Працівники науково-дослідних закладів	24	0.33	6	0.19
Працівники громадських об'єднань та організацій	24	0.33	11	0.35
Працівники транспортної галузі	23	0.31	9	0.29
Працівники пошти та зв'язку	20	0.27	4	0.13
Працівники органів політичних партій усіх рівнів	17	0.23	1	0.03
Працівники інших фінансових установ	13	0.18	2	0.06
Аспіранти	12	0.16	12	0.16
Керівники та працівники юридичних установ	12	0.16	7	0.22
Працівники лісового господарства	10	0.14	3	0.10
Працівники громадського харчування	9	0.12	5	0.16
Працівники будівельної галузі	8	0.11	7	0.22
Працівники НАН України та галузевих академій наук	8	0.11	2	0.06
Керівники політичних партій та їх регіональних організацій	6	0.08	3	0.10
Працівники сфери поліграфії, видавничої справи та реклами	5	0.07	1	0.03
Творча інтелігенція	3	0.04	3	0.04
Працівники водного господарства	3	0.04	3	0.10
Представники церков та релігійних організацій	2	0.03	1	0.03
Працівники соціоаналітичних установ	2	0.03	2	0.06
Нотаріуси	2	0.03	2	0.03
Працівники природно-заповідної справи	2	0.03	2	0.03

ОСВІТА

вища	6117	83.57	2928	92.98
середня	703	9.60	189	6.00
середня спеціальна	412	5.63	27	0.86
незакінчена вища	88	1.20	5	0.16

УЧАСТЬ В ОРГАНІЗАЦІЇ ВИБОРІВ

Мають досвід роботи у виборчих комісіях	5770	78.83	3007	95.49
---	------	-------	------	-------

Примітка. Члени окружних виборчих комісій, створених для проведення повторного голосування 7 лютого 2010 року на виборах Президента України, зазначали як наявність досвіду роботи у виборчих комісіях роботу у складі окружних виборчих комісій під час підготовки проведення виборів Президента України 17 січня 2010 року.

ВИБОРИ-2010: усі були однаково чесними

16 березня Голова Центральної виборчої комісії на запрошення редакції журналу «Фокус» взяв участь у відеоконференції, під час якої спілкувався он-лайн з користувачами focus.ua та журналістами редакції. Кількагодинна тривалість розмови, актуальність та широкий спектр поставлених запитань укотре засвідчили великий інтерес до виборчої тематики та перспектив розбудови в Україні громадянського суспільства. Пропонуємо вашій увазі фрагменти конференції за участю очільника ЦВК, члена-кореспондента НАН України, доктора юридичних наук Володимира ШАПОВАЛА.

– Пане Голово, закінчилась президентська кампанія. На Вашу думку, які уроки має винести з неї наше суспільство і політики?

– Гадаю, головний урок полягає в тому, що для нас реальним є проведення демократичних виборів. І це вже не раз було доведено. Причому, демократичних виборів у пострадянській країні, а це озна-

чає, що у нас є виборці зі своєю моделлю політичної поведінки, є політики зі своєю психологією, у нас є, власне кажучи, суспільство зі своїми світоглядними орієнтирами. Адже демократичні вибори і стандарти демократичних виборів дещо по-різному «звучать» за умов, скажімо, так званої західної демократії, і за умов пострадянської країни. Отже, ми довели і собі, і світові, що в Україні проводяться демократичні вибори за відповідними стандартами.

– Віктор Янукович випередив Юлію Тимошенко всього на декілька відсотків. То хіба важко було перерахувати голоси, щоб уже ні в кого не виникло сумнівів щодо чесності його перемоги?

– Наголошую, ми організували і провели вибори за демократичними стандартами. Зрозумійте, будь-який офіційний процес, у тому числі й виборчий, будь-яка дія державних органів та посадових осіб має здійснюватися на основі закону. Наш закон, я маю на увазі і Конституцію, і виборче законодавство, відповідного перерахунку голосів у масштабах всієї країни не передбачає. Ті, хто ставлять у такій площині це питання, очевидно, політично вболівали не за переможця на президентських виборах, а за його основного конкурента. Так от, важливо, аби ми усвідомлювали, що політично бажане не можна абсолютизувати. Якщо б ЦВК спромоглась на щось подібне, тоді б це означало, що Комісія живе поза законом. Ми можемо тільки те, що дозволяє нам закон.

– Переважно від представників блоку Юлії Тимошенко лунало багато звинувачень якраз щодо заангажованості ЦВК. Як Ви вважаєте, чи можливо відійти від квотного політичного формування

Комісії? Інакше такі звинувачення лунатимуть завжди. Чи існує якась інша практика?

– Звісно, є інша практика, але будь-який світовий досвід за умов його реалізації в Україні буде обов'язково набувати «традиційних» українських рис. Тепер стосовно можливих варіантів організації виборчого процесу. Скажімо, в країнах Латинської Америки існують спеціальні органи – виборчі трибунали, які вповноважені не тільки організувати вибори, а й розглядати всілякі спори, включаючи судові, які виникають у процесі проведення виборів. Є й інші приклади. Так, в Угорщині організацією виборів переймається департамент Міністерства внутрішніх справ.

Одним із варіантів може бути створення Центральної виборчої комісії як окремої структури (державного органу), де строково працюють, по суті, не делегати від політичних сил, представлених у парламенті, а виключно чиновники. Але будь-якого чиновника у нас з легкістю звинувачують, як кажуть російською мовою, в «подобострастии», якщо він, скажімо, приймає невігідне тому або іншому конкретному політику рішення.

Тим самим будь-який варіант формування ЦВК буде вразливим, адже на виборах завжди є переможені і переможці. І, на жаль, у нас переможені, як правило, активно заперечують результати виборів. На жаль, тому що є очевидні речі, які навряд чи можна заперечувати, і треба достатньо спокійно сприймати як перемогу, так і поразку. До того ж, немає ні вічних перемог, ні вічних поразок.

– То Ви вважаєте, Янукович переміг чесно, чи в нього просто грамотні юристи і «ловкие штабы»? Розрив усього три відсотки, напередодні виборів було змінено законодавство, всі ці історії з голосуванням за межами дільниць ...

– По-перше, не треба перебільшувати роль юристів на виборах, хоча ця роль нерідко виглядає суперечливо і погано кореспондується сенсу виборів. По-друге, не треба абсолютизувати «історії», різні політичні версії і чутки. ЦВК встановлює результати виборів виключно на підставі відповідних виборчих документів. По-третє, оцінка виборам була дана не тільки нашими експертами, а й представниками зарубіжних інституцій, в тому числі і спостерігачами.

У мене немає відчуття, що хтось на виборах був чесним чи нечесним. Скажемо так: всі були однаково чесні.

– А чи варто було все-таки чіпати той закон про вибори за три дні до голосування?

– То інша проблема. Я помітив таку особливість нашого політичного розвитку: в Україні не було жодних виборів, під які спеціально не приймалися б виборчі закони. Згадайте 2004 рік, коли між так званими другим і третім турами були внесені зміни до Закону України «Про вибори Президента України». Розумієте, це вже майже традиція. Погана, звісно, традиція. Це неприйнятна ситуація, коли правила змінюють під час гри. Нам це справедливо закидають, але ми діємо за принципом відомого героя «дідуса Крилова»: «А Васька слушаает да ест». Тому, повторюю: це неправильно і недемократично.

– Президент Ющенко, коли підписував закон про зміни, казав, що йому стало відомо про те, що члени однієї партії, зрозуміло, що йшлося про БЮТ, планували блокування роботи виборчих комісій. Вам щось було відомо про це?

– Це означає, що закони в нас набувають чинності через якісь там політичні переляки. Я не маю таких джерел інформації, які мав Президент Ющенко. Можливо, він знав щось, чого ми не знали. Однак вважаю, що лише на відчуттях політичні та юридичні рішення не повинні прийматися. Вони повинні прийматися передусім на підставі об'єктивних і добре зважених даних. До того ж, закон має бути засобом суспільного, а не особистого інтересу.

– Досить часто посилаються на те, що поважні іноземні місії визнали вибори прозорими, чесними, демократичними. На Вашу думку, чи не вичерпав себе інститут міжнародного спостереження? Спостерігачі виконують свою роль контролю за чистотою процедур чи їхні висновки – це просто підтвердження зовнішньополітичних замовлень?

– Остання теза про те, що це підтвердження зовнішньополітичних замовлень, є надмірно категоричною, хоча я думаю, що вона має певне підґрунтя. Мені і до сьогодні не зрозуміла роль тих більше ніж двох тисяч осіб, які прибули до України, або мали намір прибути під виглядом спостерігачів із Республіки Грузія.

У мене до інституту спостереження на виборах двоїстий підхід. З одного боку, здійснювана у такий спосіб легітимізація влади, що формується за результатами виборів – це важливо. Але з іншого боку, коли я спілкувався з деякими спостерігачами, то відчував певну заданість. Заданість у тому, що, наприклад, за аксіому ними вважалося те, що Україна зараз іде шляхом демократичних перетворень. Таке враження було неодноразово оголошене, зокрема в структурах Ради

Європи. До речі, враження відповідне, але протилежного характеру, було і в кінці 2004 – на початку 2005 років, коли була заданість певної негативної оцінки нашого тогочасного суспільно-політичного життя, включаючи вибори. Між іншим, є країни, які вважають можливим проведення виборів без участі міжнародних спостерігачів.

– **Але все одно лунають сумніви щодо самої компетенції закордонних спостерігачів. Наприклад, деякі з них не здатні зрозуміти, що таке «каруселі» і «мертві душі».**

– Очевидно, є й такі. Але, повірте мені, до нас приїжджає достатньо багато спостерігачів, і серед них переважна більшість – це ті, які працювали за подібних умов у країнах так званого пострадянського простору. Я спілкувався з представниками різних місій, зокрема ОБСЄ, і знав наперед, що це люди з великим відповідним досвідом. Вони, мабуть, у чомусь краще знають нас, ніж ми самі себе.

Тому я би не висловлювався однозначно. Спостерігачі з країн «старих» демократій можуть тут бачити таке, чого в них немає. Навряд чи вони в нас вчаться, але вони можуть висловити свою думку відверто. Близні сусіди не завжди будуть відвертими, тому що в них, як кажуть, і «рильце може бути в пушку». А, наприклад, шведи або британці скажуть чесно: ви приймаєте закон між виборами і днем повторних виборів, і це неправильно. Інші можуть цього «подружньому» свідомо не сказати.

– **Чому, на Вашу думку, насправді були відмінені місцеві вибори?**

– Всі повноваження Верховної Ради, рівно як і Президента, визначені виключно Конституцією. Про це прямо сказано в частині другій статті 85 Конституції України. Так от, Верховна Рада може призначати чергові й позачергові вибори до місцевих рад. А от стосовно перенесення виборів – це проблема, такого в Конституції немає.

Якщо б мені довелося, наприклад, приймати рішення з цього питання або давати правову пораду, я б сказав, що це неправильно, неконституційно. Це суперечить і букві, і духу Конституції. Тому що тим самим продовжується строк повноважень місцевих рад, які були обрані у відповідний спосіб і на певний, чітко визначений термін. Свого часу вже була спроба продовжити строк повноважень Верховної Ради одного з попередніх скликань на один рік. Тоді Конституційний Суд справедливо зауважив, що це порушує принцип народного суверенітету. Я думаю, що подібні «пролон-

гації» не відповідають самій сутності демократії. Між іншим, у статті 1 Конституції Україна позначена, зокрема, як демократична держава.

Тому повторюю: перенесення виборів на, до речі, невизначений строк – неконституційно.

– **Як на законних підставах можна звільнити Київ від Черновецького та його «молодої команди»?**

– Законні підстави сьогодні для цього існують, але вони змістовно обмежені. Поясню, чому. Згідно з конституційною вимогою заміщення посад голів місцевих державних адміністрацій, у тому числі з певними застереженнями і в Києві, здійснюється в такий спосіб. Президент призначає і звільняє відповідних керівників за поданням Кабінету Міністрів. Тобто потрібні дві складові: подання Кабміну і рішення Президента України. Але у нас є Закон України «Про столицю України – місто-герой Київ». І цей закон містить застереження щодо відповідної процедури.

Свого часу було рішення Конституційного Суду з цього приводу. Я добре пам'ятаю «матерію» цього питання, оскільки був суддею-доповідачем у справі. Так от, у рішенні було сказано: Президент може призначити на посаду голови Київської міської державної адміністрації лише особу, обрану Київським міським головою. Іншими словами, в законі фактично передбачається суміщення двох посад – Київського міського голови і голови КМДА. І це рішення суду ніким не скасовано. Тому, я думаю, шлях до прийняття відповідного кадрового рішення щодо Черновецького повинен пролягати через внесення змін до Закону України «Про столицю України – місто-герой Київ», де ці посади мають бути розмежовані. Поки це не буде зроблено, я не бачу юридичних підстав для прийняття рішення про звільнення Черновецького з посади голови КМДА.

– **Ну, а як щодо тих заяв, які лунають у пресі про можливість висловлення недовіри Черновецькому двома третинами депутатів Київради, порушення кримінальної справи?**

– Якщо така недовіра буде виражена, виникне юридична колізія.

З одного боку, є закон про Київ, а з іншого – конституційна норма, яка передбачає можливість висловлення недовіри голові місцевої держадміністрації з відповідними кадровими наслідками.

– **Чи правда, що Ви були єдиним суддею Конституційного Суду, який свого часу не погодився на третій термін президентства Леоніда Кучми?**

– Я розумію, про що йдеться. Свого часу розглядалась справа стосовно тлумачень відповідних положень статті 103 Конституції України. Тоді більшість у Конституційному Суді голосувала за таке тлумачення Конституції, яке відкрило можливість Леоніду Даниловичу бути обраним на третій строк. Частина суддів проголосували проти. Серед них був і я. Дехто, до речі, ганебно втік у відпустку, щоб уникнути голосування. Але четверо все ж проголосували проти. Троє з них, у тому числі і я, написали окремі думки, які були оприлюднені.

– Той приклад увійшов в історію як приклад політичної гнучкості КС. Як Ви думаєте, чи існує можливість рецидиву такої гнучкості щодо рішення про конституційність нинішньої коаліції? Ваша думка, як юриста: ця коаліція конституційна?

– Це не гнучкість. Я можу сказати, що практично всі, хто тоді проголосував за згадуване рішення, усвідомлювали, що це конформізм, я би сказав, у максимально вульгарних формах. Гнучкість – це коли є вибір і є можливість дійсно приймати різні рішення. Тобто є реальна альтернатива. Тому не треба ганьбу за допомогою хороших слів перетворювати майже у мудрість і шляхетність.

Стосовно нинішнього Суду... Прозвучала теза, яка може стати крилатою: якщо той склад Суду не вмів рахувати, то цей може довести, що не вміє читати. В тому числі свої власні рішення. Не так давно, позаминулого року, якщо я не помиляюсь, КС чітко артикулював, що коаліцію складають виключно фракції. Цікаво, як тепер спростовувати те, що вже сказано раніше?

Чи правий був тоді КС? Формально, нібито правий. Бо в Конституції неодноразово вживається словосполучення «коаліція депутатських фракцій». І це як прізвище, як ім'я! Це дійсно інтегроване словосполучення. Але ж відома й ситуація щодо попереднього уряду. Я в жодному разі не збираюсь його критикувати, однак ситуація була досить цікава, коли коаліція фракцій формально була, але одна з фракцій у повному складі не голосувала як член коаліції. І тому не вистачало необхідної кількості голосів, передбаченої самою логікою права для прийняття рішень у Верховній Раді. Тобто, бачите, буквально тлумачення іноді доводить до абсурду. Врешті-решт, голосувати у парламенті мають депутати, а не фракції. І задля дієздатності і реальності коаліції в її складі має бути мінімум 226 депутатів. Іншого ніде не дано!

Це ще один доказ того, що в цій частині, принаймні Конституцію, треба змінювати. Тобто, її треба спростувати і робити такою, яку б усі розуміли.

– Чи немає у Вас відчуття того, що якщо Суд відмінить своє попереднє рішення і визнає цю коаліцію законною, то репутація КС буде просто знищена?

– Це риторичне запитання. Я би поставив його в іншій площині. А чи існує сьогодні репутація КС?

– Ну, можливо, залишки репутації.

– Залишки будуть знищені? Ви знаєте, якщо залишаються якісь залишки і вони знищуються, можливо, це й добре.

– Припустимо, КС визнає коаліцію неконституційною, тоді які можуть бути правові наслідки? Зокрема, доводилося чути думку, що жодних. Уряд залишиться, Президент має право, але не зобов'язаний розпустити парламент...

– Думаю, тут пропонуються спрощені підходи. Перший наслідок, який, як на мене, був би очевидним. Наприклад, КС оголошує рішення, де сказано, що коаліція – це коаліція саме фракцій, до якої номінально входять не менше ніж 226 депутатів. Це означає, що після оголошення цього рішення коаліції як такої немає. Тобто вона неконституційна, вона де-юре не існує. А якщо не існує, починає діяти п. 1 частини другої статті 90 Конституції, де сказано, що коли протягом 30 днів, зокрема після ліквідації попередньої коаліції, не буде утворено нову коаліцію, запускається механізм можливості прийняття Президентом рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради. Це для мене очевидно. Як діятиме Президент? Президент має право...

– ...Тобто він не зобов'язаний?

– Звісно, в Конституції написано, він має відповідне право. Якщо чесно, було б правильно написати: «Президент достроково припиняє повноваження Верховної Ради України». Тоді це було б сформульовано як його конституційний обов'язок. Оскільки він має право, він може законсервувати ситуацію щодо парламенту. Скаже – я не буду вас сьогодні розпускати, а подивлюсь, як ви діятимете. А потім пограється, вибачте, в ці «кішки-мишки»: а от завтра я вас розпушу, якщо ви мені не сподобається.

Зауважу, що не знаю жодної європейської країни, де в Конституції за подібних умов було б передбачене саме право Президента розпустити парламент. Навпаки, якщо, наприклад, уряд не сформований у

визначений строк – 60 днів, президент зобов'язаний розпустити парламент. Тому що недієздатність парламенту, який не може спродувати легальний уряд, спричиняє параліч влади: парламент не утворює уряд, а уряду немає, значить немає кому ініціювати закони, подати державний бюджет. Ну, для нас, можливо, це звично, але з точки зору розвинутої демократії – це парадокс.

– Визнання коаліції неконституційною матиме якісь правові наслідки для уряду?

– Якщо буде прийняте рішення КС, що коаліція – це «коаліція фракцій», а не «фракцій, народних депутатів», то це означатиме проблему легітимності чинного на сьогодні уряду. КС може написати в своєму рішенні, що воно поширюється і на процес формування уряду, який був утворений попередньо. Таке може бути застережено в рішенні, хоча, я повторюю, це припущення. Не знаю, чи здатний на це КС. Якщо так буде сказано, то однозначно уряд повинен припинити свою діяльність. Якщо КС такого застереження не зробить, хоча й підтвердить, що коаліція – це «коаліція фракцій», то уряд буде легальним, але, очевидно, нелегітимним.

– Лунають побоювання, що КС може або просто затягнути, або взагалі уникнути прийняття рішення. Наприклад, скільки Суд має це розглядати? На Ваш погляд як юриста, скільки потрібно часу для розгляду цієї справи по суті і винесення рішення?

– Процесуальні строки визначені, але вони стосуються лише відкриття провадження. Та далі цікава обставина: провадження у справі відкрили, і тоді можна до безкінечності її розглядати. Чому? Все залежить від конкретних людей. Якщо голова КС буде «пришпорювати» ситуацію, рішення у відповідній справі може бути прийняте досить швидко. Крім того, у голови КС є можливість не виносити цю справу на розгляд. Наприклад, один раз обговорили, а потім поклав її у глибоку шухляду, і вона там лежатиме 3–4 місяці, поки ситуація не «розсмокчеться». Як на мене, згадуване рішення можна прийняти досить швидко, бо там достатньо очевидні речі.

Наш КС взяв за манеру зробити розумний вигляд і сказати: це потребує вивчення, про що з'являється коротенька інформація: справа розглядається в Секретаріаті. Але у мене є відчуття: зі справою, що нас цікавить, усе буде швидко і... просто. Після чого не виникатиме запитань щодо репутації КС.

– Володимире Миколайовичу, скажіть, будь ласка, чи можливо позбавити депутата повноважень, якщо він бігає по фракціях і коаліціях?

– Спочатку я дам відповідь «нормальної» людини, а потім – юриста. Як нормальна людина, я на це реагую так, як і ви. Не можу сказати, що в мене виникає огида. Ні. Це дуже висока декларація. Але про обурення можна говорити. Особливо, коли дорослі люди поводять себе як несвідомі хлопчики і дівчатка. І посилаються на те, що депутат – це окрема планетна система, а й таке чув, депутат – це людина, яка є посланцем народу.

Стосовно закону, тут дещо інше. Це питання відповідності виборчої системи принципам народного суверенітету. Тому що за нашої моделі, а вона майже унікальна в Європі, розривається зв'язок між виборцями і кандидатами у депутати, і вклинюється посередник у вигляді політичної партії, блоку партій, а точніше – їх керівників, провідників. Стосовно депутатського мандата. Його чомусь називають у нас «імперативний мандат». На мою думку, це не імперативний мандат, це партійний мандат. За великим рахунком, народні депутати отримують мандат від партії, а не від виборців. Виборці голосують за список. Якщо чесно, то голосують за перший номер, за того, кого вони там бачать. Навіть якщо це не перший номер візуально.

Дуже дивно, коли депутат, який був у списку під тризначним номером, каже, що його обрали виборці, народ. Та ні, обрала партія та її керівник, і керівник партії призначив депутатом за відповідних умов. Це дуже серйозна проблема, через яку суспільство втрачає важливі орієнтири. Втративши ці орієнтири, люди дуже роздратовані, особливо коли результат виборів їх не влаштує. Так от, цей партійний мандат депутата – абсолютно український винахід.

А найцікавіше те, що він не дає можливості «розібратися» з депутатами, які рухаються між різними частинами парламенту, такі собі «блуждаючі форварди». Приймаються якісь дивні рішення щодо виключення таких депутатів з фракцій, які не мають юридичних наслідків. Мандата депутат не втрачає, бо конституційна норма передбачає лише два випадки: коли він не увійшов до складу відповідної фракції, або коли він вийшов зі складу фракції. Тобто потрібне волевиявлення самого депутата. Я таких «камікадзе» ще не бачив.

Однак у нас не ведуться пошуки шляхів локалізації потоків депутатів, які схожі на «переходящее красное знамя», і усі знають, чому. Для того щоб з цим впоратися, потрібна політична воля не виборців, а полі-

тиків, основних очільників нашого політикуму. Всіх без винятку. І потрібні відповідні дії. Зміни до закону і зміни до Конституції.

– Який, на Вашу думку, вихід із цієї ситуації – відкриті списки, повернення до «мажоритарки», чи, можливо, була б оптимальною так звана британська система (мажоритарна, але коли висувати кандидата можуть тільки партії)?

– Не зовсім так, у Великій Британії кандидатів на парламентських виборах висувують не тільки політичні партії, у них є так зване самовисування. Там для того, щоб особа висунулася в окрузі, потрібно зібрати 15 підписів. Уявіть, що було б у нас. Це була б країна кандидатів. Паперу б у Франції (ми там його закупаємо) не вистачило для друкування бюлетенів.

Якщо серйозно, я думаю, необхідно підставити плече політичним партіям в Україні, які знаходяться в процесі формування. Реальним партіям. Мажоритарна система має свої переваги. Але вона гальмуватиме становлення оцих реальних партій. Можливо, я трохи перебільшую значення політичних партій у нашому суспільному житті, але на перспективу воно повинно бути вагомим. Тому – або симбіоз мажоритарної системи і пропорційної: половина – за мажоритарною, половина – за пропорційною, або суто пропорційна система, з відкритими списками і достатньо великим числом виборчих округів. Це буде демократично і зрозуміло. Люди будуть знати, кого обирають.

– А які мають бути механізми відкликання депутатів виборцями?

– Наша Конституція відкликання депутатів виборцями не передбачає. Це інститут, який був за радянських часів. Я скептично ставлюся до відкликання. Просто потрібно мати хорошу політичну пам'ять, і якщо ви проголосували за когось – за список, за кандидата, за партію, і вони не виправдали ваших сподівань, то на наступних виборах є всі шанси їм відповідно помститися. Це нормальний механізм, за яким живе весь демократичний світ. А коли запровадити відкликання, то ймовірно спекуляції. Скомпрометували людину, швиденько організували відкликання, а потім з'ясувалося, що вона не та і взагалі в неї стаття інша. Тут не все так просто.

– Традиційними у нас стали проблеми зі списками виборців. Чому до цього часу не вирішена ця проблема?

– Зараз списки складаються на підставі даних Державного реєстру виборців. Зверну увагу на те, що ми вперше провели вибори на підставі списків, створених на базі Реєстру, і нам дуже складно було формувати цей Реєстр. Додам, що в режимі он-лайн Реєстру не існує. Наприклад, ми тут годину спілкуємося, а за цей час у межах країни відбулися зміни, які в Реєстрі об'єктивно не відображені. Хтось досягнув 18 річного віку, хтось змінив адресу, прізвище тощо. Однак Реєстр залишився таким, яким він є. Ми не можемо одномоментно змінювати його. Законом визначено строки, коли вносяться відповідні зміни. Тому й виникають певні проблеми. Але бачте, багато нарікань немає. Списки кращі, ніж на попередніх виборах. Причому набагато кращі. Серйозних рекламцій щодо списків не було.

На наступних виборах списки будуть ще кращими. Кажу без пафосу. Було дуже багато перешкод – і об'єктивних, і суб'єктивних, дуже багато бажаючих звинуватити нас у неспроможності провести вибори. Не всім ці вибори були потрібні. Не всім була потрібна нескорометована ЦВК. Я не все можу розповідати, тому що не все можна підтвердити документами, хоча є обгрунтовані внутрішні переконання.

Водночас хотів би вибачитися перед тими виборцями, які якимось чином «пролетіли» повз вибори. Можливо, навіть з вини ЦВК. Ми будемо виправляти цю ситуацію.

– Володимире Миколайовичу, розкажіть про перспективи електронного голосування, голосування он-лайн на сайтах комісій. Багато країн вже до цього переходять.

– У деяких країнах таке голосування вже запроваджено. Думаю, як тільки знизиться рівень недовіри між основними політичними фігурантами, буде більше можливості запровадження такої форми голосування в Україні. В наших умовах дуже просто скомпрометувати електронне голосування. Сказати – хтось там посадив оператора, а він щось там підкрутив, накрутив тощо. Мені важко уявити, як здійснюватиметься електронне голосування в сільській місцевості. Почнімо з того, щоб у нас були комп'ютери у всіх школах, тим більше – в сільських, навчімо дітей користуватися ними, тоді повернемося до цієї теми.

ВИБОРИ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ
17 січня 2010 року
КОНТРОЛЬНИЙ ТАЛОН
Виборчий округ № 221   Вибор

Підпис Виборця, який отримує виборчий бюлетень.	Прийнято та ініціали Члена дільничної виборчої комісії, який видає виборчий бюлетень.
Лінія відриву	
ВИБОРИ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ 17 січня 2010 року ВИБОРЧИЙ БЮЛЕТЕНЬ Виборчий округ № 221 Вибор	
Підпис виборця, який видає виборчий бюлетень.	

спроби та ініціали)
або іншу, що засвідчує Ваше волевиявлення, у квадраті на
о Ви голосуєте. Ви можете голосувати лише за одного канд
та України. У разі невідтримання жодного кандидата на

Правове регулювання та основні аспекти організації і проведення виборів Президента України 17 січня 2010 року

Стали історією чергові вибори Президента України. Як і парламентські, вони були вже п'ятими з часу проголошення незалежності України, адже перші такі вибори відбулися 1 грудня 1991 року, одночасно із Всеукраїнським референдумом про схвалення Акта проголошення незалежності України.

Андрій МАГЕРА,
заступник Голови
Центральної виборчої комісії

Юрій МАЗУР,
завідуючий відділом
методичної роботи Управління
організаційно-методичної роботи
Секретаріату Центральної
виборчої комісії

Конституційною основою цих виборів стали передусім відповідні конституційні норми, які встановлюють засадничі принципи проведення виборів та референдумів, закріплюють права, свободи та обов'язки людини і громадянина України, а також регламентують загальні засади формування та функціонування державної влади в Україні, обрання, вступу на пост Президента України та терміну його повноважень.

Правове регулювання цих виборів здійснювалося Законом України «Про вибори Президента України», положеннями Закону України «Про Центральну виборчу комісію», Закону України «Про Державний реєстр виборців», інших законодавчих і нормативно-правових актів, зокрема актів Президента України, Кабінету Міністрів України, центральних органів державної влади.

Безумовно, базовим законодавчим актом для цих виборів став Закон України «Про вибори Президента України» від 5 березня 1999 року № 474-XIV, в редакції Закону від 18 березня 2004 року № 1630-IV (далі – Закон), до якого, як стало вже традицією, двічі – Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України», прийнятим Верховною Радою України 21 серпня 2009 року (№ 1616-VI), а також Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про вибори Президента України» щодо організації роботи виборчих комісій», прийнятим парламентом 3 лютого 2010 року (№ 1849-VI), вносилися зміни.

З одного боку, такі зміни, зокрема внесені Законом від 21 серпня 2009 року, зумовлювалися суто технічною складовою – скороченням виборчої кампанії зі сорока двох днів до дев'яноста днів і, отже, необхідністю узгодження у зв'язку з цим усіх, установлених Законом, строків. З іншого – очевидно, законодавець намагався удосконалити виборчий Закон, урахувавши практику його застосування під час виборів 2004 року, а також беручи до уваги практику проведення парламентських виборів на оновленому виборчому Законі, який врахував як практичний досвід президентської виборчої кампанії, так і низку рекомендацій Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ.

З огляду на останнє, зокрема в Законі була зроблена спроба уніфікації, певного узгодження окремих його положень та норм із Законом України «Про вибори народних депутатів України». Саме цим імовірно зумовлювалися такі нововведення Закону, як поділ виборчих дільниць на малі, середні і великі та скасування на виборах Президента України інституту відкритих посвідчень.

Загалом, внесені до Закону зміни стосувалися практично всіх етапів виборчого процесу – утворення виборчих комісій, складання списків виборців та їх уточнення, висування та реєстрації кандидатів на пост Президента України, організації голосування, підрахунку голосів

виборців, встановлення підсумків голосування та результатів виборів.

Варто зазначити, що нововведення, внесені Законом від 21 серпня 2009 року, неоднозначно були оцінені політиками та експертами. Одні побачили в них позитивні новели, частина з яких (скасування використання відкріплених посвідчень, закріплення специфічної процедури встановлення результатів виборів, судового та позасудового оскарження рішень, дій та бездіяльності, пов'язаних з виборами) розглядалася як раціональна відповідь на практичні проблеми, які виникли під час останніх президентських виборів. Інші оцінювали їх критично, вважаючи, що вони є наслідком посилення політичного протистояння як у межах парламенту, так і між урядом та главою держави, і у зв'язку з цим стверджували, що такі зміни навряд чи можна вважати кроком вперед у напрямку розвитку законодавства, яке регламентує встановлений порядок народного волевиявлення.

Останнє, зокрема, констатувалося в Заяві про попередні результати та висновки спостереження Міжнародної місії зі спостереження за виборами, оприлюдненої 18 січня 2010 року. За висновком Міжнародної місії, «прийнятий у 2004 році Закон про вибори, зі змінами, внесеними у серпні 2009 року, став кроком назад. Венеціанська комісія Ради Європи та ОБСЄ/БДПЛ проаналізували Закон та дійшли висновку, що, хоча внесені зміни включають багато попередніх рекомендацій, багато питань усе ще не вирішені. Вони також зазначили, що деякі зміни викликали серйозне занепокоєння та не відповідають зобов'язанням, узятим перед ОБСЄ та Радою Європи. Занепокоєння викликають механізми врегулювання виборчих спорів, можливість внесення змін у списки виборців за годину до закінчення голосування, механізми призначення членів виборчих комісій та умови фінансування передвиборної кампанії».

Не випадково у зв'язку з цим Конституційний Суд України за конституційними поданнями Президента України та 48 народних депутатів України рішенням Суду від 19 жовтня 2009 року № 26-рп/2009 (справа про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виборів Президента України) визнав неконституційними декілька з прийнятих змін, зокрема частини шостої статті 2 (в частині визначення перебування на консульському обліку громадян України умовою реалізації права обирати на виборах Президента України), частини шостої статті 23, частини дев'ятої статті 24 (в частині вимоги до кандидата у члени окружної, дільничної виборчої комісії проживати в межах відповідного територіального округу або міста, на території якого розташований цей округ), а також частини сьомої статті 84, частин четвертої, шостої статті 99 Закону, які встановлювали особливості судового та позасудового оскарження рішень, дій та бездіяльності, пов'язаних з виборами.

Отже, ситуацію із законодавчим забезпеченням проведення виборів Президента України загалом слід ви-

знати далекою від ідеальної.

До того ж, варто враховувати соціально-економічну та політичну ситуацію в країні у період підготовки та проведення виборів. Звісно, напруження на цих виборах було меншим, ніж це мало місце на президентських виборах 2004 року, коли воно переросло у відкрите протистояння не лише між кандидатами на пост Президента України, а й між громадянами, вилилося у певний суспільний страйк. Разом із тим, воно все ж було доволі впливовим чинником, що ставав на заваді системного та оперативного вирішення комплексу питань організації підготовки та проведення виборів.

Як приклад, варто лише нагадати ту полеміку в політичному середовищі – серед парламентаріїв, між Верховною Радою України, Президентом України та урядом, яку викликало питання стосовно строку повноважень Президента України Віктора Ющенка та щодо визначення дати проведення виборів глави держави. Адже дата проведення таких виборів 17 січня 2010 року була встановлена Верховною Радою України тільки після визнання згідно з Рішенням Конституційного Суду України від 12 травня 2009 року № 10-рп/2009 такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною), постанови парламенту від 1 квітня 2009 року № 1214-VI «Про призначення чергових виборів Президента України», згідно з якою датою проведення виборів було визначено неділю, 25 жовтня 2009 року.

Незважаючи на те, що всі наведені обставини до певної міри зумовлювали складнощі у здійсненні Центральною виборчою комісією, а також окружними та дільничними виборчими комісіями заходів з організації підготовки та проведення виборів, ці вибори – і як голосування 17 січня 2010 року, і повторне голосування 7 лютого 2010 року, пройшли у встановлені строки та без суттєвих порушень, які б вплинули на результати волевиявлення громадян.

Відрядно відзначити, що позитивну оцінку виборам було дано міжнародною спільнотою, причому вже в перший день після дня виборів та дня повторного голосування. «Перший тур виборів Президента України, що відбувся 17 січня 2010 року, – йдеться у названій заяві про попередні результати та висновки спостереження Міжнародної місії зі спостереження за виборами, оприлюдненої 18 січня 2010 року, – проведено якісно, що засвідчило суттєвий прогрес, якого досягнуто у порівнянні з попередніми виборами. Ці вибори проведено у відповідності до більшості зобов'язань, узятих у рамках ОБСЄ та Ради Європи».

В аналогічній Заяві про попередні результати та висновки Міжнародної місії зі спостереження за виборами, оприлюдненої 8 лютого 2010 року, також зазначалося, що «другий тур виборів Президента України підтвердив оцінку першого туру – більшість зобов'язань у рамках ОБСЄ та Ради Європи було дотримано».

Причому, як у першій, так і в другій заяві, було пози-

тивно оцінено роль системи всіх виборчих комісій на чолі з Центральною виборчою комісією у досягненні таких результатів виборів Президента України. Так, за висновками Місії, «попри затримки з фінансуванням, виборчі комісії загалом працювали ефективно, дотримуючись встановлених строків, незважаючи на великий обсяг роботи». При цьому зазначено, що під час підготовки голосування 17 січня 2010 року «Центральна виборча комісія переважно працювала неупереджено та колегіально, хоча і в поляризованому політичному середовищі», а під час організації підготовки повторного голосування, «незважаючи на зростання політичної напруги, ЦВК продовжила працювати ефективно і переважно неупереджено».

Звісно, що за такою оцінкою діяльності, зокрема Центральної виборчої комісії, лежить щоденне системне виконання нею повноважень колегіального державного органу та професійна робота членів Комісії, працівників її Секретаріату, патронатної служби та Служби розпорядника Державного реєстру виборців з організації підготовки та проведення виборів Президента України.

Слід наголосити, що діяльність з підготовки та проведення виборів розпочалася ще задовго до 19 жовтня 2009 року, коли власне розпочався виборчий процес з виборів Президента України. У цьому зв'язку варто нагадати, що чергові вибори Президента України 17 січня 2010 року стали першими виборами, в яких, хоча і з деякими застереженнями та особливостями, вперше списки виборців на звичайних та закордонних виборчих дільницях виготовлялися на основі відомостей Державного реєстру виборців. Отже, по суті такі вибори розпочалися зі здійснення під керівництвом Центральної виборчої комісії комплексу кадрових, фінансових, матеріально-технічних, організаційно-правових заходів з підготовки створення Державного реєстру виборців відповідно до Закону України «Про Державний реєстр виборців» ще у 2007 році.

Складання списків виборців

На жаль, під час цих виборів Державний реєстр виборців ще не запрацював, так би мовити, на повну потужність, не став останньою ланкою у питанні складання списків, за якими проводилося б голосування виборців. Адже до Закону було внесено положення, які дозволяють включати до списків виборців громадян за рішеннями судів, окружної та дільничних виборчих комісій. Саме у зв'язку з цим законодавець піддався значній і, треба сказати, небезпідставній критиці, адже такими нововведеннями фактично перекреслювалася вся логіка впровадження Реєстру.

Ще однією законодавчою новелою в питанні складання списків виборців стало положення Закону щодо можливості оскарження виборцем неправильностей у списку виборців, зокрема до дільничної виборчої комісії, не пізніше як за одну годину до закінчення голосування, та необхідність прийняття дільничною виборчою комі-

сією відповідного рішення за такою скаргою. Тим самим уперше у виборчому процесі було введено правило одночасного забезпечення дільничною виборчою комісією проведення голосування виборців на виборчій дільниці, а також за межами приміщення для голосування, та проведення нею ж засідання з розгляду скарг громадян і прийняття за його результатами відповідного рішення. При цьому Закон не встановив будь-яких положень, які б синхронізували одночасне здійснення дільничною виборчою комісією відповідних повноважень, що не могло не викликати на практиці труднощів під час їх застосування комісіями. Природно, що відповідні положення Закону також зумовили шквал критики кандидатів на пост Президента України, політичних партій, політиків, науковців і практиків. Це питання стало предметом і судового розгляду.

За таких умов Центральна виборча комісія, використовуючи надані їй Законом України «Про Центральну виборчу комісію» повноваження, для роз'яснення цих та інших положень Закону приймала відповідні роз'яснення та рекомендації. Такі документи відіграли вкрай важливу роль у спрямуванні діяльності виборчих комісій з метою однакового застосування ними виборчого законодавства, забезпечення реалізації та захисту виборчих прав громадян і стали однією з вагомих складових забезпечення дотримання принципів і засад виборчого процесу з виборів Президента України, проведення чесних і прозорих виборів.

Серед таких документів слід назвати роз'яснення та рекомендації з питань складання та уточнення списків виборців для підготовки і проведення голосування з виборів Президента України, а також щодо порядку уточнення списків виборців для проведення повторного голосування; утворення звичайних та спеціальних виборчих дільниць; порядку внесення подань про утворення закордонних виборчих дільниць та дільничних виборчих комісій закордонних виборчих дільниць; порядку утворення дільничних виборчих комісій звичайних і спеціальних виборчих дільниць та внесення змін до їх складу; реєстрації і статусу офіційних спостерігачів від іноземних держав і міжнародних організацій, порядку передачі виборчим комісіям виборчих бюлетенів; здійснення окружними виборчими комісіями організаційного та фінансового забезпечення проведення кандидатами на пост Президента України передвиборної агітації в регіональних (місцевих) державних чи комунальних засобах масової інформації за рахунок і в межах коштів Державного бюджету України, виділених на підготовку та проведення виборів Президента України 17 січня 2010 року; щодо заборони надання виборцям грошей чи безоплатно або на пільгових умовах товарів, послуг, робіт, цінних паперів, кредитів, лотерей під час виборчого процесу; порядку передачі виборчої документації та матеріальних цінностей виборчим комісіям, сформованим для проведення повторного голосування; щодо статусу

та порядку реєстрації уповноважених представників кандидатів на пост Президента України в Центральній виборчій комісії з правом дорадчого голосу; довірених осіб кандидатів на пост Президента України та офіційних спостерігачів під час підготовки проведення повторного голосування; організації роботи дільничних виборчих комісій під час проведення повторного голосування та транспортування документів цих комісій до окружних виборчих комісій тощо.

З метою забезпечення однакового застосування Закону іншими суб'єктами виборчого процесу, зокрема кандидатами на пост Президента України, політичними партіями, виборчими блоками політичних партій, надання їм практичної допомоги під час прийняття ними рішень з усіх питань підготовки до участі у виборах, оформлення необхідних документів для реалізації наданих їм прав Центральна виборча комісія за власною ініціативою також ще задовго до початку виборчого процесу з виборів Президента України 17 січня 2010 року розробила форми і зразки виборчої документації. Відповідні документи були розміщені на офіційному веб-сайті Центральної виборчої комісії та рекомендовані нею для використання під час проведення виборів Президента України. Як засвідчила практика, такі форми і зразки застосовувалися переважною частиною відповідних суб'єктів для підготовки на їх основі власних документів та подання їх у передбачених Законом випадках до Центральної та окружних виборчих комісій.

В числі суттєвих відправних заходів, здійснених Центральною виборчою комісією ще до початку виборчого процесу, була також розробка та затвердження Календарного плану основних організаційних заходів з підготовки та проведення виборів Президента України 17 січня 2010 року. У Плані відповідно до Закону було детально виписано всі заходи щодо організаційного забезпечення виборів, визначені відповідальні за виконання таких заходів, а також визначено строки їх виконання. План по суті став алгоритмом для діяльності не лише виборчих комісій, а й інших суб'єктів виборчого процесу. В подальшому аналогічний документ було розроблено і для організації підготовки та проведення повторного голосування.

Територіальна організація підготовки та проведення виборів

Серед перших фундаментальних заходів, передбачених Календарним планом, було здійснення підготовчої роботи щодо встановлення територіальної організації підготовки та проведення виборів – утворення виборчих округів та виборчих дільниць.

На жаль, ми не дочекалися прийняття Верховною Радою України закону про територіальну організацію всіх виборів та референдумів і створення відповідно до положень такого закону системи, зокрема постійних виборчих дільниць, яка є основою формування відомостей

Державного реєстру виборців згідно із Законом України «Про Державний реєстр виборців». Замість цього законодавцем було запропоновано часткове коригування відповідних норм Закону щодо територіальної організації виборів Президента України.

Так, у частині визначення системи виборчих округів та їх утворення відповідна стаття 19 Закону змінилася лише щодо строків та процедури прийняття рішення про утворення територіальних виборчих округів, строків та порядку публікації такого рішення.

В частині ж проведення виборів в єдиному загальнодержавному одномандатному виборчому окрузі, який включає в себе всю територію України та закордонний виборчий округ, поділу території України на 225 територіальних виборчих округів з приблизно рівною кількістю виборців у кожному виборчому окрузі на всій території України Закон залишився незмінним.

Саме тому, враховуючи несуттєву в порівнянні з виборами Президента України 2004 року зміну чисельності виборців, встановлена Центральною виборчою комісією на цих виборах кількість територіальних виборчих округів у регіонах України практично не змінилася.

Так, згідно з постановою від 18 вересня 2009 року № 134 «Про кількість територіальних виборчих округів для підготовки проведення виборів Президента України 17 січня 2010 року в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі» чисельність виборчих округів збільшилась лише в Івано-Франківській (з 6 до 7) і Херсонській (з 5 до 6) областях та зменшилась у Донецькій (з 23 до 22) і Одеській (з 12 до 11) областях.

У цілому ж, відповідно до названої постанови Комісії кількість округів становила в Донецькій області – 22, Дніпропетровській – 17, Харківській – 14, Луганській і Львівській – по 12, Одеській – 11, Криму і м. Києві – по 10, Запорізькій і Київській – по 9, Вінницькій і Полтавській – по 8, Івано-Франківській, Хмельницькій і Черкаській – по 7, Житомирській, Закарпатській, Миколаївській, Сумській, Херсонській, Чернігівській – по 6, Волинській, Кіровоградській, Рівненській, Тернопільській – по 5, Чернівецькій – 4 і в м. Севастополі 2 округи.

Вперше для визначення кількості таких округів замість даних центрального органу виконавчої влади з питань статистики Центральна виборча комісія згідно із Законом України «Про Державний реєстр виборців» використала відомості Державного реєстру виборців. При цьому в основу було покладено чисельність виборців станом на 16 вересня 2009 року за результатами першого уточнення персональних даних Реєстру.

Варто зазначити, що такі відомості Реєстру були більш достовірними, ніж статистичні відомості, а отже, можливість їх використання мала позитивне значення для встановлення дійсної чисельності виборців в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, та на її підставі точніше визначити кіль-

кість територіальних виборчих округів у відповідних регіонах України.

Враховуючи встановлену кількість територіальних виборчих округів, Центральна виборча комісія своєчасно, у передбачений Законом строк, не пізніше як за 83 дні до дня виборів, утворила 225 територіальних виборчих округів, визначивши орієнтовну кількість виборців у кожному з них, їх номери, територіальні межі та центри. Слід відмітити, що законодавцем було посилено демократичність і прозорість відповідної процедури, адже ним, причому також уперше, було запроваджено порядок утворення територіальних виборчих округів Центральною виборчою комісією за пропозиціями відповідно Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських рад, в силу колегіального характеру роботи яких поданнями ними відповідних пропозицій, як правило, передувало колективне їх обговорення на сесіях рад та прийняття більшістю складу ради за встановленою процедурою колегіального рішення. Для Центральної виборчої комісії встановлений підхід мав також суттєве практичне значення, адже ради, а також органи виконавчої влади, які зазвичай залучались до такої роботи, і отже, до певної міри брали на себе відповідальність за визначену конфігурацію територіальних виборчих округів, цілком обґрунтовано мали виконувати ще й встановлений Законом обов'язок щодо матеріально-технічного забезпечення відповідних виборчих комісій.

Крім того, запроваджений порядок цілком синхронізувався зі встановленим статтею 20 Закону порядком утворення низової ланки територіальної організації виборів – системи виборчих дільниць, зокрема звичайних, окружними виборчими комісіями за відповідними поданнями виконавчих комітетів сільських, селищних, міських (міст, де немає районних рад), районних у містах рад, а в разі відсутності таких органів – за пропозицією відповідно сільських, селищних, міських голів, голів районних у містах рад або посадових осіб, які згідно із законом здійснюють їх повноваження, а відтак заслуговує на позитивну оцінку.

Водночас законодавцем не було усунуто прогалини Закону щодо відсутності механізму утворення спеціальних виборчих дільниць. Норми щодо порядку утворення таких дільниць, а також закордонних виборчих дільниць залишилися загальними. Природно, що такий недолік виборчого Закону довелося усувати Центральній виборчій комісії у відповідних роз'ясненнях і рекомендаціях.

На виконання вимог Закону та у встановлений ним строк для підготовки проведення виборів Президента України окружними виборчими комісіями було утворено 33559 виборчих дільниць, що в середньому становить 149 виборчих дільниць в одному виборчому окрузі. Водночас, у розрізі регіонів середня кількість виборчих дільниць суттєво коливається: від 114 виборчих дільниць в Донецькій області, 105 – в Дніпропетровській

області та 94 виборчих дільниць в місті Севастополі до 243 виборчих дільниць у Житомирській області та 235 виборчих дільниць в Тернопільській області.

При цьому найменшу кількість виборчих дільниць було утворено в територіальних виборчих округах № 174 (Орджонікідзевський район м. Харкова – 45 виборчих дільниць) та № 118 (Сихівський район м. Львова – 46 виборчих дільниць). Водночас найбільшу, так би мовити, рекордну кількість виборчих дільниць було утворено в територіальних виборчих округах № 123 (м. Золочів Львівської області – 327 виборчих дільниць), № 20 (м. Горохів Волинської області – 324 виборчі дільниці) та № 166 (м. Збараж Тернопільської області – 321 виборча дільниця).

Такі «перекося» у кількості виборчих дільниць у територіальних виборчих округах стали наслідком встановленого Законом алгоритму утворення територіальних виборчих округів залежно від чисельності виборців, а не кількості виборчих дільниць, як це передбачено Законом України «Про вибори народних депутатів України». Для Центральної виборчої комісії такий підхід був менш придатним, ніж передбачений для проведення виборів народних депутатів з точки зору забезпечення належного управління організацією підготовки та проведення виборів. Адже на практиці значно важче організувати роботу сотень виборчих дільниць, ніж десятків. Тим паче, що Закон не передбачає будь-якого пропорційного збільшення фінансового та матеріально-технічного забезпечення такого підвищеного функціонального навантаження окружних виборчих комісій.

Загалом, кількість виборчих дільниць станом на 17 січня 2010 року та станом на 7 лютого 2010 року в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі становила відповідно 33559 та 33554.

Новелою Закону стало запровадження поділу виборчих дільниць на великі, середні та малі з чисельністю виборців відповідно від 50 до 500 осіб, від 500 до 1500 осіб та від 1500 до 3000 осіб, що узгоджується з відповідними положеннями Закону «Про вибори народних депутатів України». Разом із тим, на відміну від останнього, на виборах Президента України було збережено максимальну граничну чисельність виборців, внесених до списків виборців на виборчій дільниці, на рівні 3000 осіб, що навряд чи можна вважати виправданим з точки зору відповідності такого підходу міжнародним стандартам виборів. Адже у рекомендаціях щодо вдосконалення виборчого законодавства Венеціанська комісія та ОБСЄ/БДПЛ наголошували на необхідності оптимізації голосування, підрахунку голосів виборців на виборчих дільницях, у зв'язку з чим звертали увагу України на те, щоб кількість виборців, які включаються до списків виборців на одній виборчій дільниці, була меншою за 2500 осіб з поступовим подальшим орієнтуванням на 1500 виборців.

З урахуванням більшої максимальної кількості виборців на виборчій дільниці, загальна чисельність виборчих

дільниць, які використовувалися під час організації та проведення президентських виборів у 2010 році (33667 дільниць станом на 7 лютого 2010 року) у порівнянні з парламентськими виборами 2006 року (34039 дільниць), зменшилась на 372 дільниці. Водночас кількість виборчих дільниць з перевищеною граничною чисельністю виборців на дільниці на виборах Президента України 17 січня 2010 року становить 202 дільниці, тоді як на парламентських виборах у 2006 році вона становила 1644 дільниці.

Крім загального порядку, Закон передбачає утворення спеціальних та закордонних виборчих дільниць у винятковому випадку, а також утворення, як виняток, спеціальної виборчої дільниці на території військових частин (формувань), дислокованих на значній відстані від населених пунктів.

Усього в такому виключному порядку під час організації підготовки голосування з виборів Президента 17 січня 2010 року Центральною виборчою комісією за поданнями відповідних окружних виборчих комісій було утворено 7 спеціальних виборчих дільниць, а для повторного голосування 7 лютого 2010 року – 15 спеціальних виборчих дільниць. Більшість виборчих дільниць утворювалися на суднах, які в день голосування перебували в плаванні під Державним Прапором України, у зв'язку з непередбачуваним виходом таких суден у плавання.

Виборчі комісії

Утворена система територіальних виборчих округів та виборчих дільниць стала основою для формування відповідної кількості окружних та дільничних виборчих комісій.

Закон зберіг загальний підхід до утворення комісій за поданням кандидатів на пост Президента України. При цьому кандидатам надано право подати по дві кандидатури до складу окружних та дільничних виборчих комісій звичайних та спеціальних виборчих дільниць, утворених у стаціонарних лікувальних закладах, установах кримінально-виконавчої системи, а також по одній кандидатурі – до складу дільничних виборчих комісій закордонних виборчих дільниць.

Водночас новелою Закону стало формування для проведення повторного голосування за поданням кандидатів на пост Президента України, включених до виборчого бюлетеня для повторного голосування, нового складу окружних та дільничних виборчих комісій.

Під час організації підготовки та проведення голосування з виборів Президента України 17 січня 2010 року всі 18 кандидатів на пост Президента України, зареєстрованих Центральною виборчою комісією, скористалися правом внесення подань щодо кандидатур до складу окружних виборчих комісій.

Відповідно до вимог Закону Центральною виборчою комісією у встановлений строк, 27 листопада 2009 року, утворила 225 окружних виборчих комісій, до складу яких на день голосування 17 січня 2010 року було вклю-

чено 7320 осіб з числа запропонованих відповідними кандидатами на пост Президента України.

У свою чергу, окружні виборчі комісії у визначені Законом строки утворили відповідно до кількості виборчих дільниць 33672 дільничні виборчі комісії, 113 з яких, здійснюючи повноваження окружної комісії у закордонному виборчому окрузі, утворила Центральна виборча комісія. До складу таких комісій було включено близько 803 тисяч осіб.

Усі без винятку 18 кандидатів на пост Президента України скористалися правом подання кандидатур до складу дільничних виборчих комісій, але кількість поданих ними кандидатур різнилася. Так, найбільше кандидатур було подано від кандидата на пост Президента України Тимошенко Ю.В. – 66422 особи, а найменшу – від кандидата на пост Президента України Пабата О.В. – 694 особи.

Як Центральна, так і окружні виборчі комісії в цілому забезпечили додержання встановлених Законом вимог щодо визначення пропорційної частки посад голови, заступника та секретаря у виборчих комісіях. Лише в окремих випадках комісії відходили від такого представництва, надаючи перевагу особам, які мають досвід роботи в комісіях, відповідну підготовку з метою здійснення більш професійного керівництва роботою комісій.

Закон, встановивши граничний мінімальний склад комісій у кількості 12 осіб, одночасно не обмежив відповідний максимальний їх склад, що не виправдало себе на практиці ні на минулих, ні на попередніх президентських виборах і було предметом справедливої критики. Як позитив такого підходу лише вказується на забезпечення при цьому рівного представництва кандидатів на пост Президента України у складі виборчих комісій.

Разом із тим, також цілком обґрунтовано були зауваження щодо певної немобільності роботи комісій у максимальній кількості, як це мало місце на цих виборах, 36 осіб. Природно, що для забезпечення роботи такої комісії, зокрема проведення нею засідань, вимагається певний рівень матеріально-технічного забезпечення, наприклад надання їй більшого за розміром приміщення, відповідної кількості оргтехніки, обладнання тощо. До того ж, потребується докласти значних зусиль для забезпечення організації роботи такої комісії, оперативності прийняття нею рішень.

Законом встановлено певні вимоги та обмеження щодо осіб, які пропонуються для включення до складу як окружних, так і дільничних виборчих комісій. Утворюючи виборчі комісії, Центральна виборча комісія та окружні виборчі комісії забезпечили дотримання відповідних вимог.

Важливим актом для формування виборчих комісій стало визнання Конституційним Судом України такими, що не відповідають Конституції України, положень частини шостої статті 23, частини дев'ятої статті 24 Закону щодо вимоги до кандидата у члени окружної та дільничної виборчих комісій проживати в межах відповідного

територіального округу або міста, на території якого розташований цей округ. Саме ці новели було запроваджено нововведеннями до виборчого Закону і були певною перепорою для безперешкодного подання кандидатур до складу комісій незалежно від місця їх проживання.

Характеризуючи якісний склад окружних виборчих комісій територіальних виборчих округів, слід зазначити, що з 7320 членів комісій досвід роботи у виборчих комісіях мали 5770 осіб, тобто 78,8%, у тому числі досвід роботи головою виборчої комісії мали 924 особи, або 12,6%, заступником голови комісії – 437, або 6%, а секретарем, відповідно – 421, або 5,8% запропонованих осіб.

Серед членів таких комісій були представлені:

за статтю: жінки – 51,9%, чоловіки – 48,1%;

за віком: від 18 до 30 років – 16,2%; від 31 до 50 років – 40,9%; від 51 до 60 років – 26,8%; понад 60 років – 16,1%;

за посадою, родом занять: пенсіонери – 24,6%; тимчасово непрацюючі та безробітні – 17,8%; працівники закладів освіти та виробничого навчання – 12,1%; керівники та працівники ТОВ, ЗАТ, ВАТ, ПП, СП – 10,9%; фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності – 7,4%; бухгалтери, економісти, фінансисти – 3,1%; працівники сфери охорони здоров'я – 3,0%; інженери – 2,9%; інші – 18,2%;

за освітою: з вищою – 83,6%; з незакінченою вищою – 1,2%; з середньою та середньою спеціальною – 15,2%.

За традицією кількісний склад окружних і дільничних комісій протягом усієї виборчої кампанії постійно змінювався, причому часто кандидати на пост Президента України користувалися правом відкликання своїх кандидатур без будь-яких вагомих на те підстав. Відповідно до статті 30 Закону були достроково припинені повноваження 659 членів окружних виборчих комісій, а саме: голів – 48; заступників голів – 24; секретарів – 43; членів – 544. З них за особистою заявою про складання повноважень лише 73, а у зв'язку з відкликанням кандидатом на пост Президента України – 527. Повноваження ще 59 членів комісій було достроково припинено через систематичне невиконання ними обов'язків члена комісії.

Як уже зазначалося, для проведення повторного голосування Закон передбачив формування нового складу виборчих комісій. При цьому кандидатам на пост Президента України Тимошенко Ю.В. та Януковичу В.Ф., які у підсумку голосування в день виборів Президента України 17 січня 2010 року одержали найбільшу кількість голосів виборців, Законом надавалася можливість подати по сім кандидатур до складу окружних та по вісім – до складу дільничних виборчих комісій.

Обидва кандидати у встановлений строк, не пізніше як за дванадцять днів до дня повторного голосування, внесли до Центральної виборчої комісії подання щодо кандидатур до складу окружних виборчих комісій – по сім осіб від кожного кандидата, за результатами розгляду яких Центральна виборча комісія 27 січня 2010 року

сформувала склад окружних виборчих комісій територіальних виборчих округів з виборів Президента України для організації та проведення повторного голосування 7 лютого 2010 року.

До складу окружних виборчих комісій на день повторного голосування 7 лютого 2010 року було включено 3149 осіб, з яких 1574 – представники Тимошенко Ю.В. та 1575 представників Януковича В.Ф. Переважна більшість членів окружних виборчих комісій – 3007 осіб, тобто 95,5% мали досвід роботи у виборчих комісіях, а 2928 осіб, або 93,0% – вищу освіту.

Згідно з вимогами Закону під час формування нового складу окружних виборчих комісій Центральна виборча комісія забезпечила для кожного кандидата на пост Президента України рівну кількість посад голови та секретаря окружної виборчої комісії, а також додержання вимоги про те, щоб голова та секретар окружної виборчої комісії не були представниками одного кандидата на пост Президента України. Так, від Тимошенко Ю.В. були запропоновані й увійшли до складу окружних виборчих комісій 113 голів і 112 секретарів, а від Януковича В.Ф. – 112 голів і 113 секретарів. Аналогічна норма була реалізована і під час формування окружними виборчими комісіями дільничних виборчих комісій.

Серед членів комісій були представлені:

за статтю: жінки – 52,1%, чоловіки – 47,9%;

за віком: від 18 до 30 років – 13,1%; від 31 до 50 років – 46,4%; від 51 до 60 років – 27,1%; понад 60 років – 13,4%;

за посадою, родом занять: пенсіонери – 21,5%; тимчасово непрацюючі та безробітні – 15,7%; працівники закладів освіти та виробничого навчання – 14,3%; керівники та працівники ТОВ, ЗАТ, ВАТ, ПП, СП – 12,8%; фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності – 8,1%; працівники сфери охорони здоров'я – 3,3%; юристи – 3,1%; інші – 21,2%;

за освітою: з вищою – 93,0%; з незакінченою вищою – 0,2%; з середньою та середньою спеціальною – 6,8%.

Незважаючи на відносно короткий термін діяльності окружних виборчих комісій, сформованих для організації підготовки та проведення повторного голосування, Центральною виборчою комісією у період проведення цієї виборчої кампанії було припинено повноваження 243 членів таких комісій.

З них 242 були відкликани кандидатами на пост Президента України, у тому числі 176 – Тимошенко Ю.В. та 66 – Януковичем В.Ф.

Окружні виборчі комісії не пізніше як за п'ять днів до дня повторного голосування сформували дільничні виборчі комісії у складі голови, секретаря та членів комісії у кількості шістнадцяти осіб – по вісім осіб від кожного кандидата, включеного до виборчого бюлетеня для повторного голосування. При цьому голосування виборців на закордонних виборчих дільницях організовували й проводили дільничні виборчі комісії у тому ж складі, що

був станом на 17 січня 2010 року. У разі вибуття окремих членів зі складу зазначених комісій, нові кандидатури до їх складу не включалися.

В цілому, на день повторного голосування 7 лютого 2010 року у складі 33667 дільничних виборчих комісій у територіальних та в закордонному виборчих округах було задіяно понад 537 тисяч осіб. З них близько 268 тисяч були представниками кандидата на пост Президента України Тимошенко Ю.В. та близько 267 тисяч – Януковича В.Ф.

Важливу роль у забезпеченні налагодження належної роботи виборчих комісій відіграло навчання членів цих комісій. Незважаючи на включення до складу комісій дедалі більшої кількості осіб, які мають досвід роботи у виборчих комісіях, з огляду на постійну змінність виборчого законодавства, у тому числі, як уже зазначалося, Закону, відповідне завдання не втрачає своєї актуальності.

Саме тому практично відразу після утворення окружних виборчих комісій уже 3 грудня 2009 року Центральна виборча комісія провела одноденний навчальний семінар-нараду з головами окружних виборчих комісій з питань організації діяльності окружних виборчих комісій під час підготовки та проведення виборів Президента України 17 січня 2010 року. Згодом аналогічні навчання було організовано та проведено Центральною виборчою комісією для системних адміністраторів відповідних комісій та їх головних бухгалтерів.

На превеликий жаль, так і не став реальністю відповідний закон щодо попередньої підготовки членів виборчих комісій, який би регулював механізми організаційного, правового, кадрового, фінансового та матеріально-технічного забезпечення проведення відповідної роботи. Не було на минулих виборах ні у Центральної, ні в окружних виборчих комісіях достатніх бюджетних коштів для організації більш представницького навчання членів виборчих комісій, як окружних, так і дільничних.

Разом із тим, належну допомогу в цьому питанні Центральна виборча комісія отримала від свого постійного партнера – Координатора проектів ОБСЄ в Україні. Така робота стала логічним продовженням співпраці Центральної виборчої комісії з Координатором проектів ОБСЄ в Україні, яка базується на плануванні, виконанні та моніторингу певних проектів відповідно до Закону України «Про ратифікацію Меморандуму про взаєморозуміння між Урядом України та Організацією з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) щодо створення нової форми співробітництва» та на виконання Указу Президента України від 8 грудня 2000 року № 1322 «Про концепцію підвищення правової культури учасників виборчого процесу та референдумів в Україні» і постанови Кабінету Міністрів України від 31 січня 2001 року № 88 «Про затвердження заходів щодо реалізації Концепції підвищення правової культури учасників виборчого процесу та референдумів в Україні».

В розвиток такої співпраці в рамках проекту «Спри-

яння подальшому зміцненню виборчих процесів в Україні» під час виборчої кампанії з виборів Президента України 2010 року Центральною виборчою комісією спільно з Координатором проектів ОБСЄ в Україні в грудні 2009 року було проведено навчання-тренінги для членів окружних виборчих комісій, орієнтовна кількість учасників кожного з яких становила 60–70 осіб.

Водночас з метою надання допомоги окружним виборчим комісіям в організації ними відповідно до вимог Закону навчання членів дільничних виборчих комісій Центральна виборча комісія разом із Координатором проектів ОБСЄ в Україні забезпечили проведення з 25 грудня 2009 року до 12 січня 2010 року навчальних семінарів керівного складу дільничних виборчих комісій.

Під час проведення таких навчань окружні виборчі комісії відповідно до складених за погодженням з ними графіків забезпечували вирішення питань щодо виділення відповідних приміщень та участі у навчанні членів комісій. Самі ж навчання проводилися сертифікованими Центральною виборчою комісією фахівцями, робота яких забезпечувалася Координатором проектів ОБСЄ в Україні.

Крім того, на замовлення Координатора проектів ОБСЄ в Україні та за активної участі фахівців Центральної виборчої комісії на допомогу виборчим комісіям було підготовлено проекти методичних посібників для окружних та дільничних виборчих комісій з виборів Президента України 2010 року, а також сценарій навчального фільму для членів дільничних виборчих комісій. Відповідні посібники та створений фільм були передані виборчим комісіям і широко використовувалися ними в якості методичних матеріалів під час виконання практичних завдань зі здійснення заходів з організації підготовки і проведення виборів.

Важливим фактором допомоги в діяльності окружних та дільничних виборчих комісій з метою правильного застосування ними Закону стали акти Центральної виборчої комісії, що приймалися Комісією на виконання відповідних положень Закону, за власною ініціативою та для забезпечення його однакового застосування. Такі акти невідкладно після їх прийняття надсилалися Комісією окружним виборчим комісіям.

Крім того, Центральна виборча комісія централізовано виготовила та забезпечила кожному окружну та дільничну виборчу комісію примірниками Закону.

Усі здійснені заходи дали можливість комісіям у переважній більшості фахово та відповідно до вимог Закону виконувати покладені на них повноваження щодо організації підготовки та проведення виборів Президента України.

Висування та реєстрація кандидатів на пост Президента України

Як відомо, кінцевою метою виборчого процесу з виборів Президента України є обрання глави держави,

а відтак кандидат на пост Президента України є чи не головним суб'єктом виборчого процесу таких виборів. Саме через це висування та реєстрація кандидатів на пост Президента України як етап виборчого процесу набуває особливого значення та вимагає окремого розгляду.

Нововведенням на виборах Президента України 17 січня 2010 року було скасування інституту підписних листів та суттєве збільшення встановленого Законом розміру грошової застави.

Центральна виборча комісія радо вітала першу з новел, більше того, неодноразово вносила пропозиції до Закону щодо скасування відповідної виборчої процедури як такої, що не виправдала себе. Адже необхідність збирання підписів на підтримку особи, яка збиралася претендувати на пост Президента України, було запроваджено у виборчому законодавстві з метою підтвердження відповідною особою загальнонаціональної підтримки, що мала свідчити про адекватність рішення балотуватися на пост глави держави. Практика ж попередніх президентських виборів підтвердила цілковиту невідповідність передбаченої процедури встановленій меті збирання відповідних підписів. Достатньо було лише порівняти кількість зібраних окремими особами підписів на свою підтримку з кількістю голосів, поданих за них на виборах Президента України, і була очевидною безпідставність такої норми. На практиці кількість зібраних підписів за деяких кандидатів значно переважала кількість поданих за них голосів під час голосування. Разом із тим, матеріально-технічний та кадровий ресурс, який витрачався Центральною виборчою комісією для проведення перевірки підписних листів, був колосальним і не виправдовувався отриманим результатом. Таким чином, фактично збирання підписів перетворилося в архаїзм, який не виконував ролі, задля якої він запроваджувався, а тому цілком логічно та обґрунтовано мав бути скасований, що й було зроблено законодавцем.

Цю новелу було підтримано в політичному та суспільному середовищі, оскільки переважно вона не викликала будь-яких вагомих заперечень, чого не можна сказати про суттєве збільшення грошової застави. У такому збільшенні побачили штучну перепону для пересічних громадян балотуватися на виборах, оскільки її розмір не корелюється із загальним рівнем доходів українських громадян, суттєво (за окремими підрахунками – у 1358 разів) перевищує наявну в Україні середню заробітну плату. Таким чином, на думку окремих практиків, встановлений розмір виборчої застави штучно звужує коло потенційних кандидатів у президенти лише до керівників партій чи тих незалежних кандидатів, які належать до великого бізнесу (т.зв. олігархів).

Більше того, запроваджене збільшення грошової застави стало одним із оспорюваних елементів Президентом України у відповідному конституційному поданні.

Не вдаючись до дискусії навколо цього питан-

ня, варто зазначити, що свою роль в якості «обмеження чи усунення зловживання громадянином виборчим правом», про що наголошувалося у рішенні Конституційного Суду України від 30 січня 2002 року № 2-рп/2002 у справі про виборчу заставу, цей інститут виборчого права на виборах Президента України у зміненому вигляді цілком себе виправдав. Саме у зв'язку з невнесенням такої застави та недотриманням деяких інших умов порядку самовисування Центральною виборчою комісією відмовила в реєстрації 39 особам, які не відомі широкому загалу громадян, а отже, навряд чи мали реальну здатність здобути необхідну підтримку за результатами виборів на високий пост глави держави. До того ж, у зазначеному рішенні Конституційний Суд України не визнав ґрунтовними аргументи щодо неконституційності грошової застави, а визначення її розміру відніс до питань політичної доцільності.

Крім внесення грошової застави, для реалізації активного виборчого права в якості кандидата на пост Президента України відповідно до Закону особа, яка претендує на цей пост, мала бути висунутою кандидатом та за умов подання нею до Центральної виборчої комісії встановленого переліку документів бути зареєстрованою кандидатом.

Згідно із Законом можливість висування кандидатів передбачена політичними партіями (виборчими блоками політичних партій) та шляхом самовисування. При цьому слід зазначити, що кандидата на пост Президента України може висунути політична партія, яка зареєстрована в установленому законом порядку не пізніше як за рік до дня виборів, або виборчий блок політичних партій за умови, що до його складу входять партії, зареєстровані не пізніше як за рік до дня виборів.

Отже, незважаючи на те, що станом на початок виборчого процесу з виборів Президента України Міністерством юстиції України було зареєстровано 172 політичні партії, правом висування кандидатів на пост Президента України у президентській виборчій кампанії 2010 року могли скористатися лише 162 з них, які, за даними Міністерства юстиції України, були зареєстровані в установленому законом порядку не пізніше як за рік до дня виборів, тобто станом на 17 січня 2009 року.

Відповідним правом скористалися лише 16 політичних партій, з яких 12 (Народна партія, Партія регіонів, Всеукраїнське об'єднання «Свобода», Українська Народна Партія, Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», Соціалістична партія України, Народно-демократична партія України, Слов'янська партія, Прогресивна соціалістична партія України, Патріотична партія України, Ліберальна партія України, Селянська партія України) висунули своїх кандидатів на пост Президента України самостійно, а 4 – у складі виборчого блоку політичних партій «Блок лівих та лівоцентристських сил – виборчий блок політичних партій: Комуністична партія України, Партія

«Справедливість», політична партія «Союз Лівих Сил», Соціал-демократична партія (об'єднана).

Загалом, до Центральної виборчої комісії у визначені Законом терміни подали документи для реєстрації кандидатами на пост Президента України 68 осіб. З них 13 осіб було висунуто політичними партіями та виборчим блоком політичних партій, а 55 – шляхом самовисування.

Центральна виборча комісія з підстав порушення порядку самовисування, невнесення грошової застави, внесення грошової застави у розмірі, що не відповідає розміру суми грошової застави, встановленої статтею 49, неналежного оформлення документів, зазначених у статті 51 Закону, відмовила в реєстрації 50 особам, у тому числі 5 кандидатам на пост Президента України, висунутим політичними партіями (Слов'янська партія, Прогресивна соціалістична партія України, Патріотична партія України, Ліберальна партія України, Селянська партія України), та 45 особам, які реалізовували своє право шляхом самовисування.

Таким чином, у визначений Законом строк Центральною виборчою комісією зареєструвалося 18 кандидатів на пост Президента України, в тому числі 7 – висунутих політичними партіями, 1 – виборчим блоком політичних партій, 10 – в порядку самовисування. Всі вони й стали повноправними суб'єктами виборчого процесу з виборів Президента України 17 січня 2010 року.

Передвиборна агітація

Суттєвим елементом виборчої кампанії з виборів Президента України є проведення передвиборної агітації.

Слід зазначити, що Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо виборів Президента України» торкнувся питань регулювання передвиборної агітації на виборах глави держави лише в контексті перегляду строків проведення агітації. Інші ж положення Закону переглянуто не було, а отже, в ньому збереглися відмінності із Законом України «Про вибори народних депутатів України», який чіткіше врегулює комплекс питань у цій сфері, зокрема містить чітке визначення понять передвиборної агітації та політичної реклами, встановлює заборону використання приміщень органів державної влади та органів місцевого самоврядування для здійснення передвиборної агітації, не дозволяє розміщення носіїв політичної реклами, а також розповсюдження політичної реклами через мережі сповіщення пасажирів у транспортних засобах громадського користування, на станціях метрополітену, вокзалах, портах та аеропортах тощо.

Незважаючи на це, Центральна виборча комісія в цілому забезпечила встановлені Законом гарантії рівності всіх кандидатів на пост Президента України, політичних партій (виборчих блоків політичних партій), дотримання принципу рівних умов під час здійснення заходів передвиборної агітації у будь-якій формі та будь-якими

засобами, що не суперечать Конституції України та законам України, як за рахунок коштів Державного бюджету України, що виділяються на підготовку і проведення виборів, так і коштів виборчих фондів кандидатів на пост Президента України.

Головними засобами цього були: розробка та прийняття відповідних нормативно-правових актів – постанов, якими затверджувалися порядки, роз'яснення щодо проведення певних процедур, здійснення окремих заходів з питань проведення передвиборної агітації; проведення нарад з представниками Національної ради України з питань телебачення та радіомовлення і ЗМІ; консультативно-методична допомога окружним виборчим комісіям та місцевим засобам масової інформації з питань застосування законодавства України про вибори Президента України в частині проведення передвиборної агітації; оперативне реагування на порушення Закону під час проведення передвиборної агітації; своєчасний розгляд скарг суб'єктів виборчого процесу; спрямування відповідних матеріалів для перевірки до прокуратури та в органи внутрішніх справ тощо.

Так, з огляду на загальний порядок норм Закону щодо використання засобів масової інформації, Центральною виборчою комісією було прийнято низку додаткових документів, зокрема таких, які більш чітко та детально визначили порядок надання ефірного часу та друкованих площ для проведення передвиборної агітації за рахунок і в межах коштів Державного бюджету України, виділених на підготовку та проведення виборів Президента України 17 січня 2010 року, проведення Національною телекомпанією України передвиборних теледебатів між кандидатами на пост Президента України, роз'яснили окружним виборчим комісіям процедуру здійснення ними організаційного та фінансового забезпечення проведення кандидатами на пост Президента України передвиборної агітації в регіональних (місцевих) державних чи комунальних засобах масової інформації за рахунок і в межах коштів Державного бюджету України тощо.

В числі заходів організаційного характеру особливе місце мало проведення жеребкувань щодо черговості надання ефірного часу на державних загальнонаціональних телерадіоканалах та друкованих площ у газетах «Голос України» та «Урядовий кур'єр», а також графіка проведення Національною телекомпанією України передвиборних теледебатів між кандидатами на пост Президента України. Їх результатом стало встановлення в рамках організації підготовки голосування 17 січня 2010 року та повторного голосування 7 лютого 2010 року черговості участі кандидатів на пост Президента України у здійсненні ними встановлених заходів передвиборної агітації за рахунок коштів Державного бюджету України.

Варто зазначити, що можливістю здійснення передвиборної агітації за рахунок і в межах коштів Державного бюджету України на державних загальнонаціональних телерадіоканалах та використанні друкованих площ

у газетах «Голос України» та «Урядовий кур'єр» скористалися всі кандидати на пост Президента України. Однак, на відміну від виборів 2004 року, під час цих виборів частина кандидатів на пост Президента України від участі у теледебатах відмовилися.

Загалом, здійсненими Центральною та окружними виборчими комісіями заходами було встановлено достатні нормативно-правові, організаційні, фінансові засади для реалізації головними суб'єктами виборчого процесу з виборів Президента України – кандидатами на пост Президента України права на здійснення передвиборної агітації як за рахунок та в межах коштів Державного бюджету України, так і за рахунок коштів виборчих фондів відповідних кандидатів.

Спостереження за виборами

Важливим аспектом організації виборчого процесу та гарантією його публічного (прозорого) характеру на всіх стадіях, запобігання фальсифікації волевиявлення виборців як одному із демократичних засобів забезпечення гарантії проведення чесних виборів є інститут представництва в роботі виборчих комісій та незалежного спостереження за виборами.

Представництво в роботі виборчих комісій забезпечується встановленими Законом гарантіями для кожного кандидата на пост Президента України мати свого уповноваженого представника в Центральній виборчій комісії з правом дорадчого голосу, а також представництво в єдиному загальнодержавному виборчому окрузі та в кожному територіальному виборчому окрузі в межах території України шляхом делегування не більше п'яти довірених осіб в єдиному загальнодержавному виборчому окрузі та по одній довірений особі в кожному територіальному виборчому окрузі.

Забезпечуючи таке право кандидатів на пост Президента України, Центральна виборча комісія під час організації підготовки та проведення чергових виборів Президента України в межах своїх повноважень зареєструвала уповноважених представників у Центральній виборчій комісії з правом дорадчого голосу всіх без винятку 18 кандидатів на пост Президента України. На виконання вимог Закону станом на 17 січня 2010 року, тобто на день голосування, Комісія зареєструвала також 86 довірених осіб кандидатів на пост Президента України в єдиному загальнодержавному виборчому окрузі та 3643 довірених осіб кандидатів у територіальних виборчих округах.

У цілому ж, станом на 17 січня 2010 року кандидати на пост Президента України Литвин В.М., Мороз О.О., Противсвх В.В., Ратушняк С.М., Симоненко П.М., Супрун Л.П., Тимошенко Ю.В., Тігіпко С.Л., Ющенко В.А., Янукович В.Ф., Яценюк А.П. забезпечили своє представництво через довірених осіб у кожному територіальному виборчому окрузі. Інші кандидати на пост Президента України (Богословська І.Г., Бродський М.Ю., Гриценко А.С., Костенко Ю.І., Па-

бат О.В., Рябоконт О.В., Тягнибок О.Я.) скористалися цією можливістю не повною мірою.

Під час організації підготовки та проведення повторного голосування свої повноваження у виборчому процесі зберегли лише уповноважені представники та довірені особи кандидатів на пост Президента України, включених до виборчого бюлетеня для повторного голосування.

Уповноважені особи кандидатів мали гарантовану можливість бути присутніми на численних засіданнях Центральної виборчої комісії, а також, користуючись наданим правом дорадчого голосу, брати активну участь в обговоренні питань порядку денного засідання Комісії, знайомилися зі змістом протоколів засідань Комісії, її рішеннями, документами, матеріалами, на підставі яких ці рішення приймалися, отримували копії рішень, користувалися правом невідкладного ознайомлення з протоколами, телефонограмами, іншими офіційними повідомленнями, що надходили до Комісії від окружних виборчих комісій, у тому числі і про підсумки голосування в територіальних виборчих округах, протоколами дільничних виборчих комісій щодо підрахунку голосів виборців на виборчій дільниці.

Довірені особи кандидатів на пост Президента України в ході виборчої кампанії здійснювали свої повноваження щодо ведення агітації за обрання свого кандидата Президентом України, сприяння йому у проведенні виборчого процесу, представництва його інтересів у відносинах з виборчими комісіями, іншими державними органами та органами місцевого самоврядування, засобами масової інформації, об'єднаннями громадян, виборцями, зокрема підписували протоколи та акти виборчих комісій, подавали до виборчих комісій від імені відповідних кандидатів подання, заяви, скарги на рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів виборчого процесу.

За повідомленнями окружних виборчих комісій та в ході опрацювання виборчої документації, що надходили до Центральної виборчої комісії, уповноважені представники і довірені особи кандидатів на пост Президента України досить активно користувалися наданими їм Законом повноваженнями, зокрема щодо присутності на засіданнях відповідних виборчих комісій, у тому числі при підрахунку голосів виборців на виборчих дільницях та встановленні підсумків голосування з виборів Президента України та повторного голосування.

Законом право здійснювати офіційне спостереження за ходом виборчого процесу надано офіційним спостерігачам від кандидатів на пост Президента України, політичних партій (виборчих блоків політичних партій), які висунули кандидатів на пост Президента України, іноземних держав та міжнародних організацій.

Усього станом на день виборів Президента України 17 січня 2010 року у 225 територіальних виборчих округах та в закордонному виборчому окрузі було зареєстровано 437 675 офіційних спостерігачів від кандидатів

на пост Президента України та політичних партій (виборчих блоків політичних партій), які висунули кандидатів. Найбільше офіційних спостерігачів було зареєстровано від кандидатів на пост Президента України Тимошенко Ю.В. (72 207), Януковича В.Ф. (55 000), Яценюка А.П. (49 675) та Ющенка В.А. (48 902), найменше – від Пабата О.В. (240). Серед політичних партій, які висунули кандидатів, найбільше було зареєстровано спостерігачів від Народної Партії (11 198), найменше – від Всеукраїнського об'єднання «Свобода» (201).

На день проведення повторного голосування з виборів Президента України всього було зареєстровано 161 089 спостерігачів, з них – від кандидатів на пост Президента України Тимошенко Ю.В. і Януковича В.Ф. відповідно 79 544 та 68 978 осіб, та від політичних партій, які висунули кандидатів, – Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина» – 2798 та від Партії регіонів – 9769 осіб.

Право спостереження за ходом виборчого процесу Законом також надано офіційним спостерігачам від іноземних держав та міжнародних організацій.

Під час виборчого процесу з виборів Президента України 2010 року Центральною виборчою комісією було зареєстровано офіційних спостерігачів від 18 міжнародних організацій та 19 іноземних держав. Загалом, станом на день виборів Президента України 17 січня 2010 року було зареєстровано 2873 офіційних спостерігачів від міжнародних організацій та 276 – від іноземних держав. Станом на день повторного голосування з виборів Президента України 7 лютого 2010 року Центральною виборчою комісією було зареєстровано 3449 офіційних спостерігачів від міжнародних організацій та 330 – від іноземних держав.

Варто наголосити, що зусиллями, в тому числі Центральної виборчої комісії та інших державних органів, було створено необхідні умови для здійснення офіційними спостерігачами від міжнародних організацій та іноземних держав своїх повноважень щодо ведення спостереження за ходом виборчого процесу. Відповідним свідченням цього може слугувати, до прикладу, висловлена Міжнародною місією зі спостереження за виборами подяка Центральній виборчій комісії за реєстрацію таких спостерігачів та необхідну співпрацю.

Встановлення результатів виборів

Найважливішими етапами виборчого процесу є голосування, підрахунок голосів виборців та встановлення результатів виборів. Для забезпечення реалізації саме цих етапів триває весь виборчий процес.

Голосування з виборів Президента України 17 січня 2010 року відбувалося на 33 672 дільницях, з них 32 079 звичайних, 1 480 – спеціальних та 113 – закордонних. Повторне голосування 7 лютого 2010 року відбувалося на 33 667 дільницях у зв'язку із зменшенням на 5 кількості спеціальних виборчих дільниць (у лікувальних закладах – на 2 дільниці, та утворених на суднах, що пере-

бувають у день голосування в плаванні під Державним Прапором України, – на 3 дільниці).

Під час виборів Президента України були створені сприятливі умови для того, щоб виборець зміг реалізувати своє волевиявлення за будь-яких обставин, перебуваючи на території України чи за її межами.

Однією з особливостей виборів Президента України 2010 року було скасування на них інституту відкріпних посвідчень, потреба в яких цілком природно відпала після впровадження Державного реєстру виборців та встановлення Законом України «Про Державний реєстр виборців» права виборця звернутися до органу ведення Державного реєстру виборців з мотивованою заявою визначити іншу виборчу адресу, ніж зареєстроване місце проживання та адреса житла, визначені відповідно до Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні». Разом із тим, як про це зазначалося вище, таке нововведення є небезспірним.

З метою забезпечення організації голосування з виборів Президента України 17 січня 2010 року на замовлення Центральної виборчої комісії було виготовлено 37 025 184 виборчі бюлетені, а для повторного голосування 7 лютого 2010 року – 37 353 160 виборчих бюлетенів. Водночас дільничним виборчим комісіям певних категорій спеціальних виборчих комісій, до яких належали дільниці, утворені на суднах, що перебували в день виборів Президента України в плаванні під Державним Прапором України, або на полярній станції України, і яким неможливо було передати виборчі бюлетені, Центральна виборча комісія надала можливість виготовити виборчі бюлетені, як виняток, безпосередньо виборчою комісією.

Під час організації підготовки голосування 17 січня 2010 року Центральна виборча комісія надала дозвіл на виготовлення 1 259 виборчих бюлетенів дільничними виборчими комісіями 71 виборчої дільниці. Серед них спеціальна виборча дільниця № 108 територіального виборчого округу № 223 (м. Київ), утворена на полярній станції України «Наукова станція «Академік Вернадський» Національного арктичного центру Міністерства освіти і науки України, та 70 виборчих дільниць, утворених на суднах, що перебували в день виборів у плаванні під Державним Прапором України, територіальних виборчих округів № 59 (м. Маріуполь Донецької області), № 142 (м. Іллічівськ Одеської області), № 145 (м. Ізмаїл Одеської області), № 223 (м. Київ).

З метою забезпечення організації повторного голосування було надано дозвіл на виготовлення 1 241 виборчого бюлетеня дільничними виборчими комісіями 69 виборчих дільниць.

Фактично ж, безпосередньо дільничними виборчими комісіями під час організації голосування 17 січня та 7 лютого 2010 року було виготовлено відповідно 1 159 та 1 100 виборчих бюлетенів.

Однією із гарантій забезпечення реалізації громадянами виборчих прав є встановлене Законом право

виборця, який за станом здоров'я не може прийти до приміщення для голосування, де він включений до списку виборців, або включений до списку виборців на спеціальній виборчій дільниці, утвореній у стаціонарному лікувальному закладі, і через постільний режим не може прийти до приміщення для голосування, звернутися до дільничної виборчої комісії з проханням забезпечити йому голосування за межами приміщення для голосування.

Закон, на відміну від Закону України «Про вибори народних депутатів України», не передбачає відображення в протоколі дільничної виборчої комісії про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці кількості виборців, які взяли участь у голосуванні за місцем перебування. У зв'язку з цим у розпорядженні Центральної виборчої комісії наявні лише дані щодо кількості виборців, які взяли участь у голосуванні за межами приміщення для голосування, зібрані окружними виборчими комісіями шляхом отримання відповідної інформації від дільничних виборчих комісій в оперативному порядку. Зазначені відомості дають змогу відстежити лише загальні тенденції кількісних характеристик голосування виборців за місцем перебування в межах територіальних виборчих округів та регіонів України.

За такими оперативними даними, під час голосування на виборах Президента України 17 січня 2010 року за місцем перебування проголосували близько 5 відсотків виборців, які отримали виборчі бюлетені, а під час повторного голосування 7 лютого 2010 року – близько 5,5 відсотка.

Центральною виборчою комісією було забезпечено прозорість ходу голосування та підрахунку голосів. Протягом усього часу голосування окружні виборчі комісії передавали Центральній виборчій комісії попередню інформацію про хід голосування засобами ЄІАС «Вибори» та телефонного зв'язку в порядку, встановленому Комісією (постанови Центральної виборчої комісії від 9 січня 2010 року № 66 та від 29 січня 2010 року № 167). Ця інформація невідкладно узагальнювалася та оприлюднювалася на офіційному веб-сайті Центральної виборчої комісії.

Середня активність виборців на виборах Президента України 17 січня 2010 року, що голосували на виборчих дільницях у межах України, у порівнянні з попередніми виборами Президента України 31 жовтня 2004 року, знизилася на 7,71 відсотка і становила 67,21 відсотка. Зниження активності виборців мало місце в усіх регіонах України, особливо в Чернігівській (12,11 відсотка), Полтавській (11,86 відсотка), Київській (11,67 відсотка), Черкаській (11,44 відсотка), Кіровоградській (10,41 відсотка), Тернопільській (10,37 відсотка) та Чернівецькій областях (10,07 відсотка). При цьому активність виборців у межах регіонів України коливалася від 56,78 відсотка в Закарпатській до 74,56 відсотка у Волинській областях.

Середня активність виборців, які голосували на виборчих дільницях у межах України під час повторного

голосування, становила 69,52 відсотка і, порівняно з повторним голосуванням з виборів Президента України 2004 року, знизилася на 8,13 відсотка. Зниження активності виборців мало місце також в усіх регіонах України, особливо у м. Севастополі (12,17 відсотка), м. Києві (12,05 відсотка), Київській (10,91 відсотка), Тернопільській (10,58 відсотка) та Івано-Франківській областях (10,0 відсотків).

У межах регіонів України середня активність виборців під час повторного голосування становила від 56,74 відсотка в Закарпатській області до 78,24 відсотка в Тернопільській області.

Аналіз активності виборців на виборах Президента України 2010 року в межах України засвідчив її зростання на 2,31 відсотка під час повторного голосування 7 лютого порівняно з голосуванням 17 січня. Найбільше зросла активність виборців у Донецькій області (на 7,37 відсотка), найменше – у Херсонській області (на 0,01 відсотка), а в Закарпатській області активність знизилася на 0,04 відсотка.

У закордонному виборчому окрузі середня активність виборців на виборах Президента України 2010 року під час голосування 17 січня становила 7,48 відсотка, а під час повторного голосування 7 лютого – 10,26 відсотка, що в 3,2 та 2,9 рази було нижче відповідних показників середньої активності виборців на виборах Президента України 2004 року (23,70 відсотка – 31 жовтня та 29,62 відсотка – 26 грудня).

Варто зазначити, що голосування в день виборів Президента України та в день повторного голосування відбулось організовано, переважно з додержанням встановленої процедури та виборчих прав громадян.

Вказане відмітили і міжнародні спостерігачі. Так, за оцінкою голосування 17 січня 2010 року Міжнародної місії зі спостереження за виборами, «день голосування пройшов спокійно, а голосування проводилося впорядковано та у прозорий спосіб. Спостерігачі від ММСВ оцінили процес голосування як хороший на 97 відсотках відвіданих виборчих дільниць».

За оцінкою Місією повторного голосування, воно по всій країні було «проведено впорядковано, професійно, із забезпеченням прозорості та в спокійній атмосфері. На 98 відсотках відвіданих виборчих дільниць спостерігачі ММСВ оцінили процес голосування позитивно або дуже позитивно. Члени комісій професійно здійснювали свої обов'язки без істотних порушень або інцидентів».

Центральна виборча комісія у встановлений Законом строк на своєму засіданні 25 січня 2010 року на підставі протоколів окружних виборчих комісій про підсумки голосування в межах відповідних територіальних виборчих округів та протоколу Центральної виборчої комісії про підсумки голосування в межах закордонного виборчого округу встановила результати голосування в день виборів Президента України 17 січня 2010 року,

про що склала протокол про результати голосування в день виборів Президента України.

Згідно зі встановленими результатами до списків виборців на виборчих дільницях було включено 36 968 041 виборця, з яких у голосуванні взяли участь 24 588 268 виборців.

За кандидатів на пост Президента України, включених до виборчого бюлетеня для голосування в день виборів Президента України 17 січня 2010 року подано таку кількість голосів виборців.

Не підтримали жодного кандидата на пост Президента України 542 819 виборців, що у відношенні до кількості виборців, які взяли участь у голосуванні, становить 2,20 відсотка голосів виборців.

З огляду на те, що до виборчого бюлетеня для голосування в день виборів Президента України 17 січня 2010 року було включено більше двох кандидатів на пост Президента України і за результатами голосування в день виборів Президента України жоден кандидат на пост Президента України не одержав більше половини голосів виборців, які взяли участь у голосуванні, а отже, жоден кандидат на пост Президента України не обраний Президентом України, Центральна виборча комісія на цьому ж засіданні прийняла рішення про проведення повторного голосування з виборів Президента України, призначивши його на неділю, 7 лютого 2010 року.

Цим же рішенням Комісія включила до виборчого бюлетеня для повторного голосування з виборів Президента України 7 лютого 2010 року кандидатів на пост Президента України Тимошенко Юлію Володимирівну та Януковича Віктора Федоровича, які у підсумку голосування в день виборів Президента України 17 січня 2010 року одержали найбільшу кількість голосів виборців.

Повідомлення про результати голосування в день виборів Президента України та про прийняте Центральною виборчою комісією за підсумками голосування рішення згідно з вимогами Закону не пізніш як на третій день після підписання протоколу про результати голосування було опубліковано в газетах «Голос України» та «Урядовий кур'єр».

Після проведення повторного голосування 7 лютого 2010 року Центральна виборча комісія за його результатами на своєму засіданні 14 лютого 2010 року на підставі протоколів окружних виборчих комісій про підсумки повторного голосування в межах відповідних територіальних виборчих округів та протоколу Центральної виборчої комісії про підсумки повторного голосування в межах закордонного виборчого округу встановила та оголосила результати повторного голосування з виборів Президента України, про що склала протокол про результати повторного голосування з виборів Президента України 7 лютого 2010 року.

На підставі відповідного протоколу Центральна виборча комісія цього ж дня оголосила результати виборів Президента України.

Згідно з оголошеними результатами до списків виборців на виборчих дільницях було внесено 37 051 449 виборців.

У голосуванні взяли участь 25 493 529 виборців, що становить 68,8 відсотка від кількості виборців, внесених до списків виборців на виборчих дільницях.

За кандидатів на пост Президента України, включених до виборчого бюлетеня для повторного голосування з виборів Президента України 7 лютого 2010 року, було подано таку кількість голосів виборців:

за ТИМОШЕНКО ЮЛІЮ ВОЛОДИМИРІВНУ – 11 593 357, що у відношенні до кількості виборців, які взяли участь у повторному голосуванні, становить 45,47 відсотка;

за ЯНУКОВИЧА ВІКТОРА ФЕДОРОВИЧА – 12 481 266, що у відношенні до кількості виборців, які взяли участь у повторному голосуванні, становить 48,95 відсотка.

При цьому не підтримали жодного кандидата на пост Президента України 1 113 055 виборців, що у відношенні до кількості виборців, які взяли участь у повторному голосуванні, становить 4,36 відсотка.

Таким чином, Центральна виборча комісія встановила, що за підсумками повторного голосування з виборів Президента України 7 лютого 2010 року більшу кількість голосів виборців одержав кандидат на пост Президента України ЯНУКОВИЧ ВІКТОР ФЕДОРОВИЧ.

З огляду на це, Комісія оголосила обраним Президентом України ЯНУКОВИЧА ВІКТОРА ФЕДОРОВИЧА, 1950 року народження, народного депутата України, який проживає в місті Києві, члена Партії регіонів, висунутого Партією регіонів.

Слід зазначити, що саме це оголошення головуючого на засіданні Центральної виборчої комісії Голови Комісії Шаповала Володимира Миколайовича стало згідно з новелою Закону офіційним оголошенням результатів виборів Президента України, яке є завершальним етапом відповідного виборчого процесу виборів глави держави.

Разом із тим, згідно з Регламентом Верховної Ради України, затвердженим Законом України від 10 лютого 2010 року № 1861-VI, Голова Центральної виборчої комісії Шаповал В.М. на урочистому засіданні Верховної Ради України з приводу складення присяги Українському народові новообраним Президентом України оголосив зазначені результати виборів Президента України та після складення відповідної присяги вручив Президентові України Януковичу В.Ф. посвідчення Президента України встановленого Комісією зразка.

Ось, власне, і весь короткий огляд окремих засад перебігу чергових виборів Президента України 2010 року. Більш детальний аналіз цих виборів Центральна виборча комісія, як стало вже традицією після проведення загальнодержавних виборів, підсумує в інформаційно-аналітичному виданні, яке планується видати вже незабаром.

За організацією проведення виборів спостерігала Міжпарламентська Асамблея держав-учасниць СНД

23 січня заступник Голови Центральної виборчої комісії Андрій Магера зустрівся з Головою Місії зі спостереження Міжпарламентської Асамблеї країн СНД, Першим заступником голови Ради Федерації Росії Олександром Торшиним.

Пан Торшин висловив вдячність керівництву ЦВК за оперативне вирішення питань щодо реєстрації офіційних спостерігачів, у тому числі й від Міжпарламентської Асамблеї (МПА) країн СНД. Він поінформував, що практично в усіх окружних і дільничних виборчих комісіях з належним розумінням поставилися до Місії зі спостереження. Про це свідчить робота Місії зі спостереження в 15 регіонах України.

Глава Місії спостерігачів МПА високо оцінив розуміння важливості роботи його колег з боку членів виборчкомів, а також ставлення до них. «Для нас і нашої роботи було створено, без перебільшення, ідеальні умови. За весь час спостереження я не пригадую жодного випадку, коли б нас куди-небудь не пустили або чогось не показали чи не надали відповіді на наші запитання. Винятків не було ні у Львові, ні в Рівному, ні в Донецьку, ні в інших містах і селах України», – зауважив пан Торшин. При цьому він додав, що йому є з чим порівнювати, адже за час своєї роботи у Місії він мав можливість спостерігати за виборами у 8 країнах.

Під час зустрічі Олександр Торшин приділив окрему увагу співробітництву між МПА та іншими міжнародни-

ми спостерігачами, зазначивши, що чи не вперше з 2001 року між ними було налагоджено дійсно взаємовигідну тісну і дружню співпрацю, особливо зі спостерігачами від ОБСЄ. Цей фактор, за його словами, не міг не вплинути на якість спостереження за виборами Президента України і отримав високу оцінку керівництва обох місій. Важливим, на його думку, є й те, що висновки переважної більшості спостерігачів однастайні і збігаються в тому, що перший тур виборів пройшов прозоро, демократично, відповідно до вимог закону.

Перша зустріч з делегацією Місії зі спостереження МПА держав-учасниць СНД відбулась ще наприкінці минулого року. Тоді Голова Центральної виборчої комісії Володимир Шаповал відзначив давні й конструктивні відносини між Центральною виборчою комісією та МПА СНД, традиційно високий рівень взаєморозуміння, відтак запевнив, що й протягом нинішньої виборчої кампанії офіційні спостерігачі від МПА СНД мали всі можливості безперешкодно здійснювати свою діяльність і об'єктивно відображати результати спостереження у своїх звітах та висновках.

Місія зі спостереження за виборами БДПЛ/ОБСЄ подякувала Центральній виборчій комісії

Завершила свою роботу в Україні Місія зі спостереження за виборами Бюро з демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ) ОБСЄ. У зв'язку з цим Глава Місії Посол Гайді Таліавіні надіслала Голові Центральної виборчої комісії Володимирі Шаповалу офіційного листа з подякою за ефективне співробітництво.

Зокрема, пані Таліавіні висловила щирі вдячність керівництву та всім членам Центральної виборчої комісії, працівникам її Секретаріату за плідну співпрацю та цінну допомогу, яка надавалась Місії БДІПЛ/ОБСЄ під час її майже тримісячного перебування в країні. «Дякую Вам за Вашу готовність зустрітися, незважаючи на Ваш напружений графік, щоб надати інформацію на наші запити, – зазначається в листі, – в тому числі хотіла б подякувати за сприяння та підтримку наших експертів, які уважно стежили за роботою ЦВК».

У листі також зазначено, що, крім проміжних звітів і заяв про попередні результати та висновки спостерігачів, з якими вже ознайомлено ЦВК, приблизно через 6-8 тижнів ОБСЄ/БДІПЛ опублікує заключний звіт Місії зі спостереження за виборами англійською та українською мовами. Традиційно цей документ міститиме рекомендації та акценти на аспектах, які потребують опрацювання й подальшого вдосконалення.

Запевнивши пана Шаповала у своїй високій повазі, пані Таліавіні підтвердила особисту незмінну підтримку прагнень України виконати зобов'язання перед європейською спільнотою.

Нагадаємо, що упродовж минулої виборчої кампанії з виборів Президента України представники

Місії на чолі з пані Таліавіні неодноразово відвідували Центральну виборчу комісію. У ході зустрічей з Головою та членами Центральної виборчої комісії обговорювались актуальні питання підготовки та організації виборів і повторного голосування, міжнародного спостереження за виборами.

Володимир Шаповал, у свою чергу, дав високу оцінку діяльності Місії зі спостереження БДІПЛ/ОБСЄ, як і інститутові міжнародних спостерігачів загалом, відзначивши, що позиція міжнародних спостерігачів щодо організації проведення виборів Президента України 2010 року і роботи виборчих комісій усіх рівнів є важливою як для організаторів виборів, так і для політиків, оскільки висловлені оцінки не дають підстав для звинувачень як у бездіяльності, так і в спробах масштабних фальсифікацій чи інших дій подібного характеру.

Голова Центральної виборчої комісії висловив також побажання, щоб з підсумковими висновками та рекомендаціями міжнародних спостерігачів були ознайомлені представники депутатських фракцій, утворених у Верховній Раді України, оскільки їх участь у низці виборчих процедур визначена законодавством, і вони можуть у майбутньому посприяти більш ефективній організації роботи з ведення виборчого процесу.

МІЖНАРОДНА МІСІЯ ЗІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ВИБОРАМИ

Україна – вибори Президента України,
17 січня 2010 року

ЗАЯВА ПРО ПОПЕРЕДНІ РЕЗУЛЬТАТИ ТА ВИСНОВКИ СПОСТЕРЕЖЕННЯ*

ПОПЕРЕДНІ ВИСНОВКИ

Перший тур виборів Президента України, що відбувся 17 січня 2010 року, проведено якісно, що засвідчило суттєвий прогрес, якого досягнуто у порівнянні з попередніми виборами. Ці вибори проведено у відповідності до більшості зобов'язань, узятих у рамках ОБСЄ та Ради Європи. Громадянські та політичні права були дотримані, у тому числі свобода зібрань, об'єднань громадян та самовираження. День голосування було проведено ефективно та впорядковано.

Ці вибори характеризувалися розмаїттям кандидатів, що представляли різні політичні погляди, і тим самим пропонували електорату можливість справжнього вибору. Кандидати на пост Президента України мали змогу вільно та безперешкодно змагатись на всій території країни. Період передвиборної кампанії загалом був спокійним та впорядкованим. Необґрунтовані заяви про можливі масштабні фальсифікації під час виборів негативно вплинули на передвиборну атмосферу та довіру виборців. Всупереч закону кандидатами на пост Президента України, що обіймали офіційні посади, використовувався адміністративний ресурс. Необхідне більш прозоре фінансування виборчих кампаній у передвиборний період.

Велика кількість громадян, що взяли участь у голосуванні, показали їхнє бажання вирішувати, яким шляхом повинна розвиватись країна. Переплетіння політичних та економічних інтересів мало негативний вплив та підірвало довіру громадськості до політичного процесу, що кидає виклик владі у країні. Норми, що регулюють виборчий процес, повинні бути чіткими та не бути предметом постійної полеміки. На жаль, в Україні ще не прийняли єдиного виборчого кодексу. Чинний закон про вибори у редакції від серпня 2009 року став кроком назад, порівняно з попереднім законом. У результаті законодавча база для виборів не чітка та не повна. Судові рішення, прийняті в останній момент, сприяли нечіткості процедур. Однак за

* Неофіційний переклад українською мовою

INTERNATIONAL ELECTION OBSERVATION MISSION

Ukraine – Presidential Election,
17 January 2010

STATEMENT OF PRELIMINARY FINDINGS AND CONCLUSIONS

PRELIMINARY CONCLUSIONS

The first round of the 17 January presidential election in Ukraine was of high quality and showed significant progress over previous elections. This election met most OSCE and Council of Europe commitments. Civil and political rights were respected, including freedom of assembly, association and expression. Election day was conducted in an efficient and orderly manner.

This election saw a diverse field of candidates representing alternative political views, offering a genuine choice to the electorate. Candidates were able to campaign freely across the country without impediment. The campaign period was generally calm and orderly. Unsubstantiated allegations of large-scale electoral fraud negatively affected the pre-election atmosphere and voters' confidence. In contradiction with the law, administrative resources were misused by candidates in official positions. More transparent campaign financing is necessary during the pre-election period.

By voting in large numbers and freely expressing their will, Ukrainians have shown the desire to decide on the course of the country. The intertwining of political and economic interests had a negative influence and undermined public confidence in the political process, posing a challenge for Ukraine's leadership.

Election rules have to be set clearly and should not be a permanent subject of discussion. Regrettably, a unified election code has not yet been adopted in Ukraine. The existing election law as amended in August 2009 was a step backward compared to previous legislation. As a result, the legal framework remains unclear and incomplete. Last minute court decisions contributed to a lack of clarity in the procedures. However, if implemented in good faith and in a non-restrictive manner, the legislation could provide a basis for holding democratic elections.

Freedom of expression significantly improved since 2004. Overall, the pluralistic media environment offered

умови добросовісного виконання норм та уникнення формалістського підходу, чинне законодавство могло б забезпечити основу для проведення демократичних виборів.

Свобода самовираження суттєво поліпилася з 2004 року. Загалом плюралістичне медіасередовище надавало виборцям різну інформацію про провідних кандидатів на пост Президента України та їх виборчі платформи.

Засоби масової інформації були об'єктом значного фінансового тиску та економічних інтересів. Висвітлення кампанії електронними ЗМІ часто відбувалося не на основі професійного аналізу цінності новин, а в результаті того, що кандидати оплачували сюжети у випусках новин чи інформаційних програмах.

Попри затримки із фінансуванням, виборчі комісії загалом працювали ефективно, дотримуючись встановлених строків, незважаючи на великий обсяг роботи. Центральна виборча комісія (ЦВК) переважно працювала неупереджено та колегіально, хоча і в поляризованому політичному середовищі. ЦВК не надала всіх роз'яснень щодо суперечливих положень закону про вибори, часом позбавляючи окружні виборчі комісії (ОВК) та дільничні виборчі комісії (ДВК) належного спрямування. Деяким діям ЦВК бракувало належної прозорості.

Позитивним моментом є те, що був заснований Державний реєстр виборців, а органи управління виборчим процесом доклали суттєвих зусиль для зменшення кількості кратних включень виборців та для загального поліпшення якості списків виборців.

Упродовж передвиборної кампанії кандидати рідко вдавалися до правових засобів, наданих виборчим законодавством для оскарження. Адміністративні суди виносили рішення у справах, пов'язаних з виборами, вчасно та у прозорий спосіб, дотримуючись стислих строків та гарантуючи позивачам дієвий правовий захист. ЦВК не розглядала скарги у прозорий спосіб та реагувала на них без прийняття офіційного рішення, унеможливаючи таким чином вжиття дієвих заходів.

Присутність національних спостерігачів суттєво підвищила прозорість виборчого процесу. Громадські організації спостерігали за виборами, незважаючи на те, що закон про вибори не дозволяє реєструвати їх членів спостерігачами.

Жінки були добре представлені на керівних посадах у органах управління виборчим процесом.

День голосування пройшов спокійно та впорядковано. Голосування та підрахунок голосів були оцінені спостерігачами як переважно позитивні.

ПОПЕРЕДНІ РЕЗУЛЬТАТИ

Загальна інформація

Політична ситуація в Україні характеризується конфронтацією між законодавчою та виконавчою гілками влади, а також напруженням у відносинах між Президентом та Прем'єр-міністром – колишніми со-

voters a variety of information about leading presidential candidates and their platforms. The media was subject to heavy financial pressures and economic interests. The coverage by the electronic media was often not determined on the basis of newsworthiness, but rather as a result of candidates paying to appear in the news or current-affairs programmes.

Despite a delay in funding, the election commissions were generally efficient in meeting tight deadlines while coping with a heavy workload. The Central Election Commission (CEC) mostly operated in a non-partisan and collegial manner, although in a highly polarized political environment. The CEC did not fully address the shortcomings of the law, at times leaving the District Election Commissions (DECs) and Precinct Electoral Commissions (PECs) without proper guidance. Some actions of the CEC lacked the required transparency.

In a positive development, for the first time a State Voter Register was established and the election and state administration made considerable efforts to decrease the number of multiple registrations of voters and to improve the overall quality of voter lists.

Throughout the campaign, candidates rarely used the legal means available to them in the electoral legislation to address their complaints. The administrative courts adjudicated election-related cases in a timely and transparent manner, meeting tight deadlines and providing plaintiffs effective remedies. The CEC did not address complaints in a transparent manner and answered most of them without a formal decision, thus denying access to effective remedies.

The presence of domestic observers significantly increased transparency. Non-governmental organizations monitored the elections despite the fact that they were not permitted by the election law to register their members as observers.

Women were well-represented in the leadership positions of the election administration.

The election day was orderly and calm. Voting and counting was assessed as overwhelmingly positive by observers.

PRELIMINARY FINDINGS

Background

The political landscape in Ukraine is characterized by confrontation between the legislative and executive branches as well as tensions between the president and the prime minister, former «orange coalition»

юзниками у «помаранчевій коаліції». І Президент, і Прем'єр-міністр публічно звинувачували одне одного у спричиненні політичної та економічної кризи.

Відсутність кворуму або перешкоди з боку опозиції у веденні пленарних засідань паралізували роботу Верховної Ради України. Як наслідок, важливі закони не були ухвалені, у тому числі закон про державний бюджет на 2010 рік. Відповідність дати виборів, визначеної Верховною Радою, Конституції України була оскаржена Президентом України. Відповідно до рішення Конституційного Суду України Верховна Рада України призначила вибори на 17 січня 2010 року.

Виборча система та законодавча база

Президент України обирається на п'ятирічний термін. У випадку, якщо жоден із кандидатів не набирає понад 50 відсотків голосів у першому турі голосування, через три тижні відбувається другий тур голосування, в якому беруть участь два кандидати, які набрали найбільшу кількість голосів.

Конституція України та Закон України «Про вибори Президента України» (далі – Закон про вибори) встановлюють загальне, рівне та пряме виборче право шляхом таємного голосування [1]. На жаль, в Україні ще не прийняли єдиного виборчого кодексу. Прийнятий у 2004 році Закон про вибори, зі змінами, внесеними у серпні 2009 року, став кроком назад. Венеціанська комісія Ради Європи та ОБСЄ/БДПІЛ проаналізували Закон та дійшли висновку, що, хоча внесені зміни включають низку попередніх рекомендацій, багато питань усе ще не вирішені. Вони також зазначили, що деякі зміни викликали серйозне занепокоєння та не відповідають зобов'язанням, узятим перед ОБСЄ та Радою Європи [2]. Занепокоєння викликають механізми врегулювання виборчих спорів, можливість внесення змін у списки виборців за годину до закінчення голосування, механізми призначення членів виборчих комісій та умови фінансування передвиборчої кампанії.

Конституційний Суд України визнав неконституційними декілька із прийнятих змін, вирішивши таким чином деякі питання, щодо яких було висловлене занепокоєння у спільному висновку стосовно обмеження права оскаржувати в судах протоколи про результати голосування. Суд також скасував положення, якими визначалось, з-поміж іншого, що всі члени окружних виборчих комісій (ОВК) та дільничних виборчих комісій (ДВК) повинні проживати на території відповідного округу або дільниці, а також положення, які встановлювали, що громадяни України, котрі проживають за кордоном, повинні стояти на консульському обліку, щоб скористатися своїм виборчим правом.

Загалом виборче законодавство має суттєві вади. Прогалини, суперечливість та двозначність норм часто вели до плутанини. Однак, за умови добросовісного виконання норм та уникнення формалістського підходу, чинне законодавство могло б забезпечити основу для проведення демократичних виборів.

allies. Both the president and the prime minister have publicly blamed each other for causing the political and economic crisis.

A lack of quorum or the opposition hindering parliamentary sessions paralyzed the work of parliament. As a result, important laws were not adopted, including the 2010 state budget. The constitutionality of the date of this election set by the parliament was contested by the president. Following the ruling by the Constitutional Court, the parliament eventually established the date for 17 January 2010.

Election System and Legal Framework

The President of Ukraine is elected for a five-year term. In case no candidate wins more than 50 per cent of votes cast in the first round, a second round takes place three weeks later between the two candidates with the most votes.

The Constitution and the Law on the Election of the President of Ukraine (hereinafter election law) provide for universal, equal and direct suffrage by secret ballot [1]. Regrettably, a unified election code has not yet been adopted in Ukraine. The election law, adopted in 2004, as amended in August 2009 represented a step backward. The Council of Europe and OSCE/ODIHR reviewed the law and concluded that although the amendments incorporated a number of previous recommendations, many remained unaddressed. They also noted that some amendments raised serious concern and did not comply with OSCE and Council of Europe commitments [2]. Some of the concerns include electoral dispute mechanisms, the possibility to make changes in the voter lists up to one hour before the close of the poll, the mechanism for appointing members of electoral commissions, and campaign finance provisions.

The Constitutional Court ruled several of the amended provisions unconstitutional, thereby addressing some of the concerns raised in the joint opinion related to limitations on the right to challenge result protocols in courts. The Court also nullified provisions *inter alia* requiring all members of District Election Commissions (DECs) and Precinct Election Commissions (PECs) to live within their respective district or precinct and provisions that required citizens residing abroad to be listed in the consular registry in order to exercise their right to vote.

In general, the election legislation included significant shortcomings. Incomplete, inconsistent and ambiguous provisions frequently led to confusion. Nonetheless, if implemented in good faith and in a non-restrictive manner, the legislation could provide an adequate basis for holding democratic elections.

Органи управління виборчим процесом

Органи управління виборчим процесом складаються з Центральної виборчої комісії (ЦВК), 225 ОВК та 33695 ДВК. Незважаючи на затримки з виділенням коштів, виборчі комісії загалом працювали ефективно, дотримуючись встановлених законом строків.

Центральна виборча комісія (ЦВК) працювала неупереджено, незважаючи на складне політичне середовище. Хоча ЦВК відповідальна за роз'яснення порядку застосування норм законів, пов'язаних із виборами, більшість роз'яснень, наданих нею, просто дублювали положення закону, а не роз'яснювали суперечливі моменти або прогалини у законі [3]. Ці недоліки позбавили ОВК та ДВК належного спрямування.

ЦВК працювала відносно відкрито, проводячи регулярні засідання, відкриті для ЗМІ, представників кандидатів та спостерігачів. Однак члени ЦВК також проводили закриті наради, під час яких обговорювалися порядок денний і проекти рішень з метою вироблення та представлення скоординованої позиції. Офіційні засідання стали, таким чином, форумом, на якому багато рішень голосувалися, але не обговорювалися. Такі дії суперечили закону та знижували прозорість [4].

Загалом члени ЦВК працювали колегіально, однак позиції членів ЦВК дедалі більше розходилися з наближенням дня голосування. Вперше розбіжності виникли під час обговорення питання присвоєння кандидатам на пост Президента номерів у виборчих бюлетенях, і надалі – питань голосування за межами приміщення для голосування, а також порядку внесення змін до списків виборців у день голосування. Ці розбіжності далі акцентувалися протилежними заявами Голови та інших членів ЦВК для ЗМІ.

Незважаючи на вимоги закону, ЦВК не видала жодних освітніх програм для виборців щодо їх прав та обов'язків, порядку голосування та процедур подання скарги або заяви.

ОВК та ДВК призначалися за поданням кандидатів на пост Президента України. Кожний з кандидатів мав право подати два представники до складу комісії. На основі подань кандидати мали право на пропорційне представництво на керівних посадах (голова, заступник голови та секретар). Спочатку на рівні ОВК принципу пропорційності дотримувалися. Однак, у випадку подальших заміни членів комісії, ЦВК вирішила, що немає потреби дотримуватися цього принципу. На вимогу суду ЦВК переглянула три таких заміни, однак початкового рішення не змінила.

ОВК сформували ДВК у встановлені строки, використовуючи різні методи розподілу керівних посад у ДВК. Дані ЦВК вказують, що чотири кандидати на пост Президента мали надмірне представництво на керівних посадах у ДВК по всій території країни [5]. Процес формування ДВК був складним та характеризувався великою кількістю членів ДВК, які склали повноваження, або які були переведені з однієї ДВК до іншої. Причинами

Election Administration

The election administration is comprised of the Central Election Commission (CEC), 225 DEC, and 33,695 PECs. Despite the late disbursement of funds, the election commissions generally worked efficiently and met the deadlines required by the law.

The CEC operated in a non-partisan manner despite the complex political environment. Although the CEC was responsible for clarifying how to apply election-related laws, most CEC clarifications simply repeated the provisions of the law and did not further clarify the inconsistent or incomplete aspects of the law [3]. These shortcomings left the DEC and PECs without proper guidance.

The CEC performed its work in a relatively open manner by holding regular sessions open to the media, candidate representatives and observers. However, the CEC members also held closed meetings at which the agenda and draft decisions were discussed so that a coordinated position could be reached and presented. The official sessions therefore became the forum where many decisions were just voted upon, but not debated. These actions were not in conformity with the law and decreased transparency [4].

Overall, the CEC members worked collegially but the commission became polarized as election day approached. This first surfaced during discussions on numbering candidates on the ballot and continued over the issue of homebound voting and the procedure for amending the voter lists on election day. These controversies were further highlighted by the opposing press statements made by the chair and other members of the CEC.

Despite legal requirements, the CEC did not produce any voter education programs on the rights and obligations of voters, voting procedures, and the complaints and appeals procedures.

The DEC and PECs were appointed based on candidate nominations with each candidate having the right to two representatives per commission. Based on the number of nominations, candidates had a right to proportional representation in leadership positions (chairperson, deputy chair and secretary). The proportionality principle at the DEC level was initially respected. However, in the case of subsequent replacements of commissioners, the CEC decided that the proportionality principle did not need to be respected. Upon a court's request, the CEC reconsidered three such replacements, but did not change their initial decision.

The DEC appointed the PECs by the legal deadline using different methods to allocate PEC leadership positions. The CEC data indicated that four candidates were overrepresented nationwide in the PEC leadership positions [5]. The appointment of PECs was difficult and characterized by a high number of PEC members who resigned and who were moved from one PEC to another.

складення повноважень слугували недостатня зарплата та імовірний великий обсяг роботи, надто на керівних посадах. На процес також вплинуло і те, що деякі кандидати подавали одних і тих самих осіб до складу більш ніж до однієї ДВК, або ж подавали на призначення їх і членом комісії, і спостерігачем [6].

У зв'язку із затримкою з перерахуванням коштів ОВК на проведення виборів з бюджету 2009 року ОВК були змушені функціонувати за рахунок авансів та приватних коштів членів комісій [7]. Це мало негативний вплив на роботу кількох комісій, оскільки спричинило затримку із переданням списків виборців до ДВК, придбанням печаток ДВК або друком і публікуванням їх документів [8]. Деякі з голів ОВК висловили незадоволення рівнем технічної підтримки та співпраці з боку місцевих адміністрацій [9].

ОВК загалом працювали ефективно, дотримуючись стислих встановлених строків, попри труднощі та великий обсяг роботи. Кандидати на пост Президента України не завжди брали до уваги чинники знання та досвіду, здійснюючи призначення до комісії нижчого рівня, особливо на керівні посади. У поєднанні з великою кількістю членів ОВК та тим фактом, що їх засідання не регулюються єдиним регламентом, це часто призводило до ускладнень у проведенні засідань.

Деякі ДВК не змогли розпочати свою роботу вчасно у зв'язку з відсутністю кворуму або складенням повноважень головою комісії [10]. Роботі інших комісій перешкоджали неналежні умови праці [11]. Це викликало занепокоєння, оскільки ДВК із запізненням надавали виборцям можливість ознайомитися з попередніми списками виборців.

Координатор проектів ОБСЄ в Україні спільно з ЦВК провів програму навчання для членів ОВК та ДВК [12]. Деякі з кандидатів організували навчання для власних представників – членів ДВК.

Реєстрація виборців

Раніше до кожних виборів складалися нові списки виборців. Вперше складено Державний реєстр виборців (ДРВ), а списки виборців складаються на основі витягів з Державного реєстру виборців. ДРВ формувався на основі списків виборців, що використовувалися під час виборів 2006 та 2007 років. У вересні 2009 року відбулася попередня перевірка, а виборцям надіслали особисті повідомлення з проханням повідомити про будь-які неточності.

У ДРВ міститься 36302473 виборців [13]. З часу складення ДРВ було зроблено понад вісім мільйонів включень, вилучень та змін, з яких один мільйон – за заявами громадян. Загалом вилучено 651975 кратних включень, тоді як 103254 записів усе ще під питанням. Виборці могли ознайомитися з попередніми списками виборців, починаючи з 27 грудня [14]. Уточнені списки виборців були передані до ДВК до 14 січня відповідно до закону.

Reasons for resignations included insufficient remuneration and perceived workload, especially for leadership positions. The process was also affected by some candidates nominating the same person to multiple PECs or both as a PEC member and observer [6].

Due to the late transfer of the 2009 DEC budget funds, the DEC members were forced to function based on credit and members' own contributions [7]. This negatively impacted a few commissions, as they were delayed in delivering provisional voter lists to PECs, in purchasing the PEC stamps, or in printing and publicizing their documents [8]. Some DEC chairs expressed discontent with the level of operational support and cooperation from the local administration [9].

Despite difficulties, the DEC members were generally efficient in meeting deadlines within a tight timeframe while coping with a heavy workload. The candidates did not always take into account knowledge and experience during the nomination of lower level commissioners, specifically to leadership positions. This combined with the large number of members and the fact that commissions were not regulated by uniform rules of procedures at times led to chaotic sessions.

Some PECs were not fully operational by the deadline, due to a lack of quorum or a resignation of the chairperson [10]. Others were hampered by poor working conditions [11]. This was of concern, as these PECs were late in providing public access to the provisional voter lists.

The OSCE Project Co-ordinator in Ukraine together with the CEC trained DEC and PEC members [12]. In addition some candidates organized trainings for their own PEC members.

Voter Registration

Previously, voter lists were created anew for every election. For the first time a State Voter Register (SVR) was established and voter lists were extracted from the SVR. The SVR was compiled on the basis of voter lists used in the 2006 and 2007 elections. In September 2009, initial verification took place and voters were sent a personal notification with a request to report back on any inaccuracies.

The SVR contains 36,302,473 voters [13]. Since the SVR was created, over eight million inclusions, exclusions and corrections were made, of which one million directly addressed citizens' requests. A total of 651,975 duplicates have been removed, while 103,254 entries remain unresolved. From 27 December, the preliminary voter lists were made accessible for public scrutiny [14]. The final voter lists were delivered to the PECs by 14 January as required by law.

Порядок внесення виборців до списку виборців у день голосування та перелік документів, необхідних для здійснення процедури голосування вдома, викликали полеміку. Рішення Київського апеляційного адміністративного суду (КААС) роз'яснили ці питання відповідно до закону, а Вищий адміністративний суд України (ВАСУ) залишив рішення без змін. Вони також залишили без змін рішення однієї ОВК, яка видала вказівку ДВК не вносити зміни у списки виборців у день голосування, а спрямовувати цих громадян до суду. Обидва рішення можуть бути оскаржені [15]. У день голосування ЦВК повідомила ДВК, що саме її рішення щодо виборчого процесу повинні братися до уваги впродовж дня голосування, оскільки нові рішення судів не відповідали нормам Закону про вибори.

Реєстрація кандидатів

Реєстрація кандидатів була безперешкодною та обумовила розмаїття кандидатів, що представляли різні політичні погляди, і тим самим пропонували електорату можливість справжнього вибору. Для реєстрації кожен кандидат на пост Президента України повинен був подати вичерпний перелік документів та анкет до ЦВК разом із грошовою заставою у розмірі 2,5 мільйона гривень (приблизно 208 тисяч євро) [16]. ЦВК зареєструвала 18 кандидатів, висунутих партіями, виборчими блоками та шляхом самовисування (незалежних) [17]. ЦВК відхилила 40 заяв про реєстрацію з різних підстав. Вісімнадцять кандидатів оскаржили відмову у реєстрації. Позови були відхилені Київським апеляційним адміністративним судом (КААС).

Атмосфера передвиборної кампанії

Кампанія була стриманою і загалом відбувалася у спокійній атмосфері. Агітація проводилася у формі плакатів та рекламних щитів, наметів із символікою кандидатів, громадських мітингів, концертів, поширення листівок та обходу виборців удома. Всі кандидати на пост Президента України могли вільно та безперешкодно проводити агітацію на всій території країни. Масштаби та види агітаційних заходів окремих кандидатів суттєво різнилися. Багато кандидатів заявляли про можливі масштабні фальсифікації під час виборів, що негативно вплинуло на передвиборну атмосферу та довіру виборців.

МСВ ОБСЄ/БДПЛ відзначила, що деякі з кандидатів на пост Президента України використовували службове становище та адміністративний ресурс для агітації, що суперечить Закону про вибори. Це дало їм неналежні переваги над їхніми опонентами. І Юлії Тимошенко, і Віктору Ющенку ЦВК винесла попередження за проведення агітації під час здійснення офіційних робочих поїздок [18].

The procedures to add voters on the voter lists on election day and the documents required to apply for homebound voting created controversy. The Kyiv Administrative Court of Appeals (KACA) decision clarified these two issues in conformity with the law and the High Administrative Court of Appeals (HAC) confirmed the decisions. On the eve of the election, the KACA reversed their initial decisions. They reintroduced the requirement that only voters with a medical certificate could be listed as homebound. They also upheld the decision of one DEC that instructed PECs not to make changes to the voter lists on election day but to refer these citizens to the court. Both decisions cannot be appealed [15]. On election day, the CEC communicated to the PECs that its decisions would govern the process on election day, because new court decisions were not in conformity with the election law.

Candidate Registration

Candidate registration was inclusive and resulted in a diverse field of candidates representing alternative political views and offering a genuine choice to voters. In order to be registered each presidential candidate had to submit a comprehensive list of documents and forms to the CEC, along with a financial deposit of 2.5 million UAH (approximately 208,000 EUR) [16]. The CEC registered 18 candidates who were nominated by parties, electoral blocs and through self-nomination (independent) [17]. The CEC rejected 40 applications based on various grounds. Eighteen nominees challenged their denial of registration. The appeals were rejected by the KACA.

Campaign Environment

The campaign was low-key and took place in a generally calm environment. It was visible across the country with billboards and posters, public rallies, leafleting, concerts, campaign tents and door-to-door canvassing. All presidential candidates were able to campaign freely and without impediment. Levels and types of campaign activities of candidates differed considerably. Unsubstantiated allegations of large-scale electoral fraud negatively affected the pre-election atmosphere and voters' confidence.

The OSCE/OD1HR Election Observation Mission (EOM) noted that some presidential candidates abused their official positions and misused administrative resources for campaign purposes, which contradicts the election law. This offered them an undue advantage over their opponents. Both Ms. Tymoshenko and Mr. Yushchenko were warned by the CEC for campaigning during official working visits [18].

Відвертим проявом порушення норм, що регулюють ведення передвиборної агітації, було розсилання Пенсійним фондом України офіційних листів усім пенсіонерам про те, що закон, прийнятий з ініціативи опозиційної «Партії регіонів», не підвищить пенсії до рівня, про який вони заявляли. Далі у листі пояснювалося, що чинний Уряд спромігся забезпечити зростання навіть під час економічної кризи та обіцяє подальше зростання у 2010 році. Також розсилався лист власникам депозитів у банку «Родовід», що недавно було повернуто у державну власність, у якому містилася агітація від імені Юлії Тимошенко. Такі дії розвивають межі між державою та політичною партією, як зазначається у пункті 5.4 Копенгагенського документа.

Кабінет Міністрів України, очолюваний Прем'єр-міністром, доручив позбавити фінансування ДВК, які прийматимуть заяви про голосування за межами приміщення для голосування без підкріплення її медичною довідкою [19], та погрожував їм карною відповідальністю. Прем'єр-міністр також доручила Міністерству внутрішніх справ України перевірити всі заяви щодо голосування за межами виборчих дільниць. Це прямо залучило Уряд до виборчого процесу, що є порушенням закону. Напередодні дня голосування такі дії були визнані незаконними.

Траплялися й інші окремі інциденти, зокрема підпали та незаконні проникнення у приміщення штабів, знищення рекламних щитів чи поширення анонімних провокаційних агітаційних матеріалів [20]. За фактом кількох інцидентів були звернення до правоохоронних органів або розпочато розслідування. Кандидат на пост Президента України Сергій Ратушняк часто використовував націоналістичну, ксенофобську та антисемітську риторичку під час проведення передвиборної агітації [21].

Участь жінок

Конституція України надає рівні права жінкам і чоловікам брати участь у громадському та політичному житті. Окрім того, Закон України «Про рівні можливості чоловіків і жінок» надає рівні права та можливості саме у виборчому процесі. Серед 18 кандидатів на пост Президента України зареєстровано три жінки, у тому числі чинний Прем'єр-міністр. Жінки обіймають 4 посади членів ЦВК з 15, у тому числі одну з двох посад заступника Голови Комісії та секретаря. Жінки очолювали 98 з 225 ОВК (43,6 відсотка) та дві третини відвідалих виборчих дільниць.

Участь національних меншин

Більшість громадян України за етнічним походженням – українці (77,8 відсотка), тоді як росіяни формують чималого розміру меншину (17,3 відсотка). Решту п'ять відсотків населення становлять білоруси, молдавани, кримські татари, болгары, угорці, румуни, поляки, євреї та роми [22]. Україна ратифікувала Рамкову конвенцію

In a clear case of violation of the campaign regulations, the governmental Pension Fund of Ukraine sent official letters to all pensioners, explaining that the law sponsored by the opposition Party of Regions would not raise pensions to the extent they claimed. The letter then explained that the current government was able to preserve the increase even during the economic crisis and promises further increases in 2010. There was also a letter sent to depositors of Rodovid Bank, recently nationalized, which contained campaigning on behalf of Ms. Tymoshenko. This blurs the distinction between state and political party that is prescribed by paragraph 5.4 of OSCE Copenhagen Document.

The cabinet of ministers, under the direction of the prime minister, ordered that the PECs who accept homebound voting applications without a medical certificate [19] would not be paid and threatened them with criminal liability. She has also ordered the Ministry of Interior to verify all applications concerning homebound voting. This directly involved the government in the election process which is against the law. On the eve of election day these actions were declared illegal.

Other isolated incidents occurred, including arson and burglary of campaign premises, destruction of billboards or dissemination of anonymous inflammatory campaign material [20]. A few incidents resulted in complaints or criminal investigations. Candidate Mr. Ratushniak frequently used nationalist, xenophobic and anti-Semitic rhetoric in his election campaign [21].

Participation of Women

The Constitution provides for equality between women and men in public and political life. In addition, the Law on Equal Opportunities for Women and Men specifically provides for equal rights and opportunities in the election process. There were three women among the 18 registered presidential candidates, including the incumbent prime minister. Within the CEC, 4 out of 15 members are women, including one of the two deputy chairpersons and the secretary. Women chaired 98 of the 225 DEC's (43.6 per cent) and two thirds of the polling stations visited.

Participation of Minorities

The majority of citizens are ethnic Ukrainians (77.8 per cent), while Russians form the most sizeable minority (17.3 per cent). The remaining five per cent of the population are Belarusians, Moldovans, Crimean Tatars, Bulgarians, Hungarians, Romanians, Poles, Jews and Roma [22]. Ukraine ratified the Council of Europe «Framework

Ради Європи про захист національних меншин (1998 р.) та Європейську хартію регіональних мов та мов національних меншин (2006 р.). Офіційна інформація для виборців та виборчі матеріали були доступні лише українською мовою [23]. Деякі кандидати, однак, випускали матеріали мовами національних меншин, намагаючись у такий спосіб донести інформацію до цих громад.

Засоби масової інформації

Висвітлення ЗМІ регулюються здебільшого Законом про вибори, який гарантує кандидатам прямий доступ до ЗМІ шляхом надання оплачуваного та безкоштовного ефірного часу. Лише кілька статей Закону стосуються питання редакційного висвітлення передвиборної кампанії, не передбачаючи для журналістів норми, що вимагають справедливого, збалансованого та неупередженого висвітлення у новинах та інформаційних програмах на телебаченні [24]. Закон про вибори лише забороняє державним і регіональним державним ЗМІ виявляти прихильність до будь-якого кандидата. Деякі положення Закону нечіткі, а вимоги видавати відповідні роз'яснення відсутні. Це дало можливість кандидатам тлумачити закон на свою користь.

Свобода самовираження суттєво поліпшилася з 2004 року. Загалом плюралістичне медіасередовище надавало виборцям багато інформації про провідних кандидатів на пост Президента України та їх виборчі платформи. Засоби масової інформації були об'єктом значного фінансового тиску та економічних інтересів. Більшість приватних телерадіомовних компаній, однак, виявили редакційну упередженість, що відбивала політичні погляди власників компаній. Висвітлення кампанії електронними ЗМІ часто визначалося не на основі професійного аналізу цінності новин, а в результаті того, що кандидати оплачували сюжети у випусках новин чи інформаційних програмах [25]. Журналісти поінформували спостерігачів ОБСЄ/БДПЛ, що в результаті вони не завжди мали змогу працювати відповідно до найвищих професійних стандартів.

Результати моніторингу ЗМІ щодо висвітлення виборчої кампанії у випусках новин виявили різні підходи до того, як телевізійні канали розмежовують дії кандидатів у якості офіційної особи та у якості, власне, кандидата на пост Президента України. Це мало суттєвий вплив на загальну кількість ефірного часу, присвяченого висвітленню кампанії у випусках новин на різних телеканалах, для кандидатів на пост Президента України, які обіймають офіційні посади [26].

Усі п'ять загальнонаціональних телеканалів, що були об'єктами моніторингу МСВ ОБСЄ/БДПЛ, відверто надавали перевагу основним кандидатам у випусках новин. Це можна побачити і в контексті кількості ефірного часу, присвяченого висвітленню заходів їхньої передвиборної кампанії, та в контексті тону висвітлення [27]. Відповідно

Convention for the Protection of National Minorities» (1998) as well as the «European Charter for Regional or Minority Languages» (2006). Official voter information and election material was available only in Ukrainian [23]. Some candidates, however, produced campaign materials in minority languages in a direct attempt to reach out to these communities.

The Media

Media coverage of the election campaign is mainly regulated by the election law that provides candidates with direct access to media through paid and free air time. Only a few articles refer to the editorial coverage of the campaign, not providing journalists with rules requiring fair, balanced and impartial coverage in news and current-affairs programs on television [24]. The election law prohibits only state and municipal media from showing preference to any candidates. Some aspects of the law remain unclear and there is no requirement for relevant guidelines to be issued. This allowed candidates to interpret the law to their benefit.

Freedom of expression significantly improved since 2004. Overall, the pluralistic media environment offered voters a variety of information about leading presidential candidates and their platforms. The media was subject to heavy financial pressures and economic interests. Most private media broadcasters, however, showed editorial bias reflecting political views of their ownership. The coverage by the electronic media was often not determined on the basis of newsworthiness, but rather as a result of candidates paying to appear in the news or current-affairs programmes [25]. Journalists informed the OSCE/ODIHR EOM observers that as a result of this they were not always able to work according to the highest professional standards.

Media monitoring results of campaign coverage within newscasts have revealed different approaches in how TV stations determined when a candidate was acting in an official capacity or as a candidate. This had a significant impact on the total amount of air time devoted to campaign coverage in newscasts for candidates with official positions on different TV channels [26].

All five nationwide TV stations monitored by the OSCE/ODIHR EOM clearly favoured various main candidates in their newscasts. This can be seen both in terms of the amount of airtime devoted to covering their campaign and the tone of coverage [27]. The state-owned TV station UT1, that has low viewership, provided free air time and debates to all presidential candidates, as required by law [28]. This channel also broadcast ample information about the candidates through political talk-shows. However, its news coverage was biased in favour of the incumbent prime minister and president [29]. Presidential debates would have enhanced a voters'

до Закону, НТРК «Перший національний канал», який має малу глядацьку аудиторію, надав безкоштовний ефірний час та можливість провести дебати всім кандидатам на пост Президента України [28]. Цей канал також надає широку інформацію про кандидатів через політичні ток-шоу. Однак висвітлення у випусках новин було упередженим на користь чинного Прем'єр-міністра та Президента [29]. Президентські дебати підвищили б можливість виборців порівнювати політичні платформи.

У той час, як «5 канал» виявив прихильність до Юлії Тимошенко та Віктора Ющенка [30], інші приватні телеканали – ТРК «Україна», ICTV та «Інтер» – віддавали перевагу Віктору Януковичу за критерієм тону висвітлення та ефірного часу, присвяченого висвітленню його передвиборної кампанії [31]. На 11 з 18 кандидатів на пост Президента України припадав лише один відсоток висвітлення у випусках новин на каналах, що були об'єктами моніторингу. Результати моніторингу регіональних ЗМІ також виявили прихильність до окремих кандидатів [32].

Національна рада України з питань телебачення та радіомовлення – наглядовий орган, наділений ресурсами та повноваженнями нагляду за дотриманням законів України у сфері телерадіомовлення, – не має повноважень вживати ефективних заходів або санкції у випадку порушень у виборчий період, пов'язаних із засобами масової інформації. ЦВК – орган, що вирішує питання щодо роботи ЗМІ, – замість розгляду скарг, пов'язаних із ЗМІ, як передбачено Законом, спрямовувала їх до суду. Окрім того, Національна рада, яка проводить моніторинг у сфері телерадіомовлення, не надає ЦВК регулярних звітів, які могли б дати змогу ЦВК вживати заходів, коли Національна рада фіксує порушення, незалежно від того, чи до ЦВК надходить скарга.

Скарги та апеляції

Більшість рішень щодо скарг, пов'язаних із виборчим процесом, були прийняті адміністративними судами. Вони приймали рішення вчасно, ефективно та у прозорий спосіб. Суди дотримувалися дводенного строку для винесення рішень у справах навіть за умов браку ресурсів та наявності святкового періоду. Більшість скарг стосувалися рішень ЦВК з процедурних та адміністративних питань. Невелика кількість скарг стосувалася імовірних порушень під час ведення передвиборної кампанії кандидатами. КААС та ВАСУ діяли у прозорий спосіб та надавали доступ до всіх потрібних документів.

ЦВК прийняла офіційні рішення щодо невеликої кількості поданих скарг. Комісія не розглядала більшість скарг по суті, відхиляючи їх через те, що скарга не відповідала технічним вимогам до подання скарги, або через те, що вони були подані з порушенням встановленого Законом строку оскарження.

Формалістський підхід ЦВК до вимог щодо подання скарг був проблематичним і спричинив ситуацію,

ability to compare platforms.

While Channel 5 displayed a bias in favour of Ms. Tymoshenko and Mr. Yushchenko, [30] other private TV stations Ukraina TV, ICTV and Inter favoured Mr. Yanukovich in tone and time devoted to his campaign coverage [31]. Out of 18 candidates, 11 received less than 1 per cent coverage in newscasts on the monitored TV stations. Regional media monitoring results also showed a bias for particular candidates [32].

The National Broadcasting Council (NBC), the supervisory body vested with the resources and mandate to oversee the electronic media, is not empowered to provide effective remedies or impose sanctions when media-related violations occur during the electoral period. The CEC, the body resolving issues related to media issues, instead of considering media-related complaints as required by the law, referred them to the courts. Furthermore, the NBC which monitors the broadcast media does not report to the CEC on a regular basis, which would enable the CEC to act when the NBC records a violation, regardless of whether the CEC has received any complaints.

Complaints and Appeals

The majority of the decisions on election-related complaints were made by the administrative courts. They adjudicated cases in a timely, efficient and transparent manner. Courts were able to adhere to the two-day timeframe for deciding cases even facing a lack of resources and the holiday period. Most of these complaints were challenges to CEC decisions on procedural or administrative matters. Very few dealt with alleged campaign violations by the candidates. The KACA and HAC were transparent and provided access to all required documents.

The CEC made formal decisions only on a small number of the complaints filed. They did not deal with the substance of most complaints, rejecting them either because the complainant did not comply with the technical requirements in filing them or because they were submitted late.

The CEC's strict interpretation of the requirements for filing complaints was problematic and led to many complainants not being heard. In general, the CEC did not address complaints in a transparent manner and answered

коли багато скаргників не були почуті. Загалом ЦВК не розглядала скарги у прозорий спосіб та реагувала на більшість із них без прийняття офіційного рішення, позбавляючи таким чином можливості вжити дієвих заходів [33]. Також з'ясувалося, що існувала практика адміністративних перешкод з боку ЦВК та ОВК під час розгляду скарг [34].

Національні та міжнародні спостерігачі

Присутність національних спостерігачів суттєво підвищила прозорість виборчого процесу. Кандидати активно призначали спостерігачів для спостереження за виборчим процесом. На додаток неурядові організації проводили моніторинг виборів попри той факт, що Закон про вибори не дозволяє реєструвати їх членів спостерігачами, що суперечить пункту 8 Копенгагенського документа ОБСЄ. Як і під час попередніх виборів Президента України, такі спостерігачі акредитувалися як журналісти, які мають менші права доступу до виборчого процесу, аніж спостерігачі. Наприклад, вони не можуть отримувати копії протоколів про результати голосування. Національні спостерігачі заявляли, що їм не перешкоджають працювати.

День голосування

День голосування пройшов спокійно, а голосування проводилося впорядковано та у прозорий спосіб. Спостерігачі від ММСВ оцінили процес голосування як хороший на 97 відсотках відвіданих виборчих дільниць. ЦВК повідомила, що, ґрунтуючись на попередніх даних, явка виборців становила 67 відсотків.

Більшість виборчих дільниць відкрилися вчасно або з невеликою затримкою у зв'язку із зволіканням процедури відкриття [35]. Суттєві затримки на чотири-п'ять годин зафіксовані у Сумській області, де виборчі дільниці очікували доставки нових бюлетенів, оскільки на старих було несанкціоновано проставлено штамп «вибув», а також у зв'язку з відсутністю кворуму на деяких виборчих дільницях у Київській області [36].

Судові рішення, прийняті в останню мить, були відхилені ЦВК, що призвело до використання різного порядку внесення виборців до списку виборців у день голосування. У більшості випадків для включення до списку виборців ДВК спрямовували таких виборців до суду, ОВК або органів ведення Державного реєстру. Натомість ММСВ отримала значно менше звітів про включення таких виборців до списку виборців рішенням ДВК, як цього вимагала ЦВК.

Таємність голосування була здебільшого дотримана, хоча голосування групами було зафіксоване на 4 відсотках відвіданих виборчих дільниць. Спостерігачі ММСВ зафіксували три випадки, коли виборці фотографували бюлетені у кабінках для голосування, що потенційно могло свідчити про функціонування схеми

most of them without a formal decision, thus denying access to effective remedies [33]. There also appeared to be a practice by the CEC and some DEC's to place administrative hurdles in the way of complaints being heard [34].

Domestic and International Observers

The presence of domestic observers significantly increased transparency. Candidates were active in nominating observers to follow the electoral process. In addition, non-governmental organizations monitored the election despite the fact that the law does not allow them to register as observers, contrary to paragraph 8 of the OSCE Copenhagen Document. As in past presidential elections, such observers applied for accreditation as journalists, who have fewer rights to access the electoral process than observers. They for example cannot obtain copies of result protocols. Domestic observers stated that they were unhindered in their work.

Election Day

Election day was calm and voting was conducted in an orderly and transparent manner. IEOM observers assessed the voting process as good or very good in 97 per cent of polling stations visited. The CEC reported voter turnout at some 67 per cent based on preliminary data.

Most polling stations opened on time or with minor delays due to protracted opening procedures [35]. Significant delays of four or five hours were noted in Sumy oblast where polling stations waited for a new supply of ballots following the unauthorized use of «withdrawn» stamps, as well as a lack of quorum in some polling stations in Kyiv oblast [36].

A last minute court decision rejected by the CEC led to different procedures being applied for voters who were not in the voter lists. In most cases, the PECs referred such voters to the court, the DEC's or the Register Maintenance Bodies for inclusion into the voter list. In contrast, the IEOM received significantly fewer reports of PECs which decided to include such voters on the list based on their own decision, as instructed by the CEC.

The secrecy of the vote was largely respected, though group voting was observed in 4 per cent of the polling stations visited. IEOM observers noted three cases of voters taking a photo of their ballot inside the voting booth, which could potentially indicate a vote buying scheme [37]. Circumstances in and around polling stations were rated very positively.

IEOM observers noted a number of crowded polling stations (7 per cent), mainly due to small premises and the presence of

купівлі голосів [37]. Ситуація довкола дільниць та на самих дільницях оцінювалася дуже позитивно.

Спостерігачі ММСВ зафіксували велику кількість переповнених виборчих дільниць (7 відсотків), здебільшого у зв'язку з малим розміром приміщення та присутністю великої кількості членів ДВК та національних спостерігачів. Прозорість процесу була оцінена як хороша або дуже хороша у 96 відсотках випадків. Представники громадянського суспільства були присутні на 18 відсотках виборчих дільниць, за якими проводилось спостереження, тоді як спостерігачі, які представляли кандидатів на пост Президента України, були присутні практично на всіх виборчих дільницях (98 відсотків).

Процес підрахунку голосів було оцінено як хороший або дуже хороший у 95 відсотках звітів, що характерно для всіх регіонів. Хоча під час підрахунку голосів спостерігалися деякі процедурні помилки, видається, що вони не вплинули на процес. Всупереч закону, протоколи про результати голосування не були оприлюднені приблизно на 10 відсотках відвіданих виборчих дільниць.

Процедури узгодження та встановлення результатів голосування у ДВК були оцінені позитивно у 98 відсотках звітів. Однак у 48 ДВК спостерігачам не надали доступу в приміщення, де попередні результати вносилися у комп'ютер для передавання даних до ЦВК. У кожній шостій ДВК прозорість процесу викликала питання. Узгодження протоколів ДВК загалом було правильним і зафіксовано лише кілька випадків повторного підрахунку голосів.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Інші закони, що стосуються виборів: Закон України «Про Центральну виборчу комісію», Закон України «Про Державний реєстр виборців», Закон України «Про політичні партії» та деякі норми Кодексу адміністративного судочинства України та Кримінального кодексу України.
2. Спільний висновок Венеціанської комісії та ОБСЄ/БДППЛ щодо Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів з питань виборів Президента України» CDL-AD(2009)040 http://www.osce.org/documents/odihr/2009/10/40858_en.pdf.
3. До таких питань належать голосування виборців вдома, процедури оскарження, внесення змін до списків виборців у день голосування та робота ЗМІ.
4. Частина 1 статті 28 Закону про вибори, частина 2 статті 2, частина 1 статті 4, частина 3 статті 4 Закону про ЦВК, частина 4 статті 1, частина 1 статті 10 та стаття 13 Регламенту ЦВК. Усі норми стосуються того, що засідання ЦВК, обговорення та діяльність повинні проводитися відкрито.
5. Станом на 16 січня 2010 року, за даними про 222 з 225 ОВК, представники Віктора Януковича – на 13 відсотків, Юлії Тимошенко – 12, Арсенія Яценюка – 9 та Віктора Ющенка – 5. Маючи те саме число призначень, представництво Людмили Супрун було меншим на 9 відсотків.
6. Як спостерігалось у ОВК №№ 4, 37, 39, 69 та 158, у ОВК № 95 та № 169 одна й та сама особа була подана від різних кандидатів.

a large number of PEC members and domestic observers. The transparency of the process was assessed as good or very good in 96 per cent of the cases. Civil society representatives were present in 18 per cent of the polling stations observed, while observers representing candidates were present in nearly all polling stations visited (98 per cent).

The counting process was assessed as good or very good in 95 per cent of reports, without regional variations. Although some procedural errors were observed during the count, these did not appear to have an impact on the process. Contrary to the law, the results protocols were not displayed in about 10 per cent of polling stations visited.

Reconciliation and tabulation procedures at DEC were rated positively in 98 per cent of reports. However, in 48 DEC observers were not given access to the room where preliminary results were entered into a computer for transmission to the CEC. Transparency was noted as a problem in every sixth DEC. The reconciliation of PEC protocols was generally correct and only resulted in a few recounts.

REFERENCES

1. Other relevant legislation include the Law on the CEC, the Law on the State Voter Register, the Law on Political Parties, and some provisions of the Code of Administrative Proceedings and the Criminal Code.
2. The Council of Europe Venice Commission and OSCE/ODIHR Joint Opinion on the Law on Amending Some Legislative Acts on the Election of the President of Ukraine (CDL-AD (2009)040) http://www.osce.org/documents/odihr/2009/10/40858_en.pdf.
3. Such issues include homebound and out of country voting, complaint procedures, making changes to the voter lists on election day and the conduct of mass media.
4. Article 28.1 of the election law; articles 2.2, 4.1, 4.3 of the law on the CEC; articles 1.4, 10.1 and 13 of the rules of procedure of the CEC. All concern the requirements that CEC sessions, deliberations and activities be conducted openly.
5. For 222 out of 225 DEC, as of 16 January; Mr. Yanukovich was over-represented by 13 per cent, Ms. Tymoshenko by 12 per cent, Mr. Yatsenyuk by 9 per cent and Mr. Yushchenko by 5 per cent. With similar number of nominations, Ms. Suprun was under-represented by 9 per cent.
6. As observed in DEC 4, 37, 39, 69 and 158. In DEC 95 and 169 the same person was nominated by different candidates.
7. For example, DEC 24 to 29, 36, 38, 39, 146, 147, 152, 172, 175 and 176.
8. For instance problems delivering preliminary voter lists

7. Наприклад, ОВК №№ з 24 по 29, 36, 38, 39, 146, 147, 152, 172, 175 та 176.

8. Наприклад, проблеми з переданням попередніх списків виборців до ОВК №№ 96, 149, 150, 160, придбанням печаток для ДВК в ОВК №№ 9, 91, 163 та 164 та друком документів в ОВК № 4.

9. ОВК №№ 1, 4, 29, 57, 59, 91, 149, 180, 206 та 225.

10. Відсутність кворуму вплинула на роботу 44 ДВК зі 176 в ОВК № 125; 10 ДВК з 83 в ОВК № 176; 4 ДВК з 78 в ОВК № 106. Голова відсутній у 13 ДВК з 229 в ОВК № 86.

11. Відсутність опалення та електроенергії вплинула на роботу ДВК в ОВК № 4, 120, 197 та 210.

12. Близько 2600 голів ОВК та 80000 голів ДВК, заступників голів та секретарів пройшли програму навчання. Було поширено 5000 посібників для ОВК та 100000 посібників для ДВК.

13. Дані станом на 10 січня 2010 року.

14. Одноденні та дводенні затримки з переданням попередніх списків виборців до ДВК мали місце у випадку ОВК №№ 37, 102, 151 та 160 у зв'язку з логістичними або фінансовими проблемами.

15. Відповідно до частини 4 статті 177 Кодексу адміністративного судочинства України, рішення, прийняті у період від 24 години дня, що передує дню голосування, до 6 години дня голосування, не можуть бути оскаржені.

16. Грошова застава буде повернена лише двом кандидатам, що проходять у другий тур виборів.

17. Кандидати на пост Президента України, зареєстровані ЦВК: Інна Богословська (самовисування); Михайло Бродський (самовисування), Анатолій Гриценко (самовисування), Юрій Костенко (Українська народна партія), Володимир Литвин (Народна партія), Олександр Мороз (Соціалістична партія України), Олександр Пабат (самовисування), Василь Протівсіх (самовисування), Сергій Ратушняк (самовисування), Олег Рябоконь (самовисування), Людмила Супрун (Народно-демократична партія), Петро Симоненко (Блок лівих партій), Олег Тягнибок (Всеукраїнське об'єднання «Свобода»), Сергій Тігіпко (самовисування), Юлія Тимошенко (Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»), Віктор Янукович (Партія регіонів), Арсеній Яценюк (самовисування), Віктор Ющенко (самовисування).

18. Попередження Юлії Тимошенко було скасоване судом. Однак суд не розглядав рішення ЦВК по суті, і попередження було скасоване з технічних підстав. КААС скасував попередження Віктору Ющенку на тій підставі, що його особисто не поінформували про засідання ЦВК, на якому було оголошено попередження, та що ЦВК не надала докази, який саме адміністративний ресурс імовірно використовувався для передвборної агітації.

19. Закон цього не передбачає.

20. Повідомлялося про випадки спроби підпалу місцевих штабів Віктора Януковича у Запоріжжі, Івано-Франківську та Полтаві. Мало місце незаконне проникнення у приміщення штабу Юлії Тимошенко у Дніпропетровську. Довгострокові спостерігачі МСВ ОБСЄ/БДПЛ повідомляли про імовірне поширення провокаційних агітаційних матеріалів у Чернігові, Дніпропетровську, Хмельницькому, Луцьку, Львові, Рівному, Одесі та Полтаві.

21. Наприклад, поширення матеріалів проти кандидата на пост Президента України Арсенія Яценюка.

22. Перепис населення 2001 року; Інформація Державного комітету статистики України <http://www.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/nationality>.

at DEC 96, 149, 150, 160, purchasing PEC stamps at DEC 9, 91, 163 and 164 and document production at DEC 4.

9. DEC 1, 4, 29, 57, 59, 91, 149, 180, 206 and 225.

10. Lack of quorum affected 44 PECs of 176 in DEC 125; 10 PECs of 83 in DEC 176; 4 PECs of 78 in DEC 106. No chairperson in function at 13 PECs of 229 in DEC 86.

11. A lack of heating or electricity affected PECs in DEC 4, 120, 197 and 210.

12. Approximately 2,600 DEC and 80,000 PEC chairpersons, deputy chairpersons and secretaries were trained and 5,000 DEC and 100,000 PEC official manuals were distributed.

13. Data as of 10 January.

14. One or two day delays delivering the preliminary voter lists to PECs occurred in DEC 37, 102, 151 and 160 due to logistical or financial problems.

15. According to Article 177.4 of the administrative procedure code, decisions taken between midnight and 6 am on election day cannot be appealed.

16. The deposit will only be refunded to the two candidates who qualify for the second round of voting.

17. The CEC registered: Inna Bohoslovskaya, independent; Mykhailo Brodskiy, independent; Anatoliy Hrytsenko, independent; Yuriy Kostenko, Ukraine People's Party; Volodymyr Lytvyn, People's Party; Oleksandr Moroz, Socialist Party of Ukraine; Oleksandr Pabat, independent; Vasyl Protivysikh, independent; Serhiy Ratushniak, independent; Oleh Riabokon, independent; Lyudmila Suprun, People's Democratic Party; Petro Symonenko, Bloc of Leftist Parties; Oleh Tiahnybok, All-Ukrainian Union – Freedom; Serhiy Tihipko, independent; Yulia Tymoshenko, All-Ukrainian Union – Motherland; Viktor Yanukovich, Party of Regions; Arseniy Yatsenyuk, independent; Viktor Yushchenko, independent.

18. Ms. Tymoshenko's warning was cancelled by the court, however the court did not address the substance of the CEC decision and the warning was cancelled on technical grounds. The KACA cancelled the warning against Mr. Yushchenko on the grounds that he was not personally informed of the session at which the warning was issued and that the CEC produced no evidence of which administrative resources the president allegedly used for campaigning.

19. It is not required by the law.

20. Cases of arson targeting local Yanukovich campaign premises have been reported in Zaporizhzhia, Ivano-Frankivsk and Poltava. A burglary of a Tymoshenko campaign office took place in Dnipropetrovsk. The OSCE/ODIHR EOM LTOs reported on alleged inflammatory campaign material from Chernihiv, Dnipropetrovsk, Khmelnytsky, Lutsk, Lviv, Rivne, Odesa and Poltava.

21. For instance the distribution of materials against candidate Mr. Yatsenyuk.

22. 2001 census; Information of the State Committee of Statistics of Ukraine <http://www.ukrcensus.gov.ua/ena/results/general/nationality>.

23. See General Comment No. 25 adopted by the UN Human Rights Committee (1996) on para. 25 of the UN International Covenant on Civil and Political Rights: «Information and materials about voting should be available in minority languages.»

24. As stipulated by the Council of Europe's Recommendation no. R (99) 15 on Measures Concerning Media Coverage of Election Campaigns.

23. Див. «Загальний коментар № 25, прийнятий Комітетом ООН з прав людини» (1996 р.) щодо пункту 25 Міжнародного пакту ООН про громадянські та політичні права: «Інформація та матеріали про голосування повинні бути доступні мовами національних меншин».

24. Як зазначається у Рекомендаціях Ради Європи R (99) 15 Про висвітлення в ЗМІ виборчих кампаній.

25. Головні редактори повідомляли, що така практика розповсюджена та стосується інших форматів, таких як випуски інформаційних програм, а також політичні дебати.

26. Частина 3 статті 58 Закону про вибори передбачає, що висвітлення дій кандидатів на пост Президента України, пов'язані з виконанням ними службових повноважень (без коментарів, які можуть мати агітаційний характер), не належать до передвиборної агітації. Закон не містить визначення поняття «агітаційний характер».

27. Телеканали, які були у фокусі моніторингу: «5 канал», ICTV, «Інтер», ТРК «Україна» та Національна телерадіокомпанія «Перший національний канал».

28. Закон про вибори не встановлює обмежень щодо обсягів платної політичної реклами; обсяги обмежуються лише фінансовими ресурсами кандидатів. У період з 4 грудня 2009 року по 15 січня 2010 року 8 з 18 кандидатів на пост Президента України придбали ефірний час для платної політичної реклами на загальнонаціональних телевізійних каналах, які були об'єктами моніторингу.

29. НТРК «Перший національний канал» присвятила 30 відсотків загального ефірного часу, виділеного на висвітлення передвиборної кампанії, Юлії Тимошенко, а 28 відсотків – Віктору Ющенко. Віктор Янукович отримав 8 відсотків загального ефірного часу у новинах. Ці показники не враховують.

30. «5 канал» присвятив 25 відсотків ефірного часу Юлії Тимошенко та 25 відсотків – Віктору Ющенко. Віктор Янукович отримав 12 відсотків загального ефірного часу, присвяченого висвітленню передвиборної кампанії у новинах.

31. На ТРК «Україна» 37 відсотків ефірного часу, присвяченого висвітленню передвиборної кампанії, були віддані Віктору Януковичу, тоді як телеканал ICTV присвятив цьому кандидату 35 відсотків. «Інтер» надав Віктору Януковичу дещо меншу перевагу, присвятивши 29 відсотків ефірного часу висвітленню його передвиборної кампанії.

32. Об'єктами моніторингу були державні та приватні телекомпанії ОДТРК та 27 Канал у Донецьку, Одеська ТРК, Львівська ОДТРК, та УТ 3 «Захід» у Львові, а також ДТРК «Крим», ТРК «Черноморская» у АРК Крим.

33. Див. частину 10 пункту 5 Копенгагенського документа ОБСЄ: «Кожен повинен мати дієві засоби оскарження адміністративних рішень, щоб гарантувати повагу до фундаментальних прав людини та забезпечити правову цілісність».

34. Наприклад, затримки з опублікуванням рішень, надання документів, необхідних для подання скарг, затримки з відповідями скаржникам до останнього дня відведеного строку.

35. Спостерігачі ММСВ зафіксували 20 затримок із відкриттям дільниць та 4 передчасних відкриття дільниць із 203 відвіданих виборчих дільниць.

36. Звіти ММСВ з ОВК № 91. За повідомленнями ЗМІ, 22 виборчих дільниць в ОВК № 91 відкрилися після 12 години дня.

37. У Києві в ОВК № 221 ДВК № 24 та у ОВК № 217 ДВК № 16 та у Дніпропетровську в РВК 36 ДВК № 13.

25. Editors in chief reported this practice as widespread which applies to other formats such as current affairs programs and political debates as well.

26. Article 58.3 states that official notices during the election process (which are not of a campaign nature) about the activities of candidates carrying out their official duties shall not be considered part of the pre-election campaign. The law does not define «campaign nature».

27. The monitored TV stations are Channel 5, ICTV, Inter, Ukraina TV and UT1.

28. The election law does not set limitations on the amount of paid political advertising; it is only constrained by the candidate's financial resources. During the monitored period from 4 December – 15 January, 10 of 18 candidates purchased air time for political advertising on monitored TV stations with nation-wide coverage.

29. The state-owned UTI devoted 30 per cent of the total campaign coverage in newscasts to Ms. Tymoshenko and 28 per cent to Mr. Yushchenko respectively. Mr. Yanukovich received 8 per cent of the campaign coverage in newscasts on UTI. These figures exclude coverage of a candidate's institutional role.

30. Channel 5 devoted 25 per cent to Ms. Tymoshenko and 25 per cent to Mr. Yushchenko respectively, while Mr. Yanukovich received 12 per cent of the total air time devoted to campaign coverage within newscasts.

31. On Ukraina TV 37 per cent of the campaign coverage was devoted to Mr. Yanukovich, while ICTV devoted 35 per cent to this candidate. Inter favoured Mr. Yanukovich to a lesser extent with 29 per cent of campaign coverage devoted. Other candidates received less than 21 per cent of the campaign coverage on the mentioned TV stations. These figures exclude coverage of a candidate's institutional role.

32. The monitored state and privately owned regional TV stations are Donetsk ODTRK and Channel 27 in Donetsk, Odesa ODTRK, Lviv ODTRK and UT3 Zakhid in Lviv, and DTRK Krym and TRK Chernomorskaya in Crimea.

33. See Paragraph 5.10 of the OSCE Copenhagen Document «everyone will have an effective means of redress against administrative decisions, so as to guarantee respect for fundamental rights and ensure legal integrity.»

34. For example delaying the publication of decisions, the provision of documents necessary for filing complaints, and delaying the response to the complainant until the last day of the deadline.

35. IEOM observers noted 20 delays in opening and 4 early openings out of 203 polling stations visited.

36. IEOM reports from DEC 91. According to press reports, 22 polling stations in DEC 91 opened after 12:00 hrs.

37. Kyiv DEC 221# PEC #24 and DEC 217 PEC # 16 and Dnipropetrovsk DEC 36 PEC #13.

МІЖНАРОДНА МІСІЯ ЗІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ВИБОРАМИ

Україна – вибори Президента, другий тур,
7 лютого 2010 року

ЗАЯВА ПРО ПОПЕРЕДНІ РЕЗУЛЬТАТИ ТА ВИСНОВКИ*

ПОПЕРЕДНІ ВИСНОВКИ

Другий тур виборів Президента України підтвердив оцінку першого туру – більшість зобов'язань у рамках ОБСЄ та Ради Європи було дотримано. Ці вибори узагальнили прогрес, досягнутий з 2004 року. Причиною більшості проблем, що мали місце під час цих виборів, стали брак довіри та недоліки законодавчої бази, що становлять пряму загрозу для нового керівництва. Професійне, прозоре і чесне голосування та підрахунок голосів повинні стати міцною основою мирної передачі влади.

Кандидати на пост Президента України мали змогу вільно вести свої передвиборні кампанії у конкурентній, хоча й поляризованій атмосфері виборів. На передвиборну атмосферу негативно впливали взаємні звинувачення кандидатів у спробах фальсифікацій, внесення змін у виборче законодавство напередодні дня виборів, а також спроби зняти з посад керівників важливих відомств з політичних міркувань. Продовжувалося використання адміністративного ресурсу і мало місце переплетення політичних та економічних інтересів.

Демократичність будь-яких виборів залежить не лише від характеру проведення виборчого процесу, а й також і від адекватності, прозорості та стабільності існуючої законодавчої бази. У зв'язку з цим до проведення наступних виборів Україні необхідно прийняти єдиний кодекс законодавства про вибори. Як вказується у заяві Міжнародної місії зі спостереження за виборами, зробленій після першого туру виборів, внесення змін до виборчого законодавства між двома турами виборів є неналежною практикою. Зміни у виборчому законодавстві було подано як відповідь на підозри щодо можливості відкриття одним із кандидатів делегованих ним членів виборчих комісій, що призведе до відсутності кворуму в комісіях та зриву виборів. Обидва кандидати використали зміни в законодавстві у своїх виборчих цілях, або стверджуючи, що такі зміни унеможливають

* Неофіційний переклад українською мовою

INTERNATIONAL ELECTION OBSERVATION MISSION

Ukraine – Presidential Election, Second Round
7 February 2010

STATEMENT OF PRELIMINARY FINDINGS AND CONCLUSIONS

PRELIMINARY CONCLUSIONS

The second round of the presidential election in Ukraine confirmed the assessment of the first round that most OSCE and Council of Europe commitments were met. This election consolidated progress achieved since 2004. The lack of confidence and the deficient legal framework were at the root of most problems encountered during this election, and constitute an immediate challenge for the new leadership. The professional, transparent and honest voting and counting should serve as a solid foundation for a peaceful transition of power.

The candidates were able to campaign freely in a competitive, yet polarized election environment. The campaign atmosphere was negatively affected by mutual accusations of fraud, last minute amendments to the election law and attempts to remove the heads of key institutions for partisan purposes. The misuse of administrative resources continued and the intertwining of political and economic interests persisted.

Any democratic election depends not only on the conduct of the election process, but also on an adequate, clear and stable legal framework being in place. Therefore, a unified election code should be adopted before holding the next elections. As stated following the first round, amending the election law between two rounds is inappropriate. Newly adopted amendments were presented as a reaction to allegations that one of the candidates would withdraw their members from commissions, thus depriving them of a quorum and disrupting the election. Both candidates used the amendments by either claiming that they would destroy any chance of holding a democratic election or, on the contrary, that they would preserve the process. However, the last minute amendments did not impact the conduct of election day.

Despite shortcomings, the existing legal framework can still provide a basis for holding democratic elections,

проведення демократичних виборів, або, навпаки, наполягаючи, що такі зміни є гарантією успішності виборчого процесу. Втім, зміни, внесені до виборчого законодавства безпосередньо напередодні дня голосування, не вплинули на його проведення.

Попри певні недоліки, чинна законодавча база може бути основою для проведення демократичних виборів, що засвідчив перший тур виборів Президента України. Втім, деякі положення Закону України «Про вибори Президента України» щодо другого туру виборів залишають невирішеними певні важливі аспекти, а інші – уможливають різночитання. Важливим є прийняття правових норм, що забезпечать прозорість фінансування виборчої кампанії.

Незважаючи на зростання політичної напруги, Центральна виборча комісія України (ЦВК) продовжила працювати переважно неупереджено та забезпечила ефективну організацію другого туру виборів. Разом із тим, Комісія не надала роз'яснень щодо застосування важливих аспектів Закону України «Про вибори Президента України». Окремим діям ЦВК бракувало прозорості.

Засоби масової інформації надали виборцям можливість зробити поінформований вибір. Політичні ток-шоу на телебаченні пропонували виборцям широкий спектр думок та позицій і забезпечили більш збалансоване висвітлення позицій кандидатів порівняно з випусками новин. Державне телебачення України не змогло забезпечити дотримання положень закону щодо неупередженого висвітлення програм кандидатів і у своїх випусках новин надавало надмірну перевагу одному з них. Участь двох кандидатів-учасників другого туру в дебатах була б корисною для виборців.

У цілому, якість списків виборців поліпшилася, проте для усунення неточностей, які залишилися, необхідні додаткові зусилля. Зокрема, до наступних виборів необхідно додати до Державного реєстру виборців осіб, чий імена були включені до списків виборців на виборчих дільницях.

Викликає занепокоєння факт збільшення тиску на судові органи в останні дні виборчої кампанії, проявом чого став виклик до прокуратури суддів, що брали участь у розгляді справ, пов'язаних з виборчим процесом.

День голосування пройшов впорядковано та спокійно. Наші спостерігачі здебільшого позитивно оцінили хід голосування, підрахунку голосів та встановлення результатів голосування. Присутність спостерігачів суттєво сприяла прозорості процесу. Жінки були широко представлені у складі дільничних виборчих комісій (ДВК).

ПОПЕРЕДНІ РЕЗУЛЬТАТИ

Загальна інформація

25 січня Центральна виборча комісія оприлюднила остаточні результати першого туру виборів Президента України. Оскільки жоден із кандидатів не отримав необхідних 50 відсотків голосів, було оголошено проведення другого туру виборів, учасниками якого ста-

as confirmed by the first round. However, the provisions in the election law concerning the second round leave important aspects unaddressed and others open to varying interpretations. Legal provisions on transparent campaign financing are necessary.

Notwithstanding the rising political tension, the Central Election Commission continued to operate mostly in a non-partisan manner, and was efficient in organizing the second round. However, it did not clarify the application of important aspects of the law. Some of its actions again lacked transparency.

The media provided voters with an opportunity to make an informed choice. Political talk shows on TV offered voters a variety of opinions and granted the candidates more balanced coverage than the news. The State TV station failed to comply with its legal obligations to provide impartial coverage of candidates and significantly favored one candidate in its newscasts. Voters would have benefited from a debate between two candidates.

Overall, the quality of the voter lists has improved, but in order to eliminate remaining inaccuracies, further efforts are necessary. Specifically, voters added to the lists in polling stations should be included in the stats voter register before the next election.

Disturbingly, in the last days of the campaign, pressure was exerted on the judiciary, when the prosecutor started to question the judges who decided election related cases.

The election day was orderly and calm. Our observers assessed the voting, counting and tabulation overwhelmingly positively. The transparency was greatly enhanced by the large presence of observers. Women were well represented in precinct commissions.

PRELIMINARY FINDINGS

Background

On 25 January, the Central Election Commission (CEC) published the final results of the first round of the presidential election. Since none of the candidates received the required 50 per cent of the votes to be elected, a second round was announced between Mr. Viktor Yanukovich

ли Віктор Янукович, що представляє Партію регіонів (ПР) і отримав у першому турі 35,32 відсотка голосів, та Юлія Тимошенко, чинний Прем'єр-міністр України, що представляє Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» і отримала 25,05 відсотка голосів виборців. Чинний Прем'єр-міністр стала першою жінкою, яка вийшла в другий тур виборів Президента України.

Законодавча база

Попри певні недоліки, чинна законодавча база все ще може бути основою для проведення демократичних виборів, що підтвердив перший тур виборів Президента України. Водночас положення Закону України «Про вибори Президента України», що стосуються другого туру виборів, залишають невирішеними низку важливих питань, а інші – уможливають різночитання. Закон України «Про вибори Президента України» містить лише одну статтю, що безпосередньо регулює проведення другого туру виборів [1]. Ця стаття визначає порядок формування виборчих комісій нижчого рівня, голосування, підрахунку голосів, оголошення результатів голосування, а також встановлює нові терміни, що подекуди суперечать одне одному [2]. Ще кілька статей Закону містять конкретні положення щодо другого туру, проте більшість з них другого туру не стосуються [3].

Позиція, яку зайняла ЦВК, полягала в тому, що, оскільки Закон України «Про вибори Президента України» визначає другий тур виборів як «повторне голосування», то будь-яка стаття Закону, що прямо не згадувала «повторного голосування», є необов'язковою до застосування по відношенню до другого туру виборів. Це дало змогу ЦВК самостійно вирішувати, які положення Закону могли застосовуватися щодо другого туру [4].

Демократичність будь-яких виборів залежить не лише від характеру проведення виборчого процесу, а й також від адекватності, прозорості та стабільності існуючої законодавчої бази. Як вказується у заяві Міжнародної місії зі спостереження за виборами (ММСВ), зробленій після першого туру виборів, внесення змін до виборчого законодавства між двома турами виборів є неналежною практикою. Незважаючи на це, 3 лютого Верховна Рада України прийняла поправки до Закону України «Про вибори Президента України», скасувавши положення про необхідність кворуму для прийняття виборчими комісіями легітимних рішень. Крім того, новою редакцією Закону передбачено, що в разі, якщо член виборчої комісії не з'являється у день виборів на засідання виборчої комісії або якщо кандидат на посаду Президента не подає нову кандидатуру до складу виборчої комісії, право подачі кандидатури матимуть органи місцевого самоврядування. Зміни, внесені до законодавства, не вплинули на проведення виборів у день голосування.

Органи управління виборчим процесом

У цілому, виборчі комісії співпрацювали з Місією

from the Party of Regions (PoR), who received 35.32 per cent, and the current prime minister, Ms. Yulia Tymoshenko from All-Ukrainian Union – Motherland, who received 25.05 per cent. The incumbent prime minister was the first woman to enter the second round of a presidential election in Ukraine.

Legal Framework

Despite shortcomings, the existing legal framework can still provide a basis for holding democratic elections, as confirmed by the first round. However, the provisions in the election law concerning the second round leave important aspects unaddressed and others open to varying interpretations. The law contains only one article specifically concerning the second round [1]. It outlines the procedures for the formation of lower-level commissions, as well as voting, counting, the announcement of results and sets some new deadlines, at times inconsistent [2]. A few other articles of the election law have specific provisions concerning the second round, but the majority do not [3].

The CEC has taken the position that since the election law refers to the second round as «repeat voting», any article of the election law that does not specifically refer to «repeat voting» is not necessarily applicable to the second round. This allowed the CEC to choose which provisions of the election law were applicable to the second round [4].

Any democratic election depends not only on the conduct of the election, but also on an adequate, clear and stable legal framework being in place before it is called. As the IEOM stated following the first round, amending the election law between two rounds is inappropriate. However, on 3 February, the parliament adopted amendments to the election law to lift the quorum requirement for election commissions to make legally binding decisions. Additionally, if a commission member does not appear on election day or when a candidate fails to nominate a substitute, the local councils nominate replacements. The amendments did not impact the conduct of election day.

Election Administration

Generally, the election commissions were cooperative

ОБСЄ/БДППЛ зі спостереження за виборами і надавали експертам Місії доступ до своїх документів та дозволяли відвідувати засідання.

Незважаючи на зростання політичної напруги, ЦВК продовжила працювати ефективно і переважно неупереджено. Ознаки поляризації в Комісії з'явилися, коли п'ять її членів заявили про окрему позицію щодо офіційних результатів першого туру виборів Президента [5]. Результати були беззастережно підтримані вісьмома членами [6] та Головою ЦВК. Відповідно до вимог Закону Центральна виборча комісія проводила регулярні засідання, відкриті для представників засобів масової інформації, представників кандидатів та спостерігачів. Разом із тим, ЦВК продовжила дотримуватися практики проведення закритих засідань. ЦВК не надала окружним виборчим комісіям (ОВК) чітких інструкцій щодо того, чи мають спостерігачі право бути присутніми під час введення в комп'ютерну систему даних протоколів [7]. Ці чинники знизили рівень прозорості виборчого процесу. ЦВК дотримувалася всіх термінів, визначених Законом України «Про вибори Президента України». Разом із тим, як і в першому турі виборів Президента, ЦВК не роз'яснила застосування важливих аспектів цього закону. Більше того, ЦВК не організувала навчання членів новосформованих ОВК.

Члени сформованих для проведення другого туру виборів ОВК та ДВК призначалися за поданням обох кандидатів. Обидва кандидати могли подати не більше сімох представників до кожної ОВК. ЦВК призначила членів ОВК, при цьому кожен із кандидатів отримав рівне представництво у керівних посадах (голів та секретарів ОВК). Згідно з даними ЦВК, близько 96 відсотків з 3150 новопризначених членів ОВК мали попередній досвід роботи на виборах. ОВК в цілому успішно дотримувалися встановлених термінів, незважаючи на вузькі часові рамки та великий обсяг роботи.

Кандидати зробили подання своїх представників до складу ДВК у встановлені законом терміни. Формування комісій відбулося без ускладнень, керівні посади в них були розподілені між кандидатами порівну. ДВК розпочали свою діяльність до початку встановленого терміну для проведення перевірки списків виборців.

Реєстрація виборців

Списки виборців для другого туру виборів Президента України налічували 36518290 осіб, що на 215817 більше, ніж у остаточних списках виборців першого туру. Приблизно 400000 виборців були внесені до списків у день голосування 17 січня. Зміни у списках виборців були лише частково введені до Державного реєстру виборців, що було зумовлено тим, що процедури передачі даних стосовно виборців, внесених до списків, було затверджено із запізненням, а також не було встановлено єдиного порядку використання цих процедур. Крім того, 21 окружна виборча комісія не в повному обсязі передала відповід-

and granted the OSCE/ODIHR EOM access to their sessions and documents.

Despite rising political tension, the CEC continued to be efficient and to operate mostly in a non-partisan manner. The CEC showed signs of polarization when five members added dissenting opinions to the official first round results [5]. The results were fully endorsed by eight members [6] and the CEC chairperson. In compliance with the law, the CEC held regular sessions open to media, candidate representatives and observers. However, they also maintained the practice of holding closed meetings. The CEC did not give clear instructions to the District Election Commissions (DECs) on whether or not observers have the right to view the electronic processing of protocols [7]. These issues reduced the transparency of the election process. The CEC met the deadlines set by the election law. As in the first round, the CEC did not clarify the application of important aspects of the law. Furthermore, the CEC did not organize training for the newly formed DECs.

Members of the new DECs and Precinct Election Commissions (PECs) for the second round were appointed based on nominations by the two candidates. Both nominated the maximum seven representatives to each DEC. The CEC appointed the DECs and each candidate received an equal share of leadership positions (chairpersons and secretaries). According to the CEC, some 96 per cent of the 3,150 appointed DEC members had previous election experience. The DECs were generally efficient in meeting deadlines within a tight timeframe while coping with a heavy workload.

Candidates nominated their members to the PECs within the legal deadlines. The formation of the commissions went smoothly with leadership positions being divided equally. PECs were operational in time for voter list verification.

Voter Registration

The voter lists for the second round contained 36,518,290 voters, an increase of 215,817 compared to the first round final voter lists. About 400,000 voters were added to the voter list on the first round election day. Changes to the voter lists were only partly entered into the voter register, due to the fact that the procedures for transmitting data on voters added to the lists were adopted late and were not applied in a uniform manner. In addition, 21 DECs only partly submitted the information to the register maintenance bodies (RMBs). As a result, some voters had to re-apply to be added to the voter

ну інформацію до відділів ведення Державного реєстру виборців (ВВДР). Внаслідок цього окремі виборці були змушені повторно подавати заяви щодо включення їх до списків виборців для голосування в другому турі виборів. Окремі ВВДР не змогли здійснити перевірку легітимності включення виборців до списків у день виборів.

У день виборів на момент відкриття виборчих дільниць кількість зареєстрованих виборців становила 36461481. На момент закриття виборчих дільниць було повідомлено, що офіційна кількість виборців становила 36612254 [8]. Кількість виборців, які були внесені у вицяги зі списків виборців для голосування за місцем проживання, становила 1,4 мільйона осіб, що було приблизно на 220000 більше, ніж у першому турі виборів.

Атмосфера передвиборної кампанії

Кандидати на пост Президента України мали змогу вільно проводити свої передвиборні кампанії у конкурентній, хоча й поляризованій передвиборній атмосфері. Агітація здійснювалася у формі використання рекламних щитів, плакатів та листівок, проте у значно меншому обсязі, ніж це мало місце в першому турі виборів. Крім того, кандидати проводили мітинги та розміщували агітаційні намети. Найактивніше агітація проводилася в тих регіонах, де велику підтримку в ході першого туру виборів здобув кандидат, що зайняв третє місце [9].

На передвиборну атмосферу негативно впливали взаємні звинувачення кандидатів у спробах фальсифікацій, внесення змін у виборче законодавство напередодні дня виборів, а також спроби з політичних міркувань зняти з посад керівників важливих відомств. Установи, що відіграють важливу роль у виборчому процесі, опинилися в центрі активної передвиборної боротьби. Наприклад, залишилося невирішеним та заполітизованим питання щодо легітимності голови Вищого адміністративного суду України. Мали місце й непідтвержені звинувачення у незаконному виготовленні приблизно 1,5 мільйона додаткових бюлетенів, пов'язані зі спробами змінити директора поліграфічного комбінату, що друкував бюлетені, і здійснити захоплення самого підприємства. Крім того, Верховна Рада України прийняла рішення про відставку міністра внутрішніх справ, після чого Кабінет Міністрів призначив ту саму особу виконувачем обов'язків міністра [10]. Зміни, внесені до виборчого законодавства за кілька днів до дня виборів, сприяли зростанню політичної напруги та підтриманню атмосфери недовіри та підозр. Зміни було подано як відповідь на звинувачення щодо того, що один із кандидатів може відкликати своїх представників з виборчих комісій, що призведе до відсутності кворуму в комісіях та зриву виборів. Обидва кандидати використали зміни в законодавстві у своїх виборчих цілях – або стверджуючи, що ці зміни унеможливають проведення демократичних виборів або, навпаки, наполягаючи, що такі зміни є га-

lists for the second round. Some RMBs failed to check whether voters added to voter lists on election day were legitimately added to the lists.

On election day the number of registered voters at the opening of the polls was 36,461,481. At the closing of polls, the number of voters was reported as 36,612,254 [8].

Campaign Environment

The candidates were able to campaign freely in a competitive, yet polarized election environment. Campaign methods included the use of billboards, posters and leaflets, although to a much lesser extent than during the first round. Candidates also held rallies and set up campaign tents. They were most active in areas where the third placed candidate from the first round received significant support [9].

The campaign atmosphere was negatively affected by mutual accusations of fraud, last minute amendments to the election law and attempts to remove the heads of key institutions for partisan purposes. Institutions with an important role to play in the election process became engulfed in a pre-election power struggle. For instance, the issue of who the legitimate head of the High Administrative Court is remained unresolved and politicized. Also, there were unsubstantiated claims about 1.5 million extra ballots to be printed illegally, connected to attempts to replace the head of the ballot printing house and to seize the printing house. Furthermore, the parliament removed the Minister of Interior who was subsequently reappointed as acting Minister by the Cabinet of Ministers [10]. Amendments to the election law adopted a few days prior to the election day contributed to political tension and added to the existing climate of mistrust and suspicion. The amendments were presented as a reaction to allegations that one of the candidates would withdraw their members from commissions, thus depriving them of a quorum and disrupting the election. Both candidates used the amendments by either claiming that they would destroy any chance of holding a democratic election or, on the contrary, that they would preserve the process.

The misuse of administrative resources continued and the intertwining of political and economic interests persisted. During the second round, Ms. Tymoshenko continued blurring the distinction between her state function and role as presidential candidate [11]. She was warned by the Kyiv Administrative Court of Appeals (KACA) for abusing administrative resources [12].

рантією успішності виборчого процесу.

Продовжувалося використання адміністративного ресурсу і мало місце переплетення політичних та економічних інтересів. Перед другим туром виборів Ю. Тимошенко продовжувала нехтувати межею між своєю офіційною посадовою діяльністю та своїми діями в якості кандидата у Президенти України [11]. Київський апеляційний адміністративний суд (КААС) виніс попередження Ю. Тимошенко у зв'язку з використанням нею адміністративного ресурсу [12].

Подекуди обидва кандидати вдавалися у своїх кампаніях до різких висловлювань. У Західній Україні було поширено листівки антисемітського та ксенофобського змісту, в яких містився заклик до виборців не голосувати за Ю. Тимошенко у зв'язку з її нібито єврейським походженням. Це є порушенням зобов'язань, взятих у рамках ОБСЄ [13].

Викликає занепокоєння факт збільшення тиску на судові органи в останні дні виборчої кампанії. Вища рада юстиції та Генеральна прокуратура України розпочали кілька розслідувань щодо дій суддів КААС, які вели засідання з розгляду справ, пов'язаних з виборами. Судді отримали виклик до прокуратури для пояснення винесених ними рішень. До Верховної Ради України було надіслано подання про звільнення п'ятох суддів, які брали участь у засіданнях, де розглядалися справи, пов'язані з виборами. Також на розгляд парламенту було подано проект рішення про звільнення голови Верховного Суду України [14].

Засоби масової інформації

ЦВК дотрималася своїх зобов'язань щодо надання безкоштовного ефіру на державних загальнонаціональних та місцевих каналах теле- і радіомовлення та місця на шпальтах державних загальнонаціональних друкованих видань. Закон зобов'язує УТ1, державну телевізійну компанію, що має загальнонаціональне покриття, організувати в прямому ефірі дебати між двома кандидатами. УТ1 призначило час дебатів, проте В. Янукович вирішив не брати у них участі [15].

Засоби масової інформації в цілому надали виборцям можливість зробити поінформований вибір. Політичні ток-шоу на приватних і державних телеканалах пропонували широкий спектр думок та позицій і більш збалансовано давали кандидатам на посаду Президента можливість обговорити політичні питання, ніж це було можливо в рамках випусків новин. Журналісти намагалися надати обом кандидатам рівну кількість часу. Продовжувала викликати занепокоєння поширена практика оплати політиками висвітлення їх позицій в політичних ток-шоу, у зв'язку з чим Місія ОБСЄ/БДІПЛ зі спостереження за виборами відзначає неоднорідну якість журналістики в Україні. Пряме втручання власників телевізійних компаній спонукало окремих помітних ведучих ток-шоу вдатися до створення авторських програм, щоб мати можли-

At times both candidates used harsh rhetoric in their campaigns. A leaflet with anti-Semitic and xenophobic content was distributed in western Ukraine, calling for voters not to vote for Ms. Tymoshenko because of her alleged Jewish origin. This constitutes a breach of OSCE commitments [13].

Disturbingly, in the last days of the campaign, pressure was exerted on the judiciary. The High Judicial Council and the General Prosecutor's Office began several investigations into the actions of the KACA, especially targeted at judges who presided upon election-related cases. Judges were ordered to appear at the prosecutor's office to explain their rulings. A proposal was submitted to dismiss five judges who sat on election-related cases and a resolution was introduced in the parliament to dismiss the Head of the Supreme Court [14].

The Media

The CEC complied with its obligations to provide free airtime and print space on state-owned national and municipal radio, television and in newspapers. The law required UT1, the state-owned TV station with nationwide coverage, to organize a live debate between the two contestants. UT1 scheduled the debate, however Mr. Yanukovich decided not to participate [15].

The media generally provided voters with an opportunity to make an informed choice. Political talk shows on private and state owned TV stations offered the public a variety of opinions and an opportunity for candidates to discuss policy issues. Overall, they granted candidates more balanced coverage than newscasts and the journalists made an effort to provide an equal amount of time to the contestants. The widespread practice of politicians paying for coverage in political talk shows remained a concern, and the OSCE/ODIHR EOM noted a varying quality of journalism. Direct interference from TV station owners prompted some prominent talk show hosts to begin producing their own programs, thus providing them with some degree of independence.

In the newscasts, most TV stations with nation-wide coverage favored one candidate or the other [16]. The state-owned TV station UT1 failed to provide impartial

вість висловлювати до певної міри незалежні погляди.

У випусках новин більшість загальнонаціональних телевізійних каналів схилилися до висвітлення подій, надаючи перевагу тому чи іншому кандидату [16]. Державна телевізійна компанія УТ1 не змогла забезпечити неупереджене висвітлення передвиборної кампанії [17], присвятивши 65 відсотків ефірного часу [18] висвітленню передвиборної кампанії Ю. Тимошенко на протигагу 35 відсоткам, присвяченим В. Януковичу. «5 канал» значною мірою схилився до висвітлення подій на користь Ю. Тимошенко, присвятивши їй 66 відсотків ефірного часу. Канал ТРК «Україна» надавав перевагу В. Януковичу, присвятивши йому 63 відсотки свого ефіру, тоді як телевізійний канал «Інтер» продемонстрував більш збалансований підхід. На телеканалі ICTV виборча кампанія В. Януковича отримала ширше висвітлення, ніж кампанія його опонента, що було пов'язано з тим, що в межах випусків новин ICTV не розмежовувалося висвітлення офіційної посадової діяльності Ю. Тимошенко та її кроків як кандидата у Президенти України [19].

День голосування

Голосування 7 лютого по всій країні було проведено впорядковано, професійно, із забезпеченням прозорості та у спокійній атмосфері. На 98 відсотках відвіданих виборчих дільниць спостерігачі ММСВ оцінили процес голосування позитивно або дуже позитивно. Члени комісії професійно здійснювали свої обов'язки без істотних порушень або інцидентів [20]. Голосування на спеціальних виборчих дільницях (у місцях тимчасового ув'язнення, лікарнях) було оцінено менш позитивно.

Широка присутність національних та міжнародних спостерігачів на виборчих дільницях протягом усього дня виборів сприяла підвищенню прозорості виборчого процесу. Спостерігачі від політичних партій або кандидатів на посаду Президента були присутні на 9 з 10 відвіданих виборчих дільниць, а представники громадянського суспільства – на 4 з 10. Зміни, внесені до законодавства безпосередньо напередодні дня голосування, не вплинули на склад ДВК. ДВК були повністю укомплектовані протягом всього дня виборів. Дві третини голів ДВК становили жінки.

На 12 відсотках відвіданих виборчих дільниць спостерігачами ММСВ було помічено виборців, які не змогли знайти свої імена у списках виборців, і яких для внесення їх імен у списки було спрямовано до судів або ВВДР, і в меншій мірі – до ОВК. В інших випадках ДВК за власним рішенням вдавалися до додавання імен виборців до списків. Близько 1,4 мільйона виборців (3,9 відсотка від загального числа виборців) подали заяви для голосування за місцем проживання, що на 220000 виборців більше, ніж у першому турі. В окремих випадках недостатнє згінання бюлетеня могло призвести до неповної захищеності таємниці голосування. Згідно з попередніми даними, ак-

coverage [17]. by devoting 65 per cent of the campaign coverage [18] in newscasts to Ms. Tymoshenko, while Mr. Yanukovich received 35 per cent coverage. Channel 5 significantly favored Ms. Tymoshenko by devoting 66 per cent of their campaign coverage to her. Ukraine TV displayed a bias in favor of Mr. Yanukovich, devoting 63 per cent of campaign air time to him, while Inter showed a more balanced approach. On ICTV Mr. Yanukovich received more campaign coverage than his opponent due to the fact that ICTV's newscasts did not distinguish coverage between Ms. Tymoshenko's institutional role and her role as a candidate [19].

Election Day

On election day, voting was conducted in an orderly, professional and transparent manner across the country in a calm atmosphere. IEOM observers assessed the voting process as good or very good in 98 per cent of the polling stations visited. Commission members managed the process in a professional manner without serious violations or incidents [20]. Voting at special polling stations (prisons, hospitals) was assessed less positively.

The large presence of domestic and international observers in polling stations throughout election day enhanced the transparency of the process. Party or candidate observers were present in 9 out of 10 polling stations visited, and observers from civil society in 4 out of 10. The last minute amendments did not have an impact on PEC composition which were fully staffed throughout the day. Two-thirds of all PEC chairpersons were female.

In 12 per cent of polling stations visited, the IEOM noted voters who did not find their names on the voter list being sent to court or RMBs, or to a lesser extent, to a DEC for inclusion in the voter lists. In other cases PECs were adding voters to the lists by their own decision. Some 1.4 million voters (3.9 per cent of the total number of voters) were registered to vote by mobile ballot box, about 220,000 voters more than in the first round. In some instances, the inadequate folding of the ballot paper did not fully protect the secrecy of the vote. The preliminary voter turnout in the second round was 69.05 per cent, a slight increase compared to the first round.

Polling stations closed on time. While some minor procedural problems were noted, IEOM observers assessed the count as good or very good in 95 per cent of polling

тивність виборців у другому турі становила 69,05 відсотка, тобто була дещо вищою порівняно з першим туром.

Виборчі дільниці закрилися вчасно. Незважаючи на те, що було відзначено невеликі процедурні проблеми, спостерігачі ММСВ позитивно або дуже позитивно оцінили підрахунок голосів на 95 відсотках відвіданих виборчих дільниць. Ситуація, коли протоколи були заздалегідь підписані членами ДВК, спостерігалася на 8 відсотках виборчих дільниць. Результати голосування не були вивішені для ознайомлення на 7 відсотках виборчих дільниць. Визнання бюлетенів дійсними здійснювалося у встановленому порядку. Процес підрахунку голосів був прозорим. На більшості виборчих дільниць спостерігачі на вимогу отримали копію протоколу про результати голосування. Майже у всіх випадках, де здійснювалося спостереження, протокол було передано прямо до ОВК щонайменше головою та двома членами ДВК.

Попередня оцінка встановлення результатів голосування спостерігачами ММСВ була позитивною або дуже позитивною у випадку 86 відсотків відвіданих ОВК. Однією з відзначених проблем було те, що числа в протоколах ДВК не завжди збігалися. Національні спостерігачі не мали доступу до процесу електронної обробки результатів на третині з відвіданих ОВК. До ОВК було подано велику кількість скарг.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Стаття 85 Закону України «Про вибори Президента України».
2. Наприклад, у той час, як ЦВК повинна була оприлюднити офіційні результати першого туру виборів до 27 січня, кандидати, що вийшли до другого туру, повинні були призначити членів окружних виборчих комісій (ОВК) до 26 січня. Крім того, списки виборців повинні були бути передані для загального ознайомлення до ДВК до 30 січня, тобто за два дні до кінцевого терміну, встановленого для формування ДВК.
3. Статті, які не містять положень щодо другого туру виборів, зокрема, стосуються скарг і заяв, офіційних спостерігачів, а також обов'язків та повноважень виборчих комісій.
4. Вранці у день виборів ЦВК ухвалила роз'яснення щодо голосування виборців за місцем проживання, згідно з яким скриньку для голосування за місцем проживання мали супроводжувати два члени ДВК, тоді як Закон вимагає присутності трьох членів. Київський апеляційний адміністративний суд визнав це рішення незаконним, проте надалі його постановою була скасована рішенням Вищого адміністративного суду України.
5. Ідеться про членів ЦВК, призначених від Блоку Юлії Тимошенко (БЮТ) та «Нашої України».
6. Ідеться про членів ЦВК, призначених від Партії регіонів, Комуністичної партії України та Соціалістичної партії України.
7. Згідно із Законом України «Про вибори Президента України» спостерігачі мають право бути присутніми під час визначення ОВК результатів голосування. Пункт I, 3.2, xiv

stations visited. Protocol forms pre-signed by PEC members were observed in 8 per cent of the polling stations. Results were not put on display in 7 per cent of polling stations. The validity of the ballots was decided upon in a consistent manner. The counting process was transparent and in most polling stations observers received a copy of the results protocol upon request. In almost all cases observed, the protocol was taken directly to the DEC by at least two PEC members and the chair.

Preliminary assessment of the tabulation by IEOM observers was good or very good in 86 per cent of DEC's visited. Problems reported include PEC protocol figures not always adding up. Domestic observers were largely present at the DEC's visited. As in the first round, IEOM observers did not have access to the electronic processing of results in one third of the DEC's visited. A significant number of complaints were filed with the DEC's.

REFERENCES

1. Article 85 of the election law.
2. For example, while the CEC had to publish official results for the first round by 27 January, candidates who moved on to the second round had to nominate DEC members by 26 January. As well, the voter lists were to be available for public scrutiny at the PECs by 30 January, two days before the deadline to form PECs.
3. Articles which do not specify provisions on the second round include those on complaints and appeals, official observers, duties and authorities of the election commissions.
4. On the morning of the election day the CEC issued a clarification on homebound voting allowing two members of the PEC to accompany the ballot box, even though the law requires three members. The KACA ruled that the clarification was illegal, which was later overruled by the High Administrative Court.
5. CEC members nominated by Bloc of Yulia Tymoshenko (BYT) and Our Ukraine.
6. CEC members nominated by PoR, Communist Party of Ukraine and Socialist Party of Ukraine.
7. According to the election law, observers can be present during the determination of the results by the DEC's. Point I, 3.2, xiv of the Council of Europe Venice Commission Code of Good Practice in Electoral Matters stipulates that«... results must be transmitted to the higher level in an open manner.»
8. This does not include voters registered in foreign precincts.
9. Mr. Tihipko received 13.05 per cent of the vote. His votes were concentrated in Kyiv city, Dnipropetrovsk, Odesa, Zaporizhzhia and Kharkiv.

Кодексу належної практики у виборчих справах Венеціанської комісії Ради Європи передбачає, що «... передача результатів на вищій рівень повинна відбуватися відкрито».

8. Це число не включає виборців, зареєстрованих на дільницях закордонного виборчого округу.

9. С. Тігіпко отримав 13,05 відсотка голосів виборців. Найбільшу підтримку він здобув у місті Києві, Дніпропетровській, Одеській, Запорізькій та Харківській областях.

10. Спроби усунути з посади директора поліграфічного комбінату, що друкував бюлетені, і призначити звільненого міністра внутрішніх справ виконувачем обов'язків міністра були зупинені рішеннями суду. Міністр внутрішніх справ раніше вже отримував попередження суду щодо неприпустимості ведення ним агітації на підтримку Ю. Тимошенко та втручання працівників правоохоронних органів у виборчий процес.

11. Підтверджено спостереженням Місії ОБСЄ/БДПЛ зі спостереження за виборами 24 січня у Черкасах, 27 січня у Хмельницькому і 28 січня у Херсоні. На кожному з цих заходів Ю. Тимошенко проводила агітацію та здійснювала передачу машин «швидкої допомоги» або шкільних автобусів у своїй якості кандидата на посаду Президента. У Харкові голова обласної державної адміністрації надіслав офіційні запрошення на зустріч з Прем'єр-міністром, яка насправді виявилася агітаційним заходом.

12. 20 січня Ю. Тимошенко з використанням ресурсів Кабінету Міністрів провела прес-конференцію, яку КААС розцінив як порушення принципів передвиборної боротьби.

13. Копенгагенський документ ОБСЄ, стаття 40.

14. Цей проект рішення було подано на розгляд парламенту членами Партії регіонів.

15. У разі, якщо один із кандидатів відмовляється брати участь у дебатах, інший кандидат автоматично отримує можливість використати весь ефір для ведення виборчої агітації. Таким чином, Ю. Тимошенко отримала 100 хвилин найбільш рейтингового часу на УТ1.

16. Моніторинг ЗМІ охоплює проміжок часу з 26 січня по 2 лютого.

17. Стаття 64.4 Закону України «Про вибори Президента України» забороняє державним і муніципальним засобам масової інформації «надавати під час виборчого процесу перевагу (кандидатам) у будь-якій формі».

18. Наведені цифри включають лише висвітлення передвиборної кампанії кандидатів, не беручи до уваги висвітлення здійснення ними своїх посадових обов'язків.

19. Це підтверджує те, що в багатьох випадках цінність новин не є критерієм їх відбору для ефіру, і говорить про існування відмінностей у підходах телевізійних каналів до висвітлення передвиборної кампанії кандидатів, які обіймають певні офіційні посади, що пов'язано з відсутністю чітких відповідних положень закону.

20. У виборчому окрузі № 111 робота дільничних виборчих комісій № 88, 95, 120 та 121 ненадовго переривалася у зв'язку з інформацією про можливе мінування приміщення, проте надалі їх робота відновилася після того, як жодних вибухових речовин не було виявлено. У виборчому окрузі № 134 виборча дільниця № 54 змінила місце свого розташування у зв'язку з відсутністю на попередньому місці опалення. Секретаря ДВК № 26 виборчого округу № 85 вранці було знайдено мертвим за межами виборчої дільниці. Смерть, імовірно, настала у зв'язку із серцевим нападом.

10. Both the attempts to fire the head of the printing house and the reappointment of the Minister of Interior were halted by the courts. The Minister of Interior was previously warned by a court for campaigning for Ms. Tymoshenko and for having the police interfere in the electoral process.

11. As observed by the OSCE/ODIHR EOM on 24 January in Cherkasy, 27 January in Khmeuiytsky and 28 January in Kherson. At each of these events Ms. Tymoshenko campaigned and distributed ambulances or school buses in her capacity as presidential candidate. In Kharkiv the governor sent out official invitations to students for a meeting with the prime minister, which turned out to be a campaign event.

12. On 20 January, Ms. Tymoshenko gave a press conference using the Cabinet of Ministers resources, which the KACA found to be illegal campaigning.

13. The OSCE Copenhagen Document, paragraph 40.

14. This resolution was introduced by PoR members of parliament.

15. In case one candidate refuses to take part in the debate, the other candidate is automatically granted the air time for campaigning. As a result, Ms. Tymoshenko appeared on VT1 for 100 minutes during prime time hours.

16. The media monitoring covers the period from 26 January – 2 February.

17. Article 64.4 of the election law prohibits state and municipal mass media to «give preference to (candidates) in any form during the election process».

18. The figures in this section refer to candidates' campaign coverage, excluding candidates' coverage of institutional duties. Figures refer to air time devoted to candidates in a positive and neutral tone.

19. This confirms that newsworthiness is not the criteria for coverage and the different approach of TV stations on how to cover candidates with institutional positions differ due to a lack of clear guidance in the law.

20. In DEC 111, voting was shortly interrupted in polling stations 88, 95, 120 and 121 after bomb threats, but resumed when no explosives were found. In DEC 134, polling station 54 changed location due to a lack of heating. The secretary of PEC 26 in DEC 85 was found deceased outside the polling station in the morning presumably after suffering a heart attack.

Міжнародна місія спостереження
Вибори Президента України 2010 року

International Observation Mission
to Ukraine Presidential Elections 2010

8 лютого 2010 року

February 8, 2010

Президентські вибори в Україні
ВИСНОВКИ ENEMO
ЩОДО ДНЯ ВИБОРІВ *

Ukrainian Presidential Elections
ENEMO ELECTION
DAY FINDINGS

ПОПЕРЕДНІЙ ЗВІТ

PRELIMINARY REPORT

Європейська мережа організацій зі спостереження за виборами (ENEMO) направила 450 короткострокових спостерігачів для моніторингу всіх етапів процесу голосування, включно з відкриттям дільниць, голосуванням, підрахунком голосів і документуванням результатів на виборчих дільницях та в окружних виборчих комісіях під час другого туру президентських виборів 2010 року. Загалом спостерігачі ENEMO здійснили моніторинг відкриття 204 виборчих дільниць, процедур голосування на приблизно 2200 дільницях і підрахунку голосів на 200 дільницях. Крім того, ENEMO направила 8 короткострокових спостерігачів для моніторингу для виборів в українських посольствах і консульствах у Росії (Москва, Санкт-Петербург, Ростов-на-Дону, Владивосток), Республіці Молдові (Балті, Кишиньов) та Білорусі (Мінськ, Брест).

Протягом другого туру ENEMO відзначила, що поліпшення у порівнянні з виборами 2004 року, зафіксовані у першому турі, були актуальними і для другого. Атмосфера виборів під час другого туру президентських виборів залишалася загалом вільною від тиску, залякувань або погроз по відношенню до будь-кого з учасників процесу. Крім того, не було отримано звітів про централізовані зловживання адміністративним ресурсом, і спостерігачі ENEMO повідомляли про лише поодинокі випадки тиску на виборців і спостерігачів. Незважаючи на те, що другий тур відбувався без системних фальсифікацій і загалом отримав вищу оцінку, ніж перший, процедурні та організаційні проблеми, які виникли у перший раз, продовжували заважати роботі багатьох комісій і створювали ситуацію нерівномірного застосування закону в регіонах. Зокрема, ENEMO повідомляє про значні відмінності між процедурами оновлення списку виборців у день виборів залежно від регіонів, а також неоднакове застосування

The European Network of Election Monitoring Organizations (ENEMO) has fielded 450 short-term observers to monitor all stages of the voting process, including the opening, the vote, the vote count and the tabulation of results in polling stations and district electoral commissions for the runoff of the 2010 Presidential Elections. In total, ENEMO observers monitored the opening of 204 polling stations, voting procedures in 2157 polling stations and the vote count in 200 polling stations. In addition, ENEMO deployed 8 short term observers to monitor Election Day in Ukrainian embassies and consulates in Russia (Moscow, Saint Petersburg, Rostov-on-Don, and Vladivostok), Republic of Moldova (Beltsy, Chisinau) and Belarus (Minsk, Brest).

During the February runoff the improvement over the 2004 poll that ENEMO observed in the first round continued. The election environment surrounding the second round of the Presidential elections remained generally free of pressure, intimidation or harassment against any contender. In additions there were no reports of centralized misuse of administrative resources and ENEMO observers reported only isolated cases of pressure on voters and observers. While the runoff proceeded without any reports of systematic fraud and was generally viewed as superior to the first round, the procedural and organizational problems ENEMO noted during the first round continued hampering the work of many commissions, leading to unequal enforcement of the law across oblasts. In particular, ENEMO reported significant differences in updating the voter lists during Election Day across the country and the uneven enforcement of the legal provisions regarding mobile voting. Furthermore, ENEMO observed attempts at vote buying and vote falsification. ENEMO calls for authorities to fully investigate such instances.

* Неофіційний переклад українською мовою

положень закону щодо мобільного голосування. Більше того, ENEMO зафіксувала спроби підкупу виборців і фальсифікації голосів, а також звернення до представників влади для відповідного розслідування таких випадків. У той час як порівняно з першим туром набагато менше спостерігачів ENEMO були позбавлені права моніторингу, в деяких випадках їм було відмовлено у присутності, особливо під час підрахунку голосів і документування результатів на рівні ОБК.

Протягом другого туру Центральна виборча комісія (ЦВК) продовжувала працювати досить безсторонньо, однак при цьому приймаючи рішення на закритих нарадах, на які не допускали спостерігачів.

Відкриття дільниць

Спостерігачі ENEMO відзначили, що 98 відсотків дільниць, на яких здійснювалося спостереження, відкрилися вчасно, тоді як лише 1,47 відсотка дільничних виборчих комісій (ДВК) відкрилися із запізненням до 15 хвилин. Це значне поліпшення порівняно з першим туром виборів та іншими попередніми українськими виборами.

Загальна оцінка відкриття

Порівняно з попередніми виборами і попереднім туром, спостерігачі ENEMO зафіксували значні поліпшення у процедурі відкриття і загалом у роботі виборчих комісій. Спостерігачі ENEMO надали позитивний звіт про 95% відвіданих ними ДВК.

Кількість членів ДВК та їх робота

За декілька днів до дня виборів Верховна Рада внесла зміни та доповнення до виборчого законодавства з метою завадити членам комісії, які представляють одного кандидата, зірвати виборчі процедури. Однак звіти ENEMO з дня виборів показують, що більшість призначених членів комісії проводили роботу відповідно до положень закону та в дружній атмосфері. Крім того, робота членів комісій порівняно з першим туром була позитивно оцінена більшістю спостерігачів. Однак напружені відносини між членами комісій від різних кандидатів зупинили роботу ОБК № 10 у Криму та ОБК № 109 у Луганській області під час отримання протоколів від комісії нижчого рівня.

Таємниця голосування

Як і в першому турі, повне дотримання принципу таємниці голосування залишається проблемою. Спостерігачі ENEMO відзначили досить велику кількість випадків, коли розташування кабін для голосування не забезпечу-

While the number of ENEMO observers prevented from observing significantly decreased compared to the first round, observers were still denied this right in several cases particularly during counting of ballots and the tabulation of results at the level of DECs.

During the runoff, the Central Election Commission (CEC) continued to work in a generally fair-minded manner, although it continued to adopt decisions in closed meetings to which observers were not allowed.

Opening

ENEMO observers noted that 98% of the monitored polling stations opened on time with only 1,47% of the Precinct Election Commissions (PECs) opening up to 15 minutes late. This represents a major improvement compared to the first round of elections and to other previous Ukrainian polls.

Overall Evaluation of Opening

Similarly, compared to previous elections and to the previous round, ENEMO observers noted a significant improvement of the opening procedures and of the overall work of the election commissions. ENEMO observers reported in a positive manner about 95% of the PECs they visited.

Number and work of PEC Members

A few days before Election Day the Verkhovna Rada amended the electoral legislation in order to prevent commissioners representing one candidate from disrupting the election procedures. However, ENEMO Election Day reports show that most of the appointed commissioners conducted their work in keeping with the legal provisions and in a collegial atmosphere. In addition, the work of the commissions was rated positively by most of the observers compared to the first round. However, tensions between the commissioners representing different candidates halted the work of DEC 10 in Crimea and DEC 109 in Lugansk during the receiving of protocols from the lower election commissions.

Secrecy of the Ballot

As in the first round, fully adhering to the secrecy of the ballot remains a challenge. ENEMO observers noted numerous instances in which the set up of the voting booths could not ensure full discretion for voters when casting their

вало повної конфіденційності. Такі випадки були зафіксовані у Львівській (ОВК № 128 ДВК № 229), Хмельницькій (ОВК № 195 ДВК № 124), Одеській (ОВК № 141 ДВК № 6), Житомирській (ОВК № 65 ДВК № 28; ОВК № 67 ДВК № 107) і Херсонській (ОВК № 184 ДВК № 11) областях. Більше того, у Черкаській області (ОВК № 200 ДВК № 156) члени комісії надавали інструкції виборцям опускати бюлетені в скриньки відповідно до того, за якого кандидата вони проголосували. У Київській (ОВК № 96 ДВК № 34) і Донецькій (ОВК № 42 ДВК № 2, 7, 13) областях сторонні особи фотографували виборців, які опускали бюлетені в скриньки.

Недостатня кількість бюлетенів і скриньок

Згідно з виборчим законодавством кількість бюлетенів, які ДВК повинні отримати від комісії вищого рівня, дорівнює кількості виборців у списку плюс резерв. Спостерігачі зафіксували декілька випадків, коли кількість отриманих бюлетенів була меншою за кількість виборців у списку після оновлень, зроблених у день виборів. Такі випадки були задокументовані в Закарпатській (ОВК № 70 ДВК № 36, 37, 100), Одеській (ОВК № 142 ДВК № 102) областях, м. Києві (ОВК № 222 ДВК № 28, 53) та в Криму (ОВК № 8, ДВК № 45, 96).

Порушення виборчих процедур

Серйозні інциденти з укиненням бюлетенів були зафіксовані в Донецькій області (ОВК № 55 ДВК № 81). Спостерігачі ENEMO зафіксували спроби виносу бюлетенів за межі виборчих дільниць, а також фотографування бюлетенів, що може вказувати на організований підкуп виборців і «карусельне голосування». Хоча такі порушення важко задокументувати відповідним чином, звіти ENEMO дають нам змогу зробити висновок, що така практика була поширеною у масштабах усієї країни. У Луганській області (ОВК № 114 ДВК № 4) члени комісії звинуватили свою колегу у спробі знищення бюлетенів.

Крім того, спостерігачі ENEMO зафіксували інші випадки, коли члени комісії трохи відхилялися від процедурних вимог, а саме – в Житомирській (ОВК № 65 ДВК № 28), Миколаївській (ОВК № 130 ДВК № 33) та Одеській (ОВК № 137 ДВК № 20) областях. У Хмельницькій (ОВК № 192 ДВК № 193) та Житомирській (ОВК № 64 ДВК № 83; ОВК № 67 ДВК № 219) областях члени комісії видавали бюлетені виборцям, не перевіряючи належним чином посвідчення особи.

Сторонні особи на виборчих дільницях

Спостерігачі знову зафіксували декілька випадків, коли особи, які вважалися уповноваженими, впливали або безпосередньо координували діяльність ДВК, виборців або спостерігачів, наприклад, у Закарпатській

votes. Such cases were registered in Lviv (DEC 128 PEC 229), Khmelnytsky (DEC 195 PEC 124), Odessa (DEC 141 PEC 6), Zhytomir (DEC 65, PEC 28; DEC 67, PEC 107) and Kherson (DEC 184 PEC 11). Furthermore, in Cherkasy (DEC 200 PEC 156) commissioners instructed voters to cast their ballots in separate boxes according to the candidate they voted for. In Kiev (DEC 96 PEC 34) and Donetsk (DEC 42, PEC 2, 7, 13) unauthorized persons took photos of voters casting their ballots.

Insufficient number of ballots

According to the election legislation, the amount of ballots PECs are to receive from the higher-standing commissions equals the amount of voters in the list plus a reserve. Observers noted several cases where the number of ballots received was less than the number of voters on the lists following the updates made during Election Day. Such cases were recorded in Zakarpatya (DEC 70 PEC 36, 37, 100), Odessa (DEC 142 PEC 102), Kiev (DEC 222 PEC 28, 53) and Crimea (DEC 8, PEC 45, 96).

Breaking of election procedures

In Donetsk (DEC 55, PEC 81) ENEMO observers reported incidents concerning ballot stuffing. ENEMO observers noted attempts at taking ballots outside the polling station and voters recording their ballots which might indicate organized vote buying and carousel voting strategies. While hard to properly document such violations, ENEMO reports suggest such practice were widespread across the country. In Lugansk (DEC 114 PEC 4) a commissioner was accused by her colleagues of attempting to destroy ballots.

ENEMO observers also recorded cases when commissioners slightly deviated from the procedural requirements regarding voting in Zhytomir (DEC 65, PEC 28), Mykoliev (DEC 130, PEC 33) and Odessa (DEC 137 PEC 20). In Khmelnytsky (DEC 192 PEC 193) and Zhytomir (DEC 64, PEC 83; DEC 67 PEC 219), among other places, commissioners issued ballots to voters without properly checking their identification.

Unauthorized Persons in Polling Stations

Observers noted again several cases where individuals believed to be in a position of authority influenced or directly coordinated the activities of PECs, voters or observers. Such cases were recorded in Zakarpatya (DEC 72 PEC 77,

(ОВК № 72 ДВК № 77, 111), Хмельницькій (ОВК № 195 ДВК № 30), Миколаївській (ОВК № 129 ДВК № 12), Донецькій (ОВК № 48 ДВК № 66, ОВК № 42 ДВК № 26, ОВК № 41 ДВК № 7) областях. ENEMO рекомендує відповідним чином регулювати таку діяльність, оскільки вона кидає тінь на роботу членів комісій і ставить під загрозу справедливість і прозорість виборчого процесу.

Обмеження прав спостерігачів

Загалом виборчий процес був прозорим, і спостерігачам від ENEMO дозволялося здійснювати моніторинг усіх етапів виборчого процесу в день виборів. ENEMO відзначає помітне поліпшення ситуації порівняно з першим туром. Однак спочатку спостерігачам не дозволяли заходити на виборчу дільницю або здійснювати моніторинг усіх етапів процесу голосування в Чернівецькій (ОВК № 206 ДВК № 13), Черкаській (ОВК № 198 ДВК № 52), Київській (ОВК № 91 ДВК № 28), Одеській (ОВК № 137 ДВК № 93) областях, в Криму (ОВК № 1 ДВК № 18), Донецьку (ОВК № 41 ДВК № 7), Житомирі (ОВК № 67 ДВК № 219, ОВК № 65 ДВК № 71), Луганську (ОВК № 112 ДВК № 9), Кіровограді (ОВК № 101 ДВК № 6), Харкові (ОВК № 179 ДВК № 145) і Києві (ОВК № 219). Крім того, ENEMO продовжує висловлювати занепокоєння щодо того, що спостерігачам завадили відповідним чином здійснювати моніторинг діяльності ОВК, як, наприклад, у Криму (ОВК № 10) і Тернополі (ОВК № 169).

Голосування на дому

У передвиборних звітах ENEMO кілька разів зазначала, що чіткі процедури голосування на дому надали б можливість приймати відповідні рішення комісіям нижчого рівня. Протягом другого туру спостерігачі ENEMO звітували, що в регіонах члени комісій керувалися власним розумінням процедури голосування на дому. У той час як у Луганську, Миколаєві і Хмельницькому члени комісій відмовлялися надавати людям право голосування на дому без медичних довідок, у Києві та Чернігові члени комісій додавали виборців у відповідний список за відсутності будь-якої письмової заяви. В Одесі та Полтаві члени ДВК вважали дійсними заяви щодо голосування на дому, подані перед першим туром, що не відповідає положенням закону. Залишалася актуальною і проблема заяв щодо голосування на дому, написаних однією рукою. Такі випадки були зафіксовані в Луганській, Донецькій і Закарпатській областях.

Оскільки було зареєстровано обмежену кількість заяв щодо голосування на дому, проблеми з відповідними процедурами навряд чи вплинуть на результати виборів. Однак ENEMO продовжує висловлювати занепокоєння щодо нечітких положень закону, які призводять до його нерівномірного застосування і надають основу для подальших скарг.

111), Khmel'nitsky (DEC 195 PEC 30), Mykolayev (DEC 129, PEC 12) and Donetsk (DEC 48, PEC 66, DEC 42, PEC 26, DEC 41, PEC 7). ENEMO strongly recommends that such activities should be properly regulated since they undermine the work of the commissioners and jeopardize the fairness and transparency of the electoral process.

Limitation of Observers' Rights

In general, the electoral process was transparent and ENEMO observers were allowed to monitor all stages of the electoral process on Election Day. ENEMO notes a significant improvement compared to the first round. However, observers were initially prevented from entering the polling station or monitoring all stages of the voting process in Chernivtsy (DEC 206 PEC 13), Cherkasy (DEC 198 PEC 52), Kiev (DEC 91 PEC 28), Odessa (DEC 137 PEC 93), Crimea (DEC 1 PEC 18), Donetsk (DEC 41, PEC 7), Zhytomir (DEC 67, PEC 219, DEC 65, PEC 71), Lugansk (DEC 112, PEC 9), Kirovograd (DEC 101, PEC 6) and Kharkiv (DEC 179, PEC 145). In addition, ENEMO remains concerned that observers were prevented from properly monitoring the activities of the DEC's in Crimea DEC 10 and Ternopil DEC 169, among others places.

Mobile Voting

In its pre-election reports ENEMO repeatedly noted that unclear provisions for mobile voting lead to arbitrary decisions of the lower commissions. During the runoff, ENEMO observers reported that commissioners across the oblasts varied in their application of procedures, based on their own understanding regarding mobile voting procedures. While in Lugansk, Mykolayiv and Khmel'nitsky commissioners refused to grant mobile voting to people without medical certificates, in Kiev and Chernihiv for example commissioners added voters on the list for mobile voting in the absence of any written request. In Odessa and Poltava PEC members considered as valid the mobile voting requests submitted for the first round, in disagreement with the legal provisions that stated that voters have to submit new applications before the second round. In addition mobile voting requests written by the same person also remained a source of concern in places like Lughansk, Donestsk and Zakarpattia.

Because only a limited number of requests for mobile voting were registered, it is unlikely that problems with mobile voting procedures will influence the election results. However, ENEMO emphasizes that unclear provisions will continue to generate uneven application of the law and will offer grounds for further complaints.

Списки виборців

Запровадження повністю централізованого реєстру виборців в Україні значно поліпшило списки виборців. Однак нестача чітких процедур оновлення списків виборців у день виборів на рівні ДВК знову призвела до нерівномірного застосування положень закону – відповідно до розуміння членів комісії. Хоча визначити кількість виборців, на яких вплинули такі протилежні рішення, неможливо, звіти підтверджують, що таке явище було розповсюдженим по всій країні. У Київській, Чернівецькій, Хмельницькій, Одеській, Харківській, Донецькій і Сумській областях виборців додавали у списки за рішенням членів комісії. В Одеській, Черкаській і Вінницькій областях, а також у Криму виборці додавалися у список після телефонної розмови між головою комісії та працівниками Державного реєстру виборців, без пред'явлення будь-яких документів. На Закарпатті (ОВК № 70 ДВК № 36) голова комісії створювала нові списки виборців без згоди на те Державного реєстру виборців – установи, яка несе за них юридичну відповідальність. Однак невелика кількість додатків до списків протягом другого туру підтверджує більшу ефективність системи реєстрації.

Загальна оцінка процесу голосування

ENEMO визнає поліпшення у роботі ДВК протягом другого туру. В цьому турі 95% спостерігачів ENEMO позитивно оцінили діяльність членів комісії протягом виборчих процедур.

Підрахунок голосів і документування результатів

Звіти від короткострокових спостерігачів ENEMO підтверджують, що протягом підрахунку голосів не було помічено суттєвих порушень станом на ранок дня після виборів. Однак протягом другого туру процедури підрахунку порівняно з першим туром погіршилися, причому 9% відвіданих ДВК було оцінено негативно саме стосовно процедур підрахунку.

Передача бюлетенів до ОВК та їх діяльність

Протягом другого туру ще одним поліпшенням була процедура передачі матеріалів до ОВК. Звіти ENEMO позитивно оцінюють цей етап виборчого процесу на 95% відвіданих ОВК. Однак у Криму (ОВК № 10) члени комісії зупинили роботу після суперечки між представниками двох кандидатів. На час написання цього звіту знову почала працювати лише половина членів комісії. На Закарпатті ОВК № 70 вирішила змінити протокол від ДВК № 36 після здійсненої передачі та за відсутності членів комісії нижчого рівня.

Voter Lists

The implementation of a fully centralized voter registry in Ukraine led to significantly better voting lists. However, the lack of clear procedures for updating the voter lists during Election Day at the level of PECs produced uneven implementation of legal provisions depending on the understanding of the commissioners. While it remains impossible to determine the number of voters affected by these contradictory decisions, reports suggest that they were widespread across the country. For example, in Kiev, Chernivtsy, Khmelnytsky, Odessa, Kharkiv, Donesk and Sumy voters were added to the lists following an ad-hoc decision of the commissioners during Election Day. In Odessa, Crimea, Cherkasy and Vinnitsa voters were added to the list following a phone conversation between the head of the commission and officials from the State Voter Registry, in the absence of any written documents. In Zakarpatya (DEC 70, PEC 36) the head of the commission created a new voter lists without the approval of the State Voter Registry, the institution legally in charge of the voter lists. However, the small number of additions made to the lists during the runoff suggests once more an enhanced system of voter registration.

Overall Evaluation of the Voting Process

ENEMO further acknowledges the improvements made in the conduct of PECs during the runoff. In this round, 95% of the ENEMO observers assessed positively the activities of the election commissioners during the voting procedures.

Counting and Tabulation of Results

Reports from ENEMO short-term observers suggest that no major incidents were witnessed during the count of ballots, as of early morning on the day following the election. However, during the runoff, counting procedures appear to have deteriorated compared to the first round, with 9% of the PECs visited evaluated negatively in regard to counting procedures.

Transfer and DEC activity

The transfer of election materials to the DEC has been another area of improvement during the runoff elections. ENEMO reports positively assessed this stage of the electoral process in 95% of the visited DEC. However, in Crimea the activity of DEC 10 came to halt following disagreements between commissioners representing the two candidates. At the time of the writing, only half of the commissioners resumed work. In Zakarpatya, DEC 70 decided to alter the protocol from PEC 36 after the transfer was made and in the absence of the lower-level commissioners.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

ENEMO визнає зусилля представників української влади у напрямі дотримання міжнародних стандартів демократичних виборів. ENEMO надасть повну оцінку та рекомендації наприкінці всіх етапів президентських виборів 2010 року. Однак для попередження вищезгаданих проблем, які перешкоджатимуть виборчому процесу і в майбутньому, ENEMO рекомендує наступне:

- Центральна виборча комісія повинна надавати роз'яснення та уніфіковані процедури щодо запитів на голосування на дому.
- Центральна виборча комісія повинна надавати роз'яснення та уніфіковані процедури щодо оновлень списків виборців у день виборів.
- Виборчі установи повинні узгоджувати виборчі процедури і вчасно надавати для них стабільну й передбачувану правову основу.
- Виборчі установи повинні чітко визначити роль і права місцевих спостерігачів.
- ENEMO також рекомендує ретельно розслідувати діяльність сторонніх осіб протягом виборчого процесу.
- ENEMO також рекомендує ретельно розслідувати спроби підкупу виборців і багаторазового голосування.

CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

ENEMO recognizes the efforts of the Ukrainian authorities to comply with international standards for democratic elections. ENEMO will offer a full assessment and recommendations at the end of all the stages of the 2010 Presidential Elections. However in order to prevent the problems listed above from influencing the electoral process in the future ENEMO recommends the following:

- The Central Election Commission should offer clarifications and unified procedures regarding mobile voting requests.
- The Central Election Commission should offer clarifications and unified procedures regarding updates to the voter lists during Election Day.
- Election authorities should harmonize election procedures and provide for a stable and predictable legal framework in a timely manner.
- Election authorities should clearly define the role and attributions of the domestic observers.
- ENEMO also recommends that the activities of unauthorized persons during the electoral process be investigated with vigor.
- ENEMO also recommends that activities attempting at vote buying and multiple voting should be carefully investigated.

ВИБОРЧИЙ КОДЕКС як засіб оздоровлення політичної системи та оновлення країни

Верховна Рада України в останній тиждень березня зареєструвала проект Виборчого кодексу України. На думку авторів, необхідність розробки і прийняття кодифікованого законодавчого акта, який з єдиних позицій здійснював би нормативне забезпечення виборів Президента і народних депутатів України, місцевих виборів, стала загально визнаною.

Заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань державного будівництва і місцевого самоврядування
Юрій КЛЮЧКОВСЬКИЙ:

«Розглядати проект Виборчого кодексу доцільно після того, як Верховна Рада визначиться з моделлю виборчої системи»

– Юрію Богдановичу, півтора року тому в інтерв'ю нашому журналу Ви вказували надію, що Виборчий кодекс може бути розглянутий та прийнятий Верховною Радою України вже наприкінці 2008 року. Що стало на заваді цим намірам?

– Мабуть, сьогодні потрібно визнати, що сподівання на швидку розробку і прийняття Виборчого кодексу тоді були занадто оптимістичними. Ми продовжували роботу над Кодексом упродовж цього часу. Слід визнати, що вона не була постійною, і, принаймні, двічі зазнавала тривалих перерв. Уперше – в зв'язку з призначенням позачергових виборів 2008 року, які так і не відбулися. Це десь на півроку вибило нас з колії. Потім – президентська кампанія, яка теж мінімум на півроку призупинила робочий процес. Тому інтенсивна праця над Кодексом тривала, власне, не більше року.

Але той час, коли робоча група не збиралася і не працювала, не був втрачений – тривали обговорення, дискусії, відбувалось осмислення і, чесно кажучи, те, що вдалося таки зробити, я вважаю успіхом.

– Які саме аспекти Виборчого кодексу допрацьовувались упродовж останнього часу і які висновки зроблено за результатами останньої виборчої кампанії?

– Чи не найскладніше питання для розробників Кодексу полягало в необхідності передбачення можливих політичних рішень, які стосуються вибору тих чи інших виборчих систем для окремих видів виборів. І, власне, це найбільше ускладнювало нашу роботу, оскільки писати текст Кодексу, не маючи конкретної моделі виборчої системи, просто неможливо, адже йдеться про конкретні норми. З іншого боку, ми свідомі того, що питання вибору виборчих систем є суто політичним. Тому якоюсь мірою необхідно було прозондувати оцінку політиками різних виборчих систем. Урешті, ми зупинилися на певних моделях, хоча розуміємо, що вони можуть бути і не підтримані. Найбільше допрацьовувались питання, які стосувались місцевих виборів, тут було багато дискусій. Крім того, допрацьовувалась друга редакція Кодексу, оскільки першу редакцію ми зареєстрували ще рік тому. Усе зводилося до структурування документа: які саме положення необхідно зібрати в загальній частині, які є спільними для різних виборів, а що залишити у спеціальній частині для конкретних видів виборів. Тут боролися дві протилежні тенденції – з одного боку, можна якнайбільше віднести до загальної частини, і тоді Кодекс виглядатиме, так би мовити, елегантним з точки зору правової конструкції, але незручним у користуванні, бо треба буде його постійно гортати, шукаючи необхідні норми,

які можуть знаходитись сторінок за 20–30 одна від одної. З іншого – найбільш чітко вписати спеціальну частину. Шукали золоту середину, та не знаю, наскільки нам вдалося її знайти. Деякі речі ще потрібно все ж перенести в загальну частину, однак ми домовились, що залишаємо, незважаючи на певну подібність регулювання, розділи, пов'язані з висуванням і реєстрацією кандидатів, проведенням голосування і встановленням результатів для кожного виду виборів окремо. Адже це допоможе потім і в роботі відповідних виборчих комісій. Кодекс повинен бути зручним у застосуванні, окрім усього іншого. Без сумніву, ці матеріали розподіляти можна інакше – якщо дійде до розгляду Кодексу в залі Верховної Ради, ці питання дискутуватимуться.

Щодо висновків за підсумками останньої виборчої кампанії, то ми врахували дискусію навколо змін до Закону України «Про вибори Президента України», інших законів. Ці суперечки тривали практично від минулого літа і до останнього дня виборчого процесу. Частково врахували досвід, частково – рішення Конституційного Суду, але підкреслюю – частково, принаймні там, де Конституційний Суд висловився дефінітивно, ми musiли врахувати його позицію щодо деяких неконституційних положень. Це зрозуміло. Однак там, де Конституційний Суд не знайшов закидів до положень (це не означає, що такі положення обов'язкові до включення), вони можуть бути обговорені і врегульовані в інший спосіб. У роботі над другою редакцією нам багато допомогли і зауваження науково-експертного управління Верховної Ради України до першої редакції Кодексу. Це була серйозна робота, і ми провели цікаву дискусію з представниками управління, у ході якої частково переконали їх у нашій правоті, а частково визнали їхню. І, звісно, ми врахували позицію Венеціанської комісії стосовно змін до Закону України «Про вибори Президента України», які були прийняті, якщо не помиляюся, у вересні минулого року. Згоден, що не все враховане з цього досвіду, можливо, сподобається ініціаторам змін (маю на увазі минулорічні зміни). Однак це вже питання подальших дискусій.

– **Виборчий кодекс визначає гарантії прав громадян України на участь у виборах, систему та правовий статус виборчих комісій, особливості організації та проведення різних типів виборів, регулює такі питання, як формування списків майбутніх народних обранців (відкриті чи закриті), прохідний бар'єр для партій та блоків тощо. Однак механізм контролю діяльності депутатів виборцями, що набуває зараз особливого значення, не визначений. Це не є складовою Кодексу?**

– Виборчий кодекс містить майже 600 статей, і дійсно, не визначає механізму контролю діяльності депутатів виборцями. Бо це не питання Виборчого кодексу. Це питання статусу народного депутата, тобто частина іншого закону. Однак, я хотів би підкреслити, що структура Кодексу

така, що там є речі, спільні для різних виборів, вони пишуться в загальній частині, а є речі – специфічні для кожного виду виборів (у тому числі, це виборча система і характер списків, виборчий бар'єр), це записується в спеціальній частині для конкретного виду виборів. Наприклад, немає сенсу говорити про бар'єр для виборів Президента чи міського голови. Тоді як на виборах за списками – це ключове питання. Ми дійшли висновку, що з усіх виборів (маються на увазі колегіальні, а не одноосібні) політичний характер мають вибори народних депутатів України, тому там залишено висування списками, тобто пропорційну систему. Але не теперішню. Запропонована виборча система дозволяє відкрити списки, тобто дає можливість виборцю голосувати не лише за партію, а й за конкретного кандидата. А це вимагає переходу до регіональних виборчих списків. І щоб не стимулювати регіоналізацію партій, передбачено також так званий другий рівень розподілу мандатів – компенсаційний, тобто мандати, які розподіляються в загальнодержавному окрузі. Такі двоступеневі виборчі системи існують у декількох країнах, у тому числі в молодих демократіях, таких як Чехія і Словаччина. В Угорщині та Австрії – трирівнева система. Це відомі у світі речі, і вони не ускладнюють голосування виборців. Можливо, буде трохи більше клопоту Центральній виборчій комісії при встановленні результатів, але, з іншого боку, така виборча система дає змогу досягти більшої пропорційності і певною мірою нейтралізувати регіональний розподіл. Також вона гарантує проходження верхівки політичних партій, що є правильним з точки зору організації роботи політичних партій. Ну, скажімо, якщо під час виборів усі депутати підуть в округи, то хто займатиметься організацією виборчої кампанії партії в цілому по Україні? Такі виборчі системи пропонуються для виборів народних депутатів України і Верховної Ради Криму.

– **Юрію Богдановичу, робота над цим складним документом була дуже копіткою, то як членам робочої групи вдалося узгоджувати свої дії і позиції?**

– Я задоволений складом групи і характером нашої діяльності. Ми працювали дружно. Відразу домовились, що всі політичні аспекти залишаємо за «бортом». У складі групи були представники чотирьох з п'яти фракцій, фахівці Міністерства юстиції, Кабінету Міністрів, юридичного управління Верховної Ради України, двоє членів Центральної виборчої комісії – Андрій Магера і Олександр Шелестов. Працювали також експерти з громадських і напівгромадських організацій, наприклад, Асоціації міст України (професор Кравченко), фахівці з організації виборчого процесу Сергій Кальченко, Євген Радченко, Володимир Ковтунець. Дуже корисною для нас була робота над розділами, які стосувалися передвиборної агітації та діяльності засобів масової інформації. До неї ми залучали відомих українських медіаюристів Ольгу Большакову, Павла Мойсеєва, Тараса Шевченка,

інших. Вони дуже продуктивно працювали. За час роботи ми проводили кілька виїзних засідань, в організації яких нам допомагали Координатор проєктів ОБСЄ в Україні і програма сприяння парламенту України. Стандартно ми проводили засідання робочої групи в залі Комітету двічі на тиждень по три-чотири години. Це означало, що люди відривалися від своїх щоденних справ, починали вникати в суть проблем, трохи попрацювали і розійшлися. До наступного разу багато чого забувалося. Щоб різко зрушити з місця, такий режим роботи був не дуже ефективним. Тому ми практикували кількадевні виїзди за межі Києва, де з ранку до вечора працювали над конкретними розділами Виборчого кодексу. Тоді всі були налаштовані на вирішення однієї проблеми. Такий мозковий штурм виявився дуже ефективним для різкого просування роботи над проєктом.

– **Чи вдалося у новому документі все-таки якоюсь мірою уникнути суперечливих норм виборчого законодавства?**

– Мабуть, цього неможливо досягти, оскільки виборче законодавство надто заполітизоване. І тут завжди присутній конкретний інтерес чи конкретних депутатів, чи політичних партій. І це не тільки українська проблема. В цілому світі, коли змінюється виборче законодавство, доводиться дуже уважно дивитися, аби не вийшло, що хтось отримав певні переваги внаслідок внесення змін. Особливо це стосується виборчих систем. Тому, я гадаю, суперечливі норми будуть, і дискусій навколо цих норм також буде багато, однак дуже б не хотілося, щоб суперечки стосовно конкретної редакції конкретних норм нашкодили самому процесу розгляду проєкту Виборчого кодексу. Саме тому ми пропонуємо специфічний шлях його розгляду Верховною Радою: спочатку представити Кодекс у Верховній Раді і добитися від неї прийняття низки рішень з політичних питань, зокрема стосовно виборчих систем. Лише після цього скерувати Кодекс на повторне перше читання. Комітет допрацює його відповідно до позицій Верховної Ради, потім документ приймається в першому читанні за основу і лише тоді починається робота над формулюваннями і боротьба за конкретні суперечливі норми. Але це вже наступний етап. Спочатку треба ухвалити структуру Кодексу, вирішити питання виборчих систем та інші політичні питання, а тоді вже сперечатися про формулювання.

– **Чи є гарантії того, що в майбутньому законодавець, виходячи, як завжди, з політичної доцільності, не вноситиме норми, які входять у протиріччя з Кодексом?**

– Чесно кажучи, таких гарантій не може бути. Верховна Рада як законодавчий орган вносить зміни до законів і навіть до Конституції, тому сказати, що ніколи

нічого в Кодексі не зміниться, не можна. Давайте відкриємо кодекси, прийняті уже в цьому столітті, тобто після 2000 року, наприклад, Кримінальний кодекс України чи Кодекс адміністративного судочинства України. Це серйозні документи, але подивіться, скільки в них уже внесено змін! Тому прийняття Виборчого кодексу України не гарантує того, що жодних змін у ньому не буде. Хоча, з іншого боку, виникає певна повага саме до Кодексу, значно більша, ніж до звичайного закону.

– **Свого часу Конституційний Суд України застерігав щодо неприпустимості внесення змін до виборчого законодавства в ході виборчого процесу, оскільки це може мати непередбачувані наслідки. Однак внесення останніх змін до Закону України «Про вибори Президента України» уже в ході виборчої кампанії засвідчує протилежне.**

– Це надзвичайно серйозна проблема. В рекомендаціях Венеціанської комісії написано: «Якщо до виборчого закону вносяться зміни, то варто передбачити, що вони набирають чинності не раніше ніж за рік після їх прийняття». Це, звісно, для того, щоб до цих змін можна було підготуватися. Хоча, з іншого боку, часом доводиться реагувати і в ході виборчого процесу на певні проблеми. Скажімо, я пам'ятаю вибори 2006 року, які проводилися після відомих президентських виборів. На президентських виборах склад окружних і дільничних виборчих комісій був дуже чисельним: 40 осіб – це, відверто кажучи, вже не керований і не ефективний орган, тому законодавством про вибори народних депутатів було передбачено певні обмеження чисельного складу комісій. Однак у ході виборів ми зіткнулися з протилежною проблемою – почало бракувати пропозицій до складу комісій. Нам довелося відреагувати і на цю проблему, щоб пом'якшити деякі вимоги і забезпечити повноцінний робочий склад відповідних окружних і дільничних виборчих комісій. Тому такі ситуації можуть траплятися. Гірше, коли в ході виборів міняються серйозніші правила гри. На жаль, на цих виборах ми мали такі приклади. Вони, як на мене, може, і мали певні підстави, але не цілком відповідали тим підставам, задля яких вони приймалися. Говорилося про одне, а думалося насправді про інше.

– **Минулого року проєкт Виборчого кодексу зареєстрував у Верховній Раді України авторський колектив на чолі з народним депутатом Ігорем Крілем. Наскільки їх проєкт відрізняється від документа, напрацьованого Вашою робочою групою?**

– Це цікавий документ, однак, на мій погляд, він був спрямований на те, щоб запропонувати певну специфічну виборчу систему. Це ноу-хау команди, яку очолює Ігор Кріль, і вона внесла відповідний законопроєкт. Але його автори самі погодилися з тим (ми збиралися кілька

разів разом, і навіть на одному виїзному засіданні робочої групи кілька днів спільно працювали), що надалі за основу краще брати наш проект. Вони наполягатимуть на тому, щоб застосовувалась запропонована ними виборча система, це їх право, але, зрештою, Верховна Рада буде визначатися щодо виборчої системи.

– **Нещодавно Верховною Радою України було прийнято рішення про відтермінування місцевих виборів. Чи не призведе це до дестабілізації як влади на місцях, так і законодавства?**

– Справа в тому, що проблема строків проведення чергових виборів сьогодні дуже заплутана, і заплутана кількома факторами. По-перше, самим текстом Конституції, де передбачено для рад повноваження п'ять років, а для сільських (селищних), міських голів – чотири роки. По-друге, вона заплутана розумінням того, чи поширюються на органи місцевого самоврядування, обрані у березні 2006 року, норми Конституції, які набрали чинності наприкінці травня 2006 року. І третє, дуже серйозне ускладнення виникло після рішення Конституційного Суду за зверненням Київської міської ради стосовно строків повноважень. Застосування цього рішення призводить до того (а Судом визначено, що повний строк повноважень повинен бути і після позачергових виборів), що повністю розбалансовується система місцевих виборів і навіть в одному місті вибори ради і вибори голови відбуватимуться в різний час. Хіба це нормально? Усі ці проблеми не будуть вирішені без внесення змін до Конституції. Постанова Верховної Ради про призначення виборів на 30 травня була дуже недосконалою саме з огляду на ці проблеми. Тому, на мою думку, якби ця постанова не була скасована, з її застосуванням було б багато проблем і, відповідно, конфліктів. Утім, скасування цієї постанови без вжиття інших кроків, безумовно, потрібно розглядати як неконституційне. При цьому одну проблему я взагалі вважаю висмоктаною з пальця. Стверджується, що повноваження виборних сільських (селищних), міських голів навесні цього року закінчаться і виникне правовий вакуум. Неодноразово і я, й інші народні депутати, і вчені-правники пояснювали, що українське конституційне право побудоване на тій zasadі – і це кілька разів зустрічається і в Конституції, і в законі про місцеве самоврядування, – що повноваження попередньої виборної особи чи органу припиняється з моменту початку повноважень наступної особи (органу). Тому жодної перерви не може бути – не проводяться вибори, значить продовжуються повноваження попередників. Скоріше є порушення з боку того, хто не призначає вибори, ніж з боку того, хто продовжує здійснювати свої повноваження. Однак, зрозуміло, що безкінечно так не може тривати. Це має бути або обґрунтований, або розумний строк. І тому сьогодні можливі два варіанти розвитку подій: або Верховна Рада вже на цій сесії прийме хоча б у першому читанні зміни до Конституції і врегулює строки

повноважень і проведення виборів, або доведеться на осінь призначати вибори. Бо затягувати надовго прострочені повноваження не можна. Сьогодні ніби є попередня згода на те, що зміни до Конституції можна було б провести, але йде боротьба за редакцію, навіть за право ініціативи, хто внесе такі зміни, і, на жаль, усе накладається на цю зовсім не політичну, а життєву проблему.

– **А які, на Вашу думку, загалом перспективи розвитку виборчого законодавства України найближчим часом?**

– Боюсь, що зараз важко передбачати перспективи дуже багатьох речей в Україні, в тому числі й розвитку виборчого законодавства. Передусім хотілося, щоб у ньому закінчився період різких змін, кардинальних реформ. Щоб нарешті стабілізувалися ті виборчі системи, які застосовуються не тільки на виборах народних депутатів України, а й на місцевих виборах.

На місцевих виборах є низка своїх проблем, пов'язаних зі строками їх проведення і строками повноважень сільських (селищних), міських голів, у тому числі обраних на чергових і позачергових виборах. Ці питання доведеться вирішувати, хоча вони не зовсім є проблемами виборчого законодавства. Це, швидше, проблема вдосконалення Конституції України, відповідних її статей, які стосуються формування представницьких органів місцевого самоврядування, але, без сумніву, це відбивається на виборчому законодавстві.

Відтак, хотілося, щоб хоча б у цьому відношенні законодавство нарешті стабілізувалося і почала напрацьовуватись політична культура участі у виборах. За хаотичних змін, різких стрибків, частих удосконалень, які робляться навіть з найкращими намірами, виникають такі явища, як виборчий фольклор. З ним ми зустрічаємось, коли інструктуємо чи навчаємо членів виборчих комісій, особливо людей, які вже мають досвід роботи у виборчих комісіях. Вони пам'ятають старі редакції закону і не знають, що він змінився. В результаті часто трапляються випадки, коли люди переконані, що діють правильно, а насправді їхні дії не відповідають закону. Це дуже небезпечне явище. З іншого боку, варто було б забезпечити попередню підготовку членів виборчих комісій. До речі, такий законопроект, прийнятий Верховною Радою в першому читанні, ми інкорпорували в проект Кодексу, так що, сподіваємось, що й ця норма буде законодавчо закріплена. Окрім усього іншого, політична культура пов'язана з традиціями діяльності навіть не стільки виборців чи членів виборчих комісій, скільки, власне, основних політичних гравців – партій і кандидатів на виборах. Необхідно мати можливість порівнювати перебіг виборчих кампаній. Якщо постійно змінюється законодавство, то порівняння неможливе. Тому стабільність законодавства сьогодні має бути основним завданням у розвитку виборчого права.

Записав Валерій Король

Виборчі новини з-за кордону

ВИБОРИ, ЩО ВІДБУЛИСЯ

10 січня, Узбекистан. У ході повторного голосування 10 січня виборці повинні були обрати останніх 39 депутатів нижньої палати парламенту Узбекистану.

Голосування відбулось у 39 зі 135 виборчих округів, у яких на виборах Законодавчої палати Олій Мажліса 27 грудня жоден кандидат не набрав необхідної для обрання кількості голосів.

За даними ЦВК, у повторному голосуванні в кожному окрузі брало участь по два кандидати в депутати, що одержали найбільшу кількість голосів виборців під час основних виборів. Обраним вважається кандидат, який набрав при повторному голосуванні найбільшу кількість голосів виборців.

До участі у виборах допущені кандидати від чотирьох діючих у країні політичних партій, які боролися за 135 місць у парламенті. Це представники Ліберально-демократичної партії, Демократичної партії «Міллій тікланіш», Народно-демократичної партії та Соціал-демократичної партії «Адолат».

У повторних парламентських виборах взяли участь 79,7 відсотка виборців. У ЦВК заявили, що вибори відбулись без значних порушень.

Моніторинг виборів у парламент країни здійснювали зареєстровані Центрвиборчкомом 270 спостерігачів від 36 держав і місії чотирьох міжнародних організацій.

17 січня, Чилі. Представник правої опозиції, мільярдер Себастьян Пінєра переміг на президентських виборах у Чилі.

У другому турі Пінєра одержав підтримку 51,5 відсотка виборців, випередивши кандидата від правлячої коаліції «Об'єднання партій за демократію», колишнього президента Чилі Едуардо Фрея. Явка виборців на виборах у Чилі традиційно дуже висока і, зазвичай, перевищує 90-відсотковий поріг. Голосування в цій країні є обов'язковим – за неявку на дільниці накладається штраф.

Перемога 60-літнього бізнесмена означає те, що через 20 років після відсторонення з посади президента в 1990 році чилійського військового диктатора генерала Аугусто Піночета в цій латиноамериканській країні пануватимуть консерватори. За його словами, він засуджує порушення прав людини, допущені в ті суворі для країни роки.

Чинний глава держави Мішель Бачелет уже привітала Пінєра з перемогою, виказавши надію, що «Чилі зможе продовжити свій шлях дорогою справедливості й суспільного розвитку, яким країна йшла останні 20 років». Саме Бачелет 4 роки тому Пінєра програв на виборах.

Новий президент ішов на вибори під гаслом: «Ми очікуємо на зміни». У Чилі його часто порівнюють із

італійським прем'єром Сільвіо Берлусконі. Чилійський мільярдер полюбляє публічні виступи, володіє великою авіакомпанією «ЛАН», футбольною командою і найпопулярнішим у країні телеканалом.

Пінєра не тільки успішний підприємець, який у 2009 році ввійшов у список найбагатших людей планети, а й доктор економічних наук. Причому свою дисертацію він захистив у Гарвардському університеті, де вчився в 1970-ті роки.

26 січня, Шрі-Ланка. Чинний глава Шрі-Ланки Махінда Раджапакса названий переможцем президентських виборів.

Він набрав 57,9 відсотка голосів виборців. За його основного конкурента і колишнього соратника Сарата Фонсеку проголосували 40,1 відсотка виборців.

Новий президент, син юриста-парламентаря, повторив шлях свого батька. Юрист за освітою, в 1970 році він став наймолодшим в історії країни депутатом парламенту. З 1994 року – член уряду, обіймав пости міністра праці та міністра рибальства. З 2001 по 2004 рік очолював опозиційну фракцію в парламенті, а ще через рік став шостим президентом в історії Шрі-Ланки.

3 лютого, Греція. Президент Греції Каролос Папульяс удруге обійняв посаду глави держави – 12 березня він приніс президентську присягу й очолив Грецію на наступний п'ятирічний строк.

Після короткого молебню в парламенті Папульяс на Євангелії закликає «Святий, Єдиносущий, Животворящий і Нероздільний Трійці» охороняти Конституцію та закони країни, незалежність і суверенітет Греції, а також берегти волю грецького народу і служити його інтересам. На церемонії були присутні депутати парламенту, прем'єр-міністр Йоргос Папандреу та глава Синоду Елладської православної церкви архієпископ Ієронім.

Папульяс, якому 80 років, був обраний у лютому 2005 року шостим президентом Грецької Республіки з моменту відновлення демократичного правління в 1974 році. У минулому Папульяс обіймав пост міністра закордонних справ. Він єдиний нині чинний глава держави, який брав участь в опорі нацизму в роки Другої світової війни.

У Греції президент обирається парламентом і наділений низкою владних повноважень, однак безпосереднє керівництво країною здійснює прем'єр-міністр.

6 лютого, Філіппіни. Тут відбулись незвичайні вибори. Жителів п'яти міст попросили прийти на виборчі дільниці, щоб випробувати нову електронну систему підрахунку голосів. З її допомогою в травні цього року

збираються підбивати підсумки парламентських і місцевих виборів.

Заповнений бюлетень потрібно було вставити в електронний прилад. Той обробляє інформацію і відразу відправляє її у виборчком. Правда, на деяких дільницях не обійшлося без технічних проблем. Найчастіше апарат зажевував бюлетені.

На нову систему підрахунку голосів уряд Філіппін витратив 150 мільйонів доларів.

7 лютого, Коста-Ріка. Кандидат від лівої правлячої Партії національного визволення 50-річна Лаура Чинчилья Міранда перемогла на президентських виборах.

Голова Вищого виборчого трибуналу Коста-Ріки Луїс Антоніо Собрадо заявив журналістам, що вибори ще раз продемонстрували прихильність костаріканців «до демократії і гармонії в суспільстві».

За виборами стежили понад 200 міжнародних спостерігачів, які відзначили, що голосування відбулось у спокійній обстановці та без серйозних порушень.

Лаура Чинчилья закінчила державний університет Коста-Ріки та Джорджтаунський університет у США, за фахом – політолог.

У нинішньому уряді Чинчилья обіймала пост віце-президента Коста-Ріки і є шанувальницею нинішнього глави держави – лауреата Нобелівської премії миру Оскара Аріаса.

Новий президент Коста-Ріки заявила, що продовжить демократичний курс нинішнього президента й зосередить основну увагу на вирішенні економічних проблем. Чинчилья обіцяє боротися з бідністю, а також допомагати молоді і людям похилого віку. В ході передвиборної кампанії вона неодноразово заявляла, що у своїй діяльності на посаді глави держави докладе максимум зусиль у справі захисту прав жінок і надасть їм можливість участі в політичному житті країни.

Політичну кар'єру Чинчилья розпочала в 1994 році, коли її призначили заступником міністра внутрішніх справ, а потім і главою МВС. На цій посаді вона розгорнула безкомпромісну боротьбу з наркомафією і дозволила жінкам працювати в правоохоронних органах.

У 2002 році була обрана депутатом вищих законодавчих зборів країни, а після обрання президентом Оскара Аріаса зайняла пост віце-президента й одночасно міністра юстиції.

28 лютого, Таджикистан. Народно-демократична партія Таджикистану (НДПТ), очолювана президентом Республіки Емомалі Рахмоном, на виборах у нижню палату здобула перемогу. Як повідомив голова ЦВК Таджикистану Мірзоалі Болтуєв, НДПТ набрала 71,69% голосів виборців за партійними списками. Явка виборців становила 85,2%, або 2,947 млн із 3,459 млн зареєстрованих виборців.

У парламент за партійними списками також пройшли представники опозиційних Партії ісламського відродження Таджикистану (ПІВТ) і Комуністичної партії Таджикистану (КПТ), що здолали п'ятивідсотковий бар'єр.

Крім того, як повідомив глава ЦВК, депутатські мандати одержать також Аграрна партія Таджикистану (АПТ), що набрала 4,86%, і Партія економічних реформ Таджикистану (ПЕРТ), за яку проголосували 4,69% виборців.

Мірзоалі Болтуєв пояснив, що голоси трьох партій, котрі набрали менше 1%, діляться між партіями, які трохи не досягли до п'ятивідсоткового бар'єра.

У нижній палаті парламенту Таджикистану 63 депутати: 41 – обирається в одномандатних округах, 22 – за партійними списками. До парламенту проходить депутат, який набрав більше половини голосів виборців в одномандатному окрузі, та партія, що подолала п'ятивідсотковий бар'єр. Парламент обирається строком на п'ять років.

За місця в парламенті боролися 217 кандидатів: 73 з них були зареєстровані за партійними списками, 83 кандидати, які брали участь у виборчій кампанії в одномандатних округах, – члени різних політичних партій, ще 61 кандидат – безпартійні самовисуванці в одномандатних округах.

У парламенті попереднього скликання в НДПТ було 57 мандатів, чотири – в комуністів і два – в ПІВТ.

6 березня, Того. Переможцем президентських виборів у Того оголошений чинний глава держави Фор Гнассінгбе.

За даними ЦВК Того, Гнассінгбе набрав понад 60 відсотків голосів виборців, а його суперник – кандидат від опозиції Жан-П'єр Фабре – менше 34 відсотків. Явка виборців, за даними ЦВК, становила 64,68 відсотка.

Жан-П'єр Фабре вже оголосив, що результати виборів підтасовані і закликав своїх прихильників почати акції протесту. Близько 200 чоловік, які відгукнулися на заклик Фабре, спробували провести демонстрацію на одній із центральних площ столиці Того, однак були розігнані поліцією, що застосувала сльозогінний газ.

Президент Того – держави в Західній Африці – обирається на п'ятирічний термін, кількість термінів не обмежена. Фор Гнассінгбе став президентом у 2005 році, що змінив на цьому посту покійного батька – диктатора Ейадема Гнассінгбе, який перебував при владі 38 років.

Вибори 2005 року, на яких Гнассінгбе-молодший уперше став президентом, за даними правозахисних організацій, проходили з численними порушеннями. Жертвами безладь, що почалися після виборів у 2005 році, за даними ООН, стали понад 400 осіб.

У березні 2010 року за виборами в Того стежили кілька сотень міжнародних спостерігачів, включаючи 80 представників Євросоюзу.

14 березня, Колумбія. Коаліція президента Альваро Урібе отримала більшість голосів на парламентських виборах у Колумбії.

Урібе обіймає пост президента Колумбії з 2002 року, він був переобраний президентом у 2006 році.

У столиці країни Боготі завдяки зусиллям влади і служби безпеки виборчий процес пройшов без будь-яких інцидентів. Це сприяло досить високій явці виборців – біля багатьох пунктів голосування були черги.

У регіонах Колумбії спокійний хід виборів був порушений низкою інцидентів. Зокрема, в департаменті Антиокія на північному заході країни загинув бойовик, який керував автомобілем з вибухівкою. В прикордонному з Венесуелою департаменті Араука на сході країни була виявлена і знешкоджена начинена динамітом вантажівка. Протягом дня влада провела низку операцій щодо запобігання можливих спроб терактів.

Міжнародна місія зі спостереження за виборами відзначила низку порушень: у деяких регіонах екстремістські угруповання намагалися чинити тиск на виборців, були зафіксовані махінації з бюлетенями. Усього надійшло понад 300 свідочств про порушення по всій країні.

14 березня, Російська Федерація. На виборах практично в усіх 76 регіонах, де відбулося голосування, перемогла «Єдина Росія». Однак і представники опозиційних партій, на відміну від минулих виборів, у цілому задоволені результатами. Здійснилося побажання президента Дмитра Медведєва бачити регіональні парламенти багатопартійними: в усіх восьми регіональних парламентах, депутатів яких обирали напередодні, будуть присутні всі парламентські партії – «Єдина Росія», «Справедлива Росія», КПРФ і ЛДПР.

При цьому не представлені в Держдумі партії, які брали участь у виборах у ряді суб'єктів РФ, у регіональні парламенти не попадають, повідомив секретар ЦВК РФ Микола Конкін. Вибори в регіональні парламенти відбулись у Свердловській, Курганській, Рязанській, Калузькій і Воронежській областях, а також у Хабаровському краї, Республіці Алтай і Ямало-Ненецькому автономному округу.

21 березня, Франція. Партія президента Франції Ніколя Саркозі прогнала регіональні вибори в країні. Як повідомили представники Міністерства внутрішніх справ країни, опозиційний альянс набрав більше 52% голосів виборців, тоді як правляча партія та її прихильники – тільки 35%. Прем'єр-міністр Франсуа Фійон підтвердив «успіх опозиції».

Ця подія може вплинути на подальшу розстановку політичних сил у країні. Нинішнє голосування розглядається, в тому числі, як репетиція президентських і парламентських виборів, призначених на 2012 рік.

У першому турі регіональних виборів, що відбулись 14 березня 2010 року, найбільше голосів набрала опозиційна Соціалістична партія. Їй віддали перевагу 29% виборців. Зараз соціалісти контролюють 24 з 26 французьких регіональних рад. У другому турі до цих голосів додалися голоси прихильників об'єднання «Європа – екологія» (набрало 12% у першому турі), що також включає компартію «Союзу лівих» (6%). Всім трьом партіям швидко вдалося дійти згоди про висунення спільних списків у другому турі в більшості регіонів Франції.

Права партія «Союз за народний рух» чинного президента Н. Саркозі в першому турі одержала 26% голосів, що є найгіршим результатом цього блоку за всю історію існування П'ятої Республіки. За праворадикальну партію «Національний фронт» Жана Марі Ле Пена в першому турі проголосували 12% виборців.

За результатами опитувань громадської думки, 57% французів виступають за зміну уряду після голосування 21 березня 2010 року, при цьому 37% вважають за необхідне призначити нового прем'єр-міністра.

МАЙБУТНІ ВИБОРИ

Угорщина. Напередодні парламентських виборів, які відбудуться в Угорщині у квітні 2010 року, електронні зломщики повністю «переписали» інформаційну сторінку ЦВК, де розповідається про партії, що беруть участь у виборах головного законодавчого органу країни – однопалатних Державних зборів. Замість офіційних даних партій кібернетичні «пірати» вмістили свою, досить глузливу інформацію.

Дісталось як явному лідерові майбутніх виборів – Громадянському союзу на чолі з Віктором Орбаном, так і соціалістам, що готуються до опозиційної ролі. Єдиною, на думку хакерів, «чистою» політичною силою країни є ультраправа партія «Йоббік».

Філіппіни. Вибори Президента країни на Філіппінах відбудуться в травні 2010 року. Усього на президентське крісло, що поки обіймає чинний глава держави Глорія Макапагал-Арройо, претендують 99 осіб.

Серед кандидатів у президенти також і філіппінський кіноактор Джозеф Естрада (справжнє ім'я – Хосе Марсело Ехерсіто), колишній лідер країни, усунутий в результаті революції 2001 року; Беніньо Акіно, син Корасон Акіно, першої жінки, що стала президентом Філіппін; экс-міністр оборони країни Жилберто Теодоро тощо.

Одночасно з президентом на Філіппінах оберуть конгресменів і губернаторів провінцій. У нижню палату Конгресу балотується знаменитий боксер Менні Пакіао, який вважається кращим боксером світу незалежно від вагової категорії. Навесні 2009 року спортсмен сформував на Філіппінах політичну партію «Рух народного чемпіона» і заявив про те, що має намір піти з боксу заради політичної кар'єри.

Крім того, у Конгрес також балотується 80-літня вдова колишнього президента Філіппін, диктатора Фердинанда Маркоса (правив країною з 1965 по 1986 роки), Імельда Маркос.

Тим часом The Philippine Star пише, що Центральна виборча комісія країни швидше за все анулює майже 75 відсотків заяв від кандидатів і дискваліфікує претендентів на виборні посади.

Афганістан. Загальнонаціональні парламентські вибори в Афганістані призначені **на 22 травня 2010 року**, повідомив голова Національної виборчої комісії країни Алі Наджафі.

Виступаючи на прес-конференції, глава афганського виборчого також відзначив, що країні буде потрібно близько 50 млн доларів іноземної допомоги (запланований бюджет виборів – 120 млн доларів).

Попередні загальнонаціональні вибори пройшли минулого року – тоді афганські виборці обирали президента, що закінчилося потужним міжнародним скандалом. Так, місцевий виборчком спочатку оголосив переможцем за підсумками першого ж туру чинного президента країни Хаміда Карзая. Проте міжнародні експерти й опозиція країни вказали на масові фальсифікації під час виборів. Під тиском міжнародного співтовариства, передусім США і НАТО, виборчком Афганістану визнав, що жоден кандидат насправді не подолав необхідний для обрання в першому ж турі 50-відсотковий бар'єр.

У результаті цього скандалу був призначений другий тур виборів, який мав відбутися 7 листопада 2009 року, проте головний суперник Х. Карзая – колишній глава МЗС країни Абдулла Абдулла в останню мить відмовився від участі у виборах, заявивши, що чесні вибори в країні поки неможливі.

Великобританія. Кожен житель Великобританії зможе підключитися до надшвидкого широкополосного Інтернету – з такою передвиборною обіцянкою виступив прем'єр-міністр країни Гордон Браун. При цьому Браун не вказав точну дату виконання проекту. Прем'єр-міністр лише відзначив, що до 2020 року країна стане світовим лідером в галузі цифрової економіки.

Ініціатива Лейбористської партії буде профінансована за рахунок введення податку на телефонні лінії в розмірі 6 фунтів на рік. Браун також пообіцяв створити єдиний портал держпослуг, що дасть змогу жителям країни, зокрема, управляти пенсійними заощадженнями, сплачувати муніципальні податки й подавати заяви на роботу через Інтернет.

Поширення широкополосного Інтернету, на думку лейбористів, сприятиме розвитку торгівлі, здешевленню й підвищенню якості державних послуг.

Наприкінці січня лейбористи висунули ініціативу про проведення двомегабітного інтернет-каналу всім жителям країни до 2012 року. Їх основний опонент на

майбутніх виборах – Консервативна партія – у відповідь пообіцяла всім британцям 100-мегабітний Інтернет до 2017 року.

При цьому консерватори виступили проти введення податку на телефонні лінії. Їх план з розвитку широкополосного Інтернету передбачає використання з цією метою бюджетних коштів.

Вибори в нижню палату англійського парламенту – Палату громад – повинні відбутись **до 3 червня 2010 року**.

Венесуела. Президент Венесуели Уго Чавес узяв участь у виборах делегатів на позачерговий з'їзд правлячої Єдиної соціалістичної партії Венесуели (ЄСПВ), що відбудеться наприкінці листопада поточного року.

Як президент і голова ЄСПВ, У. Чавес підкреслив «винятково важливе значення» майбутнього з'їзду для консолідації Боліваріанської революції та побудови венесуельської моделі соціалізму XXI століття. На прес-конференції У. Чавес повідомив, що заздалегідь висуває свою кандидатуру від ЄСПВ на президентські вибори, які відбудуться **в грудні 2012 року**.

Після загальнонаціонального референдуму, що пройшов у лютому 2009 року, глава держави одержав право брати участь у президентських виборах без будь-яких обмежень – за результатами референдуму в Конституцію Венесуели було внесено відповідне виправлення.

ЗМІНИ В ЗАКОНОДАВСТВІ

Республіка Молдова. Прем'єр-міністр, лідер Ліберально-демократичної партії Молдови Влад Філат заявив, що влада країни прислухається до рекомендацій Венеціанської комісії Ради Європи (ВКРЕ), що запропонувала Республіці провести дострокові вибори й відмовитися від наміру проводити референдум із зміни Конституції.

«Дійсно, вибори не потрібні, тому що країна в кризі, а народ утомився від двох виборчих кампаній минулого року. Водночас, усі наші дії повинні вписуватися в рамки чинного законодавства. І все робитиметься в суворій відповідності до закону», – вважає молдавський прем'єр.

Він відзначив, що його думку розділяють як мінімум три з чотирьох партій, що входять в Альянс за європейську інтеграцію. За його словами, вони приймуть остаточне рішення після додаткових консультацій з Європейським Союзом та іншими міжнародними партнерами.

На 82-му пленарному засіданні Венеціанська комісія Ради Європи погодилася з необхідністю внесення змін у Конституцію Молдови щодо процедури обрання президента, при цьому відзначила, що необхідно знайти компроміс між політичними силами щодо зміни процедури виборів глави держави в парламенті, а не через референдум.

Венеціанська комісія Ради Європи запропонувала обрати президента всенародно або голосуванням депутатів у третьому турі виборів простою більшістю, але ці виправлення набудуть чинності тільки за наступного складу парламенту.

«Після внесення змін до Конституції нинішній парламент підлягає розпуску, але не раніше 16 червня 2010 року. Всеосяжний перегляд Конституції можливий лише новим парламентом», – відзначається в документі.

Під час телевізійної передачі на одному з кишинівських каналів думку ВКРЕ розділили лідери ще двох партій, що входять в Альянс за європейську інтеграцію.

Зокрема, голова Альянсу «Наша Молдова» Серафім Урекян відзначив, що очолювана ним партія «підє на референдум тільки при позитивних відгуках на текст нової Конституції опозиції та громадянського суспільства».

У свою чергу, почесний голова Демократичної партії Молдови Дмитро Дьяков сказав, що «Альянс спізнився з проектом Конституції... Ідея проведення референдуму задля уникнення дострокових виборів приваблива, але вона не вписується в юридичний механізм».

Водночас, в.о. президента, голова парламенту і лідер Ліберальної партії Михайл Гімпу заявив, що «іншого шляху виходу з конституційної кризи, ніж референдум, не існує».

Він виказав переконаність у тому, що «спроба Альянсу за європейську інтеграцію змінити Конституцію в парламенті в консенсусі з Партією комуністів не вдасться».

На його думку, до 16 червня ще досить часу для доробки проекту нової Конституції, одержання висновку уряду, схвалення парламентом і проведення референдуму.

Молдова. Секретар конституційної комісії Віктор Попа представив у Кишиневі проект нової Конституції Молдови.

Засідання комісії скликав її голова, в.о. президента Молдови, голова парламенту Михайл Гімпу.

«Проект нової Конституції містить 156 статей, тоді як чинна Конституція містить 143 статті. У цілому, редактуванню піддалися 80 статей, з'явилася 31 нова стаття», – сказав В. Попа.

За його словами, проект нової Конституції передбачає, що участь у виборах можуть брати громадяни Молдови, що досягли 16 років, а не 18, як було зафіксовано раніше. Також передбачено, що офіційною мовою в Республіці Молдова буде румунська.

«Усі визнають ідентичність молдавської і румунської мов. Необхідно називати речі своїми іменами і не ховатися за сталінськими формулюваннями і теоріями про мови. Всі повинні знати, що правильна назва мови – румунська», – сказав М. Гімпу, який підтримує цю ініціативу.

Проект нової Конституції передбачає також, що президент країни обирається прямими всенародними виборами. Таким чином, конституційна комісія пропонує подолати нинішню політичну кризу, пов'язану з неспро-

можністю парламенту обрати президента.

На засіданні комісії представлений також законопроект про порядок прийняття нової Конституції. Він передбачає прийняття Основного Закону країни шляхом всенародного референдуму. Закон повинен бути прийнятий парламентом Молдови, після чого може застосовуватися для прийняття нової Конституції.

В.о. президента Молдови Михайл Гімпу заявив, що проект Конституції буде широко обговорюватися і направиться на розгляд Венеціанської комісії.

«Висловлена раніше позиція Венеціанської комісії – це всього лише рекомендації, які не несуть обов'язкового характеру. Вони не могли висловитися проти проекту Конституції, якого ще не бачили. Проект Конституції вже переводять на англійську мову, щоб відправити Венеціанській комісії на розгляд. Тільки після відповіді комісії стане точно відомо – бути або не бути достроковим виборам», – заявив М. Гімпу.

Він підкреслив, що «не має наміру йти на конфронтацію з європейськими структурами, а буде враховувати їх думку».

Водночас він заявив, що «референдум з прийняття нової Конституції є єдиним розумним виходом із ситуації, що створилася».

Цю думку не підтримують інші парламентські фракції, у тому числі зі складу правлячого Альянсу за європейську інтеграцію.

Конституційний суд Молдови на цьому тижні підтвердив, що нинішній парламент повинен бути розпущений «у розумний термін». Відповідно до законодавства, якщо після двох турів виборів президент не обраний парламентом, то чинний президент підписує указ про розпуск парламенту і встановлює дату дострокових виборів.

За рішенням КС в.о. президента Молдови після 16 червня повинен розпустити парламент і призначити дату дострокових виборів. Вони можуть відбутися восени нинішнього року або навесні наступного.

Австрія. Нащадки династії Габсбургів, що були правителями Римської імперії й Австро-Угорщини, заперечили положення австрійської Конституції, відповідно до якої їм забороняється балотуватися в президенти. Відповідний позов був спрямований у Конституційний суд Австрії ще у вересні 2009 року від імені Ульріха Габсбурга-Лотарингського та його невістки.

На думку позивачів, положення Конституції, що вони намагаються заперечити, давно застаріло і порушує їхнє право на долю у виборах. Воно було прийнято в 1918 році після розпаду Австро-Угорщини за підсумками Першої світової війни.

Ульріх Габсбург-Лотарингський доводиться троюрідним племінником Отто фон Габсбургу, синові останнього імператора Австрії Карла Першого.

Президент Австрії виконує представницькі функції. Фактичним главою держави є канцлер.

Інформація про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів проведені за 2009 рік *

Вид виборів	Призначені ТВК					Призначені ВРУ					Усього по регіону
	повторні			проміжні		позачергові					
Регіон України (область)	депутатів селищної ради	депутатів сільської ради	міських голів	депутатів селищної ради	депутатів сільської ради	депутатів обласної ради	депутатів сільської ради	міських голів	селищних голів	сільських голів	
Автономна Республіка Крим					2		1			7	10
Вінницька									1	11	12
Волинська					1			2	1	4	8
Дніпропетровська		1					1		2	7	11
Донецька					1				4	11	16
Житомирська								1		6	7
Закарпатська					1			1		4	6
Запорізька				1	2			1	1	2	7
Івано-Франківська		1					1		1	11	14
Київська					4				2	12	18
Кіровоградська	1								3	3	7
Луганська			1	1	3				3	5	13
Львівська										6	6
Миколаївська									1	13	14
Одеська					2			1	2	6	11
Полтавська		1			2		1		1	6	11
Рівненська					1					9	10
Сумська									1	6	7
Тернопільська						1		1	1	9	12
Харківська				3	7			2	2	11	25
Херсонська									1	9	10
Хмельницька									3	12	15
Черкаська					3					10	13
Чернівецька								2		9	11
Чернігівська					2				1	9	12
м. Київ											0
м. Севастополь											0
Усього по державі	1	3	1	5	31	1	4	11	31	198	286

* Інформацію підготовлено на підставі постанов Верховної Ради України, відповідних рішень територіальних виборчих комісій, що надійшли до Центральної виборчої комісії, та інформації місцевих рад